

KATHOLIEKE UNIVERSITEIT LEUVEN

**FACULTEIT PSYCHOLOGIE EN
PEDAGOGISCHE WETENSCHAPPEN**

Departement Sociale en Culturele Antropologie

ZEIL JE VOOR HET EERST

**EEN HISTORISCH EN ETNOGRAFISCH ONDERZOEK NAAR
DOVENCULTUUR IN PARAMARIBO, SURINAME**

**Eindverhandeling voorgelegd met het oog
op het behalen van de graad van Licentiaat
in de Sociale en Culturele Antropologie
door**

Annelies Kusters

O.l.v. Prof. Patrick Devlieger

Juni 2006

ABSTRACT

Het algemene gegeven waarvan ik vertrek is het bestaan van Dovencultuur. Groepjes doven hebben vaak, vanuit een unieke visuele ingesteldheid, eigen gebarentalen ontwikkeld waaruit dan ook eigen Dovenculturen ontstonden. Naast de gedeelde taal is er ook de gedeelde ervaring van het behoren tot een minderheidsgroep. Belangrijke ontstaansplaatsen hiervoor waren steeds de dovenscholen en vooral de eraan verbonden internaten. Dit feit vormde het vertrekpunt voor een onderzoek. De precieze context waarin dit onderzoek zich situeert is de Kennedystichting in Paramaribo, de enige dovenschool van Suriname, waar dove en slechthorende kinderen uit het hele land les volgen. Ik ben er gedurende 2,5 maand op verschillende vlakken aanwezig geweest, vooral op de verschillende delen van de Kennedystichting: de Kennedyschool, het Kennedy-internaat en de nazorg. In wat mindere mate speelde mijn onderzoek zich ook af buiten de Stichting; zoals op privégebied en in een groep Getuigen van Jehovah waar veel doven naartoe gingen.

Mijn vraag was hoe de Dovencultuur in Paramaribo tot uiting komt, uitgaande van een cultureel-linguïstisch model. Ik heb dit zowel synchronisch als historisch trachten te onderzoeken. Vragen waarop ik een antwoord gezocht heb zijn hoe doven zichzelf en elkaar percipiëren en wat het belang is van gebarentaal voor de doven zelf en hun eventuele cultuur. Ik heb geprobeerd erachter te komen wat in Paramaribo de houding was tegenover doofheid en tegenover gebarentaal, zowel bij dove kinderen als bij dove volwassenen. Ik heb daarbij veel aandacht besteed aan veranderingen en continuïteiten tussen nu en vroeger. Ik heb in dit opzicht ook getracht te beschrijven wat de rol is van de dovenvereniging, de dovenschool en het internaat in het ontstaan van deze cultuur. Ik heb zowel een meer algemeen beeld trachten te krijgen als verschillende micro-interacties met elkaar en met horenden te schetsen. Kortom: ik heb geprobeerd een historisch en etnografisch onderzoek te doen. De methode die ik hiervoor gebruikte was participerende observatie in combinatie met interviews en de studie van enkele documenten.

Tijdens dit onderzoek ben ik enkele tendenzen op het spoor gekomen. Allereerst blijkt dat er belangrijke gelijkenissen zijn met doven over de hele wereld. Zo is er een gebarentaal ontwikkeld en is er een oudleerlingenvereniging. Daarnaast proberen ook in Suriname de doven langzaamaan meer hun eigen leven in handen te nemen. De context waarin dit gebeurt en de precieze manier waarop, is wel specifiek voor Suriname. Erg belangrijk in Suriname is bijvoorbeeld de rol van het koloniale verleden en de band met Nederland die er nog steeds zichtbaar en voelbaar aanwezig is in het dagelijks leven. In mijn theoretisch analyse heb ik deze situatie trachten te kaderen. In deze analyse was het politieke aspect belangrijk en heb ik linken gelegd met basisauteurs op vlak van Dovencultuur, zoals Padden & Humphries en Ladd.

Zeil je voor het eerst

Bart Kaëll

Ze zeiden hou je van zeilen
Je mag een keer met ons mee
Ik wist nog niets van dat zeilen
Maar zei natuurlijk niet nee

Weldra stond ik voor het eerst aan dek
Verstrikt in alle touwen tot aan m'n nek
Ik wist nog niets van dat zeilen
Ik stond volkomen voor gek

*Zeil je voor het eerst
Dan sla je een flater
Trek het je niet aan
Ga door want later
Geniet je des te meer
Van wind en van water
Van wind en van water
Van water en wind*

We zeilden weg van de steiger
Het avontuurtje begon
Ik zag een roeier, een reiger
En zat zo fijn in de zon

Tien minuten later sloeg ik overboord
Want ik had nog nooit van overstag gehoord
Ik wist nog niets van dat zeilen
Alweer een foutje gescoord

Zeil je voor het eerst...

We zeilden uren en uren
Met dat vertrouwde geklots
Ik mocht ook eventjes sturen
En was verschrikkelijk trots

De mast knarste vriendelijk, de zon stond hoog
Het was een weldaad voor m'n zeemansoog
Ik wist nog niets van dat zeilen
Maar was al bijna weer droog

Zeil je voor het eerst...

WOORD VOORAF

Een tijdje terug ‘zeilde’ ik voor het eerst; mijn onderzoek als beginnende antropologe gebeurde met vallen en opstaan maar ik heb er ook enorm van genoten en bijgeleerd. Ik heb mijn best gedaan om dit onderzoek goed te doen, maar een andere persoon zou zijn teruggekomen met een heel ander verhaal. Met deze verhandeling wil ik dan ook geen volledig beeld geven van de situatie in Suriname, maar wel een indruk, in een samenhangende beschrijving gegoten. Deze indruk is natuurlijk subjectief, plaatsgebonden, tijdsgebonden en gebonden aan mijn academische omgeving. Een vraag die dan opkomt is of mijn verhandeling herkenbaar zal zijn voor Surinamers en of dit ook zo moet zijn. Bijkomende vragen zijn wat voor impact dit onderzoek zal hebben en wat ik ermee wil bereiken. Ik wilde eigenlijk vooral een eindproduct dat aantoont dat er, in het alledaagse leven in Suriname, steeds dingen in beweging zijn. Zodoende gaat de titel niet alleen over mijzelf maar ook en vooral over mijn onderzoek. De titel geeft aan dat dingen én mensen in beweging zijn, nieuwe ‘zeilroutes’ uitproberen en op andere manieren zeilen, vanuit hun veilige haven, de Dovengemeenschap.

Hopelijk kan deze verhandeling voor Surinamers een voor hun interessante visie bieden op hun dagdagelijkse situatie. Ook hoop ik dat Nederlanders die interesse hebben in de situatie in het vroegere koloniale land, langs deze weg een eerste indruk kunnen krijgen. Tenslotte is dit onderzoek voor iedereen met interesse in Dovencultuur hopelijk interessant als case study.

Ik zou een dankwoordje willen richten aan iedereen die mij heeft geholpen met de moeilijke en vooral lange ‘conceptie’ en ‘bevalling’ van deze eindverhandeling. Allereerst wil ik mijn promotor Professor Patrick Devlieger danken. Hij heeft mij op een bepaald spoor gezet van waaruit ik zelf de eerste wankele stapjes gezet heb in de etnografie. Na mijn onderzoek heeft hij mij gewezen op enkele zeer bruikbare kernconcepten. Mijn definitieve schrijfsel had een heel andere structuur gehad zonder zijn last-minute-tips, maar bovenal bedank ik hem voor zijn grote vertrouwen in mijn kunnen. Professor Mieke Van Herreweghe dank ik om wat van haar kostbare tijd te steken in het nalezen van deze verhandeling en ze te voorzien van zeer bruikbare opmerkingen en aanvullingen. Ook Maartje en Isabelle hebben in hun drukke leven even tijd gemaakt om de inhoud van (een deel) van deze verhandeling te doorzeven.

Mijn vriendin Brigitta verdient een dankjewel om deze hele thesis nauwkeurig door te lichten op spelfouten, tikfouten en moeilijk verteerbare zinnen. Ik dank mijn vriend Rob om me bij te staan in de wat drukker en stressvollere periodes. Binnenkort beginnen we samen een nieuw hoofdstuk en zonder zijn eeuwige geduld met mij was het een en ander veel minder vlot verlopen. Ook mijn ouders ben ik een dankbetuiging verschuldigd en niet alleen voor de financiële steun maar vooral voor de grote vrijheid die ze me gaven. Zij hebben mij steeds laten doen wat ik graag wilde doen ook al waren mijn keuzes niet altijd even alledaags.

In het bijzonder wil ik toch wel de mensen danken wiens namen ik hier niet kan noemen. Ik dank al mijn informanten uit Suriname voor de openheid en de interviews die ik van hen heb kunnen afnemen. Ik wil het schoolhoofd en het internaatshoofd danken voor de grote interesse en medewerking aan mijn onderzoek. De leerkrachten ben ik dankbaar voor de gastvrijheid in hun lessen. Ik wil alle kinderen van de school en in het bijzonder de kinderen van het internaat bedanken voor de interacties met ‘die vreemde blanke dove’. Ik wil tenslotte ook de oudleerlingen van de Kennedyschool danken en in het bijzonder de mensen van het bestuur van Saamhorig. Ik dank hen voor de antwoorden op mijn vele vragen, om mij overal mee te slepen en om mij in sommige gevallen zelfs gastvrij welkom te heten in hun privéleven. In het bijzonder dank ik één bepaalde dove persoon om mij op te nemen in zijn vriendenkring onder het mom: “Je moet toch leren hoe de doven hier in Suriname leven!”.

Bedankt!

Annelies Kusters, maart 2006.

INHOUDSOPGAVE

ABSTRACT	i
Zeil je voor het eerst - Bart Kaëll.....	ii
WOORD VOORAF	iii
INHOUDSOPGAVE.....	v
1. INLEIDING	1
1.1. Dovencultuur? ¿Que?.....	1
1.2. Suriname en het kolonialisme	3
1.2.1. Geschiedenis, kolonialisme en etnische compositie.....	3
1.2.2. Doofheid in Suriname.....	6
1.2. Dovengeschiedenis, -cultuur en antropologisch onderzoek.....	8
1.3. Onderzoeksvraag, methodologie en benadering.....	19
2. DOVENCULTUUR IN SURINAME: PLAATSEN EN RUIMTES.....	23
2.1. De Kennedystichting.....	23
2.1.1. De school.....	23
2.1.1.1. Oralisme en Nederlands met gebaren	25
2.1.1.2. Relatie tussen leerkrachten en leerlingen	28
2.1.1.3. Toekomstperspectieven?	30
2.1.1.4. Historiek.....	32
2.1.2. Het internaat.....	39
2.1.2.1. Verhoudingen met ‘de buitenwereld’	42
2.1.2.2. Ambivalente dromen en wensen.....	44
2.1.2.3. Een Dove identiteit?.....	50
2.1.3. De nazorg en Saamhorig	54
2.1.3.1. Bewegingen door een horende ruimte	57
2.1.3.2. Homogeniteit doorheen diversiteit.....	60
2.1.3.3. ‘Gebarentaal’ als ‘doventaal’	63
2.1.3.4. Prioriteiten en actoren in emancipatie.....	66
2.1.3.5. Historiek.....	72
2.2. De Getuigen van Jehovah.....	76

3. DOVENCULTUUR ALS HAVEN.....	82
4. DE SURINAAMSE HAVEN	90
4.1. Ontstaan van de haven.....	90
4.2. Zeil je voor het eerst.....	93
4.3. Macht binnen een postkoloniaal kader.....	96
SLOTBESCHOUWING.....	102
NOTEN.....	104
REFERENTIES.....	111
BIJLAGEN	I
Bijlage 1 – Maskers.....	I
Bijlage 2 – Cartoons.....	II
Bijlage 3 – Moppen	III

1. INLEIDING

1.1. DOVENCULTUUR? ¿QUE?

We are remarkably ignorant about deafness (...). Ignorant and indifferent. During the last few months I have raised the subject with countless people and nearly always met with responses like: “Deafness? Don’t know any deaf people. Never thought much about it. There’s nothing *interesting* about deafness, is there?” This would have been my own response a few months ago. [Sacks 1989:1]

Hiermee opent Oliver Sacks zijn boek ‘Seeing Voices’. Naast de aangegeven onwetendheid of onverschilligheid heersen er ook allerlei clichés over doven. Veel mensen denken er wel eens over na of ze, als ze moesten kiezen, doof of blind zouden willen zijn. De meesten kiezen daarop voor de doofheid, “want als je doof bent kan je gewoon niet meer horen, en als je blind bent kan je niets meer en ben je afhankelijk”. Sacks hekelt deze veronderstelling: “I spoke of prelingual deafness as being potentially far more devastating than blindness. For it may dispose, unless this is averted, to a condition of being virtually without language – and of being unable to ‘propositionize’” (Sacks 1989: 19). Men lijkt dus even te vergeten dat doofheid een groot gevaar in zich bergt, namelijk dat voor taalarmoede en gebrek aan kennis. Dit terwijl men het op hetzelfde moment eigenlijk ook *erkennt*. Het cliché over dove mensen is immers dat ze ‘dom’ en laaggeschoold zijn wegens taalloos of taal-arm door het communiceren in een ruw ‘pantomimesysteem’. Jammer genoeg zijn veel doven inderdaad laaggeschoold, maar niet omdat ze ‘dom’ zouden zijn of ‘slechts’ een pantomimesysteem hanteren.

Ook het begrip ‘Dovencultuur!’ wordt meteen ingevuld vanuit zulke veronderstellingen. Mensen die het begrip voor het eerst horen, reageren op verschillende manieren. “Hebben die echt een eigen cultuur? Doven hebben toch geen eigen religie, kledingstijl, of land? Mensen noemen tegenwoordig ook alles cultuur...” Een andere mogelijke reactie is een enthousiaste omarming van het begrip door een exotische verbeelding van een “cultuur van de stilte”. Dovencultuur een cultuur van de stilte noemen is een typisch horende, audiologische opvatting waar ik vooral niét van wil vertrekken. Allereerst kan men stellen dat veel doven gebruik maken van geluidsversterkers of niet volledig doof zijn en nog iets van geluid opvangen zonder hun hoorapparaten. Maar dat is niet de denkfout die ik wil benadrukken. Om toch maar weer eens terug te vallen op de vergelijking tussen doof en blind: doven kenmerken hun ervaring niet automatisch als ‘stil’, net zoals blinden niet zullen zeggen dat ze ‘donkerheid’ ervaren. Eerder zullen ze zeggen dat ze *niets* zien of horen. Daarbij komt dat juist door het minder goed horen, doven allesbehalve stil zijn. In een dovenclub is er enorm veel lawaai, stoelen die schuiven, muziek die hard staat, soms ook schreeuwende kinderstemmen, enzovoorts. In het dagelijks leven buiten de club zijn ook dove mensen zich constant bewust van de aanwezigheid van geluid. Het leren wat geluid maakt en wat niet en ook het leren gebruiken van de eigen stem, is belangrijk in het opgroeien van elk doof kind. Of zoals Padden & Humphries schreven:

When hearing people identify Deaf people as silent, they are mistakenly assuming that Deaf people have no concept of sound, that sound plays no part in their world, or that if it does, their ideas about it

are deeply distorted. The truth is that many Deaf people know a great deal about sound, and that sound itself - not just its absence - plays a central role in their lives. [1988:93]

Men kan beter zeggen dat doven *visueel ingesteld* zijn. Als je niet kan zien, 'hoor' je niet en kan je niet of niet goed communiceren. Stilte is dan 'visuele stilte'. Lawaai is dan ook vaak eerder 'visueel lawaai'. Een plotse sterke visuele of tactieke impuls of een overdrijving in hoeveelheid van zulke impulsen (zoals druk gebaren) is 'lawaai'. Deze visualiteit is ook de benadering waarin Dovencultuur ontstaat: een unieke visuele ingesteldheid, meestal door het wegvallen of verminderen van het gehoor.

Vanuit deze visuele ingesteldheid staat *communicatie* centraal in Dovencultuur. Horende mensen communiceren immers grotendeels via de spraak en dit is wat men ook van dove mensen verlangt. Zoals reeds gezegd verwacht men vaak dat doven 'dom', eenvoudig en geïsoleerd leven met een 'taal die niemand kent', een taal die zelfs niet eens altijd als taal wordt gekenmerkt. In tegenstelling tot wat veel mensen denken wordt op de meeste dovenscholen het aanleren van een gebarentaal echter niet als de beste onderwijsmethode gezien.

The irony is made starkly apparent. Education for blind children focuses heavily on verbal communication, on speaking to and eliciting speech from the blind child. Education for deaf children is, likewise, focused heavily on verbal communication on speaking to and attempting to elicit speech sounds from the deaf child. For the blind child, the policy concentrates on the sense and modality present: hearing and speech. For the deaf child, the concentration is exclusively on the sense and modality absent: hearing and speech. Imagine a school for blind children in which a majority of the learning day consisted of teachers shining very bright lights into blind eyes, while saying little more than "Think color?" "What color?" Though that seems odd, it is a rather accurate portrayal-in-reverse of mainstream deaf education. [Wrigley 1996]

In plaats van te vertrekken van de unieke visuele ingesteldheid probeert men vaak de 'stilte' te 'overwinnen'. Als men doven kent die 'hieruit komen', wordt dit vaak als iets geweldigs gekenmerkt. Het gaat hier om taal en communicatie, een van de hoekstenen van de maatschappij en zelfs de mensheid. Blinden zijn hier niet van afgesloten, doven wel, maar alleen als men denkt vanuit de taal van de meerderheidsmaatschappij. En daar knelt het schoentje. Doven worden 'gealteriseerd', als extreem anders voorgesteld en hun cultuur wordt geëxotiseerd. Dit is typisch postmodern. Tegelijk komt dit postmodernisme niet los van het modernisme; doven moeten immers zoveel mogelijk op horenden lijken want 'anders zijn mag niet'. Men kan deze Ander niet écht erkennen en wil men 'eenheid' of 'iedereen hetzelfde'. In de geschiedenis van het dovenonderwijs is deze drang naar 'normalisatie' er niet steeds geweest. Niet altijd heeft het normaliseren en beantwoorden aan de maatschappelijke 'spreekende' en 'horende' norm zo centraal gestaan (zie verder). In deze verhandeling zou ik zowel van de moderne als van de postmoderne benadering willen afstappen.

1.2. SURINAME EN HET KOLONIALISME

<http://www.ned.univie.ac.at/publicaties/taalgeschiedenis/nl/suri-karte.htm>

1.2.1. GESCHIEDENIS, KOLONIALISME EN ETNISCHE COMPOSITIE

De korte geschiedenis van Suriname die hier volgt is noodzakelijk als achtergrond voor deze verhandeling en is gebaseerd op 'Suriname' van de Landenreeks (Sniijders 2000). Het kolonialisme – in het bijzonder het Nederlandse - beheert de geschiedenis van Suriname. De eerste Europeaan die voet zette op Surinaamse bodem was waarschijnlijk de Spanjaard Alonso de Ojeda in 1499. Spanje, Portugal en Engeland hadden interesse voor het aanwezige goud. Dit bracht een hele handel op gang en de reeds aanwezige Indianen werden in slavernij gebracht. Deze stierven massaal door de slavernij en door Europese ziekten en ze maakten de kolonisten het leven zuur door ze in groepjes aan te vallen. In de 17de en 18de eeuw speelden er vooral Engelse en Nederlandse belangen in Suriname en in 1667 werd Suriname van Engeland overgedragen aan de Nederlanden. Er brak er een periode aan van bijna 300 jaar Nederlands bewind. De Nederlanders zetten er een plantage-economie op poten die steunde op een grootschalig en zeer wreed slavenbeleid. Er waren plantages met koffie, tabak, cacao en vooral suiker waar uit West-Afrika ingevoerde

slaven werkten. Sommige van deze slaven ontsnapten van de plantages en stichtten in het oerwoud eigen gemeenschappen van zogenaamde Marrons (Price 1979). De plantages werden geregeld door hen aangevallen. In 1863 waren de slaven officieel vrij en werden Aziatische 'gastarbeiders' ingevoerd om het werk van de slaven over te nemen. Er werden eerst vooral Hindoestanen (Brits-Indië) ingebracht. Vanaf 1916 begon men ook Javanen, mensen uit de andere Nederlandse kolonie Indonesië, aan te trekken. Veel van deze mensen zijn nooit teruggegaan naar hun thuisland, want de terugtocht was vaak slecht geregeld en ze vestigden zich in Suriname op kleine lapjes grond. De plantage-economie ging in de 20ste eeuw snel achteruit om vervolgens ten val te komen.

Door de invoer van slaven en gastarbeiders is Suriname vandaag de dag wat men noemt een multiculturele samenleving. Geografisch gezien bestaat Suriname voor 80% uit oerwoud (Sipaliwini en Brokopondo) en voor 20% uit de kuststrook die onderverdeeld is in de districten Nickerie, Coronie, Saramacca, Para, Wanica, Paramaribo, Commewijne en Marowijne. In Surinaamse terminologie maakt men vooral onderscheid tussen 'het bos' en 'de stad'. In 'het bos', het oerwoud dus, wonen de verschillende stammen van de boslandcreolen en de Indianen, die zich grotendeels in de buurt van de rivieren hebben gevestigd. Paramaribo, 'de stad', is de enige echte stad in Suriname. Hier maken de mensen uit de tijd van de slavernij en gastarbeiders, dus de Hindoestanen, Javanen en (stads)creolen, het grootste deel uit van de bevolking. De stadscreolen zijn slaven die zich vermengd hebben met blanken en daardoor lichter van kleur zijn dan boslandcreolen. Lichter van huid zijn en 'glad haar' hebben betekende vroeger een hogere positie op de maatschappelijke ladder. Je vindt er ook veel Chinezen terug in restaurants en de supermarkten en ook enkele kleinere bevolkingsgroepen zoals Libanezen en een handjevol Nederlanders (vooral boerenmigranten) en zelfs Amerikanen.

Om terug te keren naar de geschiedenis: er volgde na de plantage-economie een turbulente periode. Na de tweede wereldoorlog - waar Suriname als kolonie en bauxiet-leveraar in werd betrokken - werd er vanuit elitekringen aangedrongen op zelfstandigheid van de kolonie. In 1954 werd Suriname politiek autonoom verklaard en ontstonden er creoolse, Hindoestaanse en Javaanse partijen. In 1975 werd Suriname na heel wat discussies tussen de partijen onafhankelijk. Het ging al een tijd niet meer goed met Suriname; fraude en werkloosheid waren alomtegenwoordig en er was geen uitzicht op beterschap. De onenigheden en moeilijkheden hadden gezorgd voor een ware exodus naar Nederland. Surinamers konden zich na de onafhankelijkheid nog tot 1980 vrij vestigen in Nederland en maakten daar gretig gebruik van. De jaren '80 waren al even moeilijk in Suriname. Het begon met de staatsgreep (in de volksmond 'de revolutie') van 1980 die een einde maakte aan de toenmalige regering-Arron. De onderofficieren van het leger waren in opstand gekomen tegen de legerleiding en Arron omdat deze tegen het oprichten van een vakbond waren. Het parlement werd buiten werking gesteld en er werd een klachtenbureau geopend. De nieuwe burgerregering onder president Bouterse deed het echter niet veel beter. De ontwikkelingshulp voor het land liep eindelijk goed maar de bureaucratie bleef log, burgerrechten werden beperkt en nieuwe verkiezingen bleven uit. Er was in feite een dictatuur. In 1982 was er een laagtepunt toen vijftien

vooraanstaande opposanten werden gemarteld en geëxecuteerd; de decembermoorden. Dit voorval zorgde opnieuw voor een emigratiegolf naar Nederland.

Nederland had echter genoeg van de problemen in Suriname, schortte de ontwikkelingshulp op en ijverde voor een internationale politieke boycot van het Surinaamse regime. In 1986 kreeg Bouterse dan ook nog eens moeilijkheden door een binnenlandse oorlog. Er werd met enkele honderden boslandcreolen een guerrillaleger opgericht: het Junglecommando onder leiding van Brunswijk. Zij namen het op tegen het Nationaal Leger. De strijd woedde tot 1989 en er kwamen honderden Surinamers om, waaronder ook onschuldige burgers. In 1987 en in 1990 waren er intussen verkiezingen geweest en er kwam telkens een nieuwe president. Deze waren slechts 'officieel' president en niet 'daadkrachtig', want Bouterse had nog teveel invloed en de legerleiding onder zijn aanvoering bemoeide zich overal mee. In 1991 waren er weer verkiezingen en kwam er eindelijk een officieel herstel van de democratie. Venetiaan werd president en moest de brokken lijmen. Het land zat in een economisch dieptepunt, de Surinamers geloofden niet meer in de politiek en de relatie met Nederland was erg bekoeld. Er kwam niet meteen beterschap want na de verkiezing van Wijdenbosch in 1996 waren ze terug bij af. Deze president was eigenzinnig en voerde verschillende zeer dure projecten uit waarvan het nut echter twijfelachtig was. Er kwam een zeer ernstige economische crisis en er was veel corruptie. Ook in het onderwijs en de gezondheidszorg waren er veel problemen. In 1999 ging het Surinaamse volk de straat op en eisten ze het vertrek van Wijdenbosch. Deze vertrok niet meteen, maar stapte wel uit de partij en richtte een nieuwe op. In 2000 waren er nieuwe verkiezingen, werd er een nieuwe regering gevormd en werd Venetiaan herverkozen. Uiteindelijk kreeg iedere grote partij (iedere etnische groep) een ministerie toebedeeld. Op het moment van mijn onderzoek was Venetiaan nog steeds president en tracht hij de economie, het onderwijs en de gezondheidszorg van Suriname langzaam weer op te lappen. Ook de relatie met Nederland betert opnieuw. De revolutie en de politieke en economische impasse is een periode die nog sterk leeft in de geest van de mensen waar ik mijn onderzoek bij deed.

Het politieke landschap bestaat vandaag nog steeds uit verschillende etnische partijen met tegenstrijdige belangen. In het dagelijks leven in de stad zie je wel de mensen uit verschillende bevolkingsgroepen gewoon door elkaar lopen en vaak op dezelfde plaatsen werken en school lopen, al heb je ook plaatsen waar ze elkaar meer opzoeken en zijn er meer 'exclusieve' scholen. De bevolkingsgroepen zijn op elkaar ingespeeld en leven (buiten kleine strubbelingen) in vrede naast elkaar. Qua taal is Suriname een echte lappendeken; er zijn 20 talen. Het Nederlands is nog steeds de officiële taal op de scholen, werkplaatsen en sociale instellingen, maar het Sranantongo (Surinaams) is de 'lingua franca' en de taal die je op straat hoort spreken. Daarnaast zijn er nog 6 andere Creoolse talen, 8 Indianentalen, Hindi, Javaans en het Engels van de muziek en de Amerikaanse zenders op tv. Tenslotte zijn er de doven die hun gebaren hebben.

1.2.2. DOOFHEID IN SURINAME

In elk land op de wereld leven er dove mensen en in Suriname is dat niet anders. Mensen van de Kennedystichting schatten dat er op de totale bevolking van bijna 500 000 mensen, ongeveer 500 doven in Suriname zijn. Dit aantal varieerde door de tijd heen en is het aan het afnemen. In Suriname waren de hoofdoorzaken van doofheid erfelijkheid en vooral rubella. Begin jaren '60 was er een echte piek in rubella, wat je zeer duidelijk merkt aan de leerlingenaantallen van de Kennedyschool in die tijd. Deze namen langzaam toe vanaf de start in 1946, maar kwamen in een stroomversnelling halverwege de jaren '60 na de rubella-piek in 1962. De leerlingen van dit geboortejaar bleven maar toestromen. Ze hebben 132 kinderen van dit geboortejaar aangenomen en begin jaren '70 hebben ze zelfs gesteld dat ze niemand meer konden aannemen van 1962 omdat die kinderen intussen al 9 jaar waren. In 1970 en 1978 waren er opnieuw pieken van rubella. De absolute piek van het leerlingenaantal was er in 1986 met 222 leerlingen en begon vanaf toen te dalen door inenting. Nu is er al enkele jaren een min of meer stabiel aantal van ongeveer 65 leerlingen van alle bevolkingsgroepen maar er zijn vooral creolen. Daarop volgen de Hindoestanen, Javanen en een enkele Indiaan of Chinees. Op de Nederlandse Antillen is pas sinds 1970 een doveschool, op Curaçao. Al van in het prille begin van de school in de jaren '40 kwamen er daarom in totaal ongeveer 60 à 70 dove kinderen van Aruba, Curaçao en Bonaire schoollopen op de Kennedyschool. In 1987 verlieten de laatste Antillianen de Kennedyschool. De band met enkele van deze oudleerlingen is er nog steeds te merken omdat zij nog op bezoek komen als zij in Suriname op vakantie zijn.

Er zijn echter meer dove mensen in Suriname dan het aantal leerlingen op de school doet vermoeden. Al in de stad zijn er verschillende ouders die hun dove kind nooit naar school laten gaan, om maar niet te spreken over de dove boscreolen en Indianen die nooit in de school terecht komen. Zoals reeds vermeld wonen er in het binnenland stammen van Indianen en boslandcreolen en bij deze bevolkingsgroepen komt er erfelijke doofheid voor in bepaalde families. Veel van deze doven komen nooit op de Kennedyschool terecht. Vooral de Indianen situeren zich tot erg diep in het binnenland op plaatsen die enkel per vliegtuig of per boot te bereiken zijn. Er is geen weet van precieze aantallen van deze doven in het binnenland maar verschillende personen van de Kennedystichting vermoeden dat het er wel eens behoorlijk veel zouden kunnen zijn in verhouding tot het bevolkingsaantal (minder dan één inwoner per km²) in het binnenland. Een sociale instelling met banden met de Kennedyschool heeft een onderzoek gedaan naar handicap in het binnenland en ze registreerden ook enkele doven, maar dit was een erg beperkt onderzoek. Deze instelling probeert sinds 2004 samen met de maatschappelijk werkster van de school een beleid te voeren om meer van deze kinderen naar Paramaribo te halen voor onderwijs. Dit gebeurde tot nog toe zonder resultaat.

Ik was nieuwsgierig of zich in het binnenland misschien kleine Dovengemeenschappen gevormd hadden. Betty², een contactpersoon, vertelde mij dat de dorpen erg klein en verspreid zijn waardoor er niet altijd veel contact kan zijn tussen de verschillende doven, ook al komen zij vaak uit dezelfde familie. Ze vertelde me eveneens dat de binnenlandse doven elkaar soms wel gingen opzoeken nadat ze elkaar leerden kennen op de Kennedyschool. Als er werd gesproken over 'de doven uit het binnenland' werd er wel eens gewag van gemaakt dat zij soms wel wat gebaren beheersten, maar dan andere dan die in Paramaribo. Ook bij de getuigen van Jehovah was bekend dat er - vooral in de streek tussen de kust en het bos - enkele indianendorpen waren waar veel doven leefden, zoals in Powakka. Zij gingen daar ook samenkomsten tolken, wat niet eenvoudig was omdat de gebaren zeer anders waren.

Het bleef in veel gevallen eigenlijk bij 'van horen zeggen' en vermoedens maar ik heb toch twee keer iets in de literatuur kunnen terugvinden. Bernard Tervoort (1978:199) schreef in een artikel over bilingualisme bij doven een alinea over monolinguale indiaanse doven in het Surinaamse binnenland.

Theoretically speaking, I have had the opportunity of meeting signing that was as independent from any other language as possible, and studying it. While on an inspection tour in Dutch Guyana (Surinam) in 1970 to assess the extremely problematic multilingual situation in the schools of that country and its analphabetism, I came across a small group of illiterate, non-educated deaf-mute Indians living in one of the remote jungle villages. Unfortunately enough, I had no time or opportunity to give their communication more than passing attention. My strong conviction after watching them and communicating with them for some time was monolingual signers of a purely visual communication system which had undergone no influence from the village dialect.

Enkele weken na mijn onderzoek vernam ik dat ook Beppie van den Bogaerde, een Nederlandse taalkundige toevallig zo'n gemeenschap had ontdekt en hun taal ging onderzoeken. Dit onderzoek is nog niet gepubliceerd maar ze schreef reeds een artikeltje in Deaf Worlds. Ze ontdekte in het binnenland een kleine gemeenschap, dit keer niet bij de Indianen maar bij de boslandcreolen. In Kosindo zouden vijf doven leven die praktisch hetzelfde leven leidden als horenden.

The remarkable and moving thing was, that the deaf people I met in Kosindo could seemingly communicate with everybody. They are as part of the community as the hearing people, they work, do the laundry in the river, hunt for food in the forest or fish, work on their tiny bit of land called 'kostgrondje', make huts, do embroidery or whatever it is they have to do. To my western eyes there was absolutely no difference between hearing and deaf people. And all were, in fact, more than a little bit surprised about my interest in their signs, they thought it was funny. Why would I be interested in deaf people and their communication? Weird 'bakra' (white person). [Van den Bogaerde 2005]

Haar voorlopige conclusie was dat de doven daar een eigen gebarentaal hebben die ze niet kende³. Kortom: het lijkt er dus op dat er geen echte grote gebarende gemeenschappen zijn ontstaan, maar wel dat hier en daar enkele doven die zich in hetzelfde gebied concentreerden onderling een eenvoudige gebarentaal of 'home sign' ontwikkeld hebben. Ik neem inderdaad aan dat Kosindo niet de enige plaats in Suriname was waar dit ontstond. Het is belangrijk te beseffen dat mijn verhandeling niet gaat over doven in heel Suriname, maar in Paramaribo, en dan nog enkel over zij die aan de Kennedystichting verbonden zijn.

1.2. DOVENGESCHIEDENIS, -CULTUUR EN ANTROPOLOGISCH ONDERZOEK.

“Profound childhood deafness is more than a medical diagnosis; it is a cultural phenomenon in which social, emotional, linguistic and intellectual patterns and problems are inextricably bound together.” (Schlesinger & Meadow 1972, in: Sacks 1989:65). Inderdaad, dovenonderwijs is meer een cultureel fenomeen dan veel mensen ooit beseffen. Dit zal ik proberen naar voren te brengen in deze korte geschiedenis die ik baseer op Lane (1984), Eriksson (1998), Baynton (1996) en Padden & Humphries (2005). Deze geschiedschrijving is erg westers geïnspireerd en zal daarom tot een minimum beperkt worden.

Reeds in het verre verleden waren er verschillende stereotiepe opvattingen gangbaar over doven, gaande van: ‘ze zijn dom’, ‘ze hebben liefdadigheid nodig’ tot ‘er is niets aan te doen’, maar ook: ‘ze moeten gebaren leren’. Soms waren er expliciet positieve opvattingen in de zin van een appreciatie voor pantomime, zoals bij de Romeinen. Meestal hadden dove personen echter geen recht op onderwijs en op deelname aan de maatschappij. Daar is zeer langzaam verandering in beginnen te komen.

De eerste fase (tot 1760) in het onderwijs van doven bestond eigenlijk uit privéles. Het ging om dove kinderen van rijke mensen die dan werden opgeleid door bijvoorbeeld priesters of monniken. De motivatie om doven les te geven was vaak niet in de eerste plaats religieus of opvoedkundig geïnspireerd maar werd eerder veroorzaakt door de wet. Horen of spraakverstaan was nog niet zo belangrijk, maar als je niet kon *spreken* mocht je niet erven of trouwen. Dit onderwijs was dan ook vooral gericht op het leren spreken. De bekendste lesgevers waren Europeanen met Spanje, Engeland en Duitsland op kop (zie Eriksson 1998 voor een beknopt overzicht). Deze periode werd gekenmerkt door een heterogeniteit aan methodes: verschillende leermiddelen (schrijven, spreken, liplezen, vingerspelling, gebaren en pantomime) worden uitprobeerde en vaak als complementair gezien. Een puur oralisme of puur manualisme (gebaren) kwam niet zoveel voor.

Uiteraard zijn er maar enkele dove kinderen die in aanraking kwamen met priesters die hen wilden onderwijzen. Veel dove kinderen waren erg eenzaam en communiceerden via een soort ‘home sign’⁴. Er werd vaak op dove mensen neergekeken en velen waren genoodzaakt te bedelen. In meer stedelijke omgevingen waar doven op grotere schaal met elkaar in aanraking kwamen, zoals Parijs, hadden Dovengemeenschappen reeds een gebarentaal ontwikkeld⁵. Ze konden echter nog niet naar school en niet trouwen of een eigen leven opbouwen. De eerste school werd gesticht in dit Parijs door Abbé de L’Epée (1712-1789). Men moet dit kaderen in de periode dat niet alleen doven maar ook criminelen, personen met psychische problemen, personen met handicap enzovoorts in instellingen en gevangenissen werden geplaatst (zie Foucault). Abbé de L’Epée ging verder op het gebarenlexicon dat reeds gebruikt werd in Parijs, maar dan ook *enkel* op het lexicon⁶. Volgens hem had de gebruikte gebarentaal immers geen grammatica en was ze daarom niet ‘af’. Hij voegde de grammatica van de Franse gesproken taal toe en verzoonde zodoende gebaren voor bijvoorbeeld werkwoordsvormen, geslachten, suffixen en prefixen. Zijn

methode raakte erg verspreid, want vanuit deze school werden er veel dovenscholen gesticht zowel in Frankrijk als in de rest van Europa en zelfs in Amerika.

In Duitsland en Engeland deed ongeveer gelijktijdig - we spreken 18de eeuw - echter wel de orale methode intrede. In deze traditie was het immers niet het belangrijkste om een zo volledig en kwaliteitsvol mogelijk onderwijs te bieden aan doven. Het *spreken* en de *stem* werden gecultiveerd en het hele onderwijs werd hierrond georganiseerd. Dat de kwaliteit van het dovenonderwijs erg laag bleef door de moeilijkheid hiervan werd niet als dusdanig erkend. Steeds minder begreep men dat gebarentalen ook talen zijn waarin men alles kan vertellen en steeds meer werden deze talen als ruwe pantomimesystemen of gedegeneerde communicatiemiddelen gezien. Veel orale lesgevers gebruikten nog wel eens gebaren ter ondersteuning van het leren spreken. Hier en daar kwam al een exclusief oralisme, waarin gebaren worden uitgesloten, de kop op steken.

Tegelijkertijd begon het dovenonderwijs in Amerika zich ook te ontwikkelen. Zoals reeds gezegd had Abbé de L'Épée discipelen uitgestuurd overal in Europa, maar ook naar Amerika. Thomas Gallaudet, een Amerikaanse jongeman, werd in 1815 door de rijke vader van een doof meisje naar Europa gestuurd om er ervaring op te doen. Hij kreeg in Frankrijk⁷ les van Clerc, Massieu (twee dove leerkrachten) in de signes méthodiques. Het idee ontstond om Clerc mee te laten gaan naar Amerika als leerkracht en als rolmodel. Zo ontstond het Amerikaanse dovenonderwijs in Hartford en er ontstond een mengeling van Franse en Amerikaanse gebaren die uitgroeide tot de Amerikaanse Gebarentaal, ASL⁸. Er ontstonden meerdere dovenscholen in de VS met dove en horende leerkrachten die opgeleid waren door Clerc. Er kwam in 1864 ook een universiteit voor doven die nog steeds bestaat en Gallaudet University heet.

In Europa bestonden lange tijd het oralisme en het manualisme naast elkaar. Het oralisme werd echter sterker en sterker, uiteindelijk zelfs in het Franse onderwijs⁹. Ook in de VS drongen enkele grote oralisten naar voren, waarvan de bekende Alexander Graham Bell één van de meest invloedrijke was.

Om deze veranderingen te begrijpen is het nodig enkele maatschappelijke mechanismen te beschrijven (Baynton 1996) die trouwens ook terugkomen in de situatie in Suriname. De vroegere manualisten hadden, naast de motivatie vanuit de wet die 'stommen' verbiedt te erven, vaak een religieuze achtergrond en motivatie. Doven zijn mensen die het woord van God niet kunnen ontvangen via de gesproken talen en dus op een andere manier toegang moeten krijgen tot dit Woord. Gebaren zouden zelfs een meer superieur middel zijn om dit over te brengen. Er werd beweerd dat gebarentalen dichter bij de natuur zouden liggen en de oorspronkelijke talen van de mensheid zouden zijn. Gesproken talen en methodische gebaren zijn dan een afwijking.

Het oralisme kwam sterk op rond 1850, in de tijd dat de nadruk in de maatschappij verschoof van de vorming van individuen naar nationalisme, homogeniteit en sociale orde. Amerika werd gekenmerkt door massale immigraties, Europa door kolonialisme en nationalisme. Amerikaanse doven werden min of meer bekeken als immigranten, vreemdelingen in hun eigen land, die zich moesten assimileren om zich echte Amerikanen te mogen noemen. Socialiseren betekende dus de taal van het land spreken, wat zich bij de doven vertaalde naar het leren spreken. In de Surinaamse talige lappendeken vertaalt zich dit naar het

leren van het Nederlands - de officiële taal - een norm die ook aan de doven wordt opgelegd. Ook de vroege oralisten geloofden dat de mens oorspronkelijk gebaren gebruikte, maar het spreken zagen ze als iets meer verfijnd en 'hoger'. Gebaren en mimiek lagen volgens hen dichterbij dierlijk dan bij menselijk gedrag en het kunnen spreken geeft de grens aan tussen mens en dier. Er werd aangenomen dat je maar menselijk bent als je je stem gebruikt en dat je maar kan denken als je leert spreken. Leren spreken was dus de evolutie in de hand werken in plaats van een achteruitgang. Deze opvattingen zijn nu vaak meer impliciet, maar zijn nog steeds gangbaar.

Er speelt hier een verschil mee in interpretatie van wat 'natuurlijk' is. Het spraakorgaan is bij uitstek het orgaan waarmee de mens communiceert. Doven moeten 'mens' worden zoals horenden en dus hun stem gebruiken om te communiceren. Oralisten die zien dat dit meestal niet lukt, argumenteren dan dat doven misschien niet helemaal zoals horenden kunnen worden, maar er wel zoveel mogelijk op moeten lijken. Ook het sentiment speelt mee: een kind moet in de taal van zijn moeder spreken, ook al is hij onverstaanbaar. Immers, zoals ook Sacks aangeeft is het feit dat de meeste dove kinderen horende ouders hebben, zeer belangrijk in het oralisme. Een moeder van een pas doofgeworden baby schrijft hem:

Does this mean that overnight he has suddenly become a stranger to us, that somehow he no longer *belongs* to us but to the deaf world? That he is now part of the deaf community, that we have no claim on him? [...] While his care and nurture is in *our* hands, I feel he needs access to *our* language, in the same way as he has access to *our* food, *our* foibles, *our* family history. [Sacks 1989:119-120]

'Natuurlijkheid' betekent nu dus niet meer 'spontaneïteit', 'instinct', of 'oorspronkelijkheid', maar wel 'normaliteit', een begrip dat ik al heb aangehaald in 1.1. Oralisten richtten zich meer op pedagogie, logopedie en techniek dan op literatuur, taal, filosofie en geschiedenis. Met een gebarentaal staat men volgens oralisten nergens in de harde businesswereld en een beetje kunnen spreken is beter dan niet kunnen spreken, ook al is het peil van de algemene vorming dan zeer laag. Vandaar ook hun overtuiging dat het gebruik van gebarentalen of gebarenmethodes slechts een vergissing was, een uitvinding van opvoeders als pedagogisch hulpmiddel, in plaats van een volwaardige historisch en cultureel ontwikkelde taal. De orale methode werd meer uitgekend, kinderen gingen op jongere leeftijd naar school, de klasjes werden kleiner en er kwamen meer vrouwen voor de klas te staan. Verder had het geloof in de technologische vooruitgang een enorme invloed. Dit zijn allemaal factoren die oraal onderwijs ondersteunen.

In Europa organiseerden de voorstanders van dit oralisme nationale en internationale congressen waar oralisten de meer manueel geöriënteerde landen (vooral Frankrijk) zo ver probeerden te krijgen de orale methode in te voeren. Men pleitte voor meer exclusief oraal onderwijs waar men gebaren slechts aanbiedt 'waar nodig'¹⁰ en er kwam steeds meer druk te staan op scholen die de orale methode niet gebruikten¹¹. Een van deze congressen ging de geschiedenis in als het begin van een zwarte periode in de dovengeschiedenis, namelijk het internationaal congres van Milaan in 1880. Hier werd besloten dat gebarentalen en gebarenmethodes geen enkele plaats meer konden krijgen. De reden hiervoor is dat er werd aangenomen dat deze het leren spreken *belemmeren*, omdat doven steeds spontaan gebruik maken van

gebaren. Het ging er meer om ideologieën in plaats van een realistische overweging en Dove leerkrachten hadden er niets te zeggen. Milaan 1880 was niet het begin van het oralisme, maar wel een uitbreiding ervan en het stimuleren van het meer exclusieve en pure oralisme. De impact ervan was zeer groot, gevoed door de tijdsgeest die ik hierboven heb weergegeven.

In de jaren na Milaan werden dove leerkrachten overal in Europa en Amerika massaal ontslagen want Doven die gebaren gebruikten gaven immers het slechte voorbeeld. Doordat het hele onderwijs in het teken kwam te staan van het moeizaam leren spreken, ging het niveau op de dovenscholen behoorlijk omlaag. Ze werden verplicht te communiceren en les te volgen op een manier die moeilijk tot onmogelijk was. Urenlang op dezelfde klank oefenen bij de spreeklessen was geen uitzondering. In het oralisme leer je misschien wat beter praten dan in het manualisme maar men leert meestal niet veel beter de *structuur* van de gesproken taal. Hierdoor is ook schrijven en lezen moeilijk. Er was bijgevolg een hele generatie ‘orale falingen’; zij die niet of slecht konden spreken maar ook geen gebarenonderricht hadden gekregen, waardoor hun algemene scholingsniveau erg laag was. Gebarentaal werd iets voor de mensen bij wie de orale methode echt niet lukte en werd bijgevolg geassocieerd met domheid of achterlijkheid. Hier ligt de oorsprong van het ‘cascadesysteem’¹² dat nog steeds aanwezig is in de meeste dovenscholen. Op de internationale congressen na Milaan werd, uitgaand van deze falingen, de orale methode alleen maar sterker benadrukt: je moet doven meer laten ‘mixin’ met horenden en je moet doven als horenden behandelen, dan komt het vanzelf wel goed. Hier merk je een van de wortels van de integratiegedachte die vandaag de dag zo sterk is¹³.

De doven die nog met de ‘manuele methode’ waren opgeleid lieten hun protest horen, bijvoorbeeld op de Parijse banketten¹⁴. Belangrijk om te vermelden is dat ze niet tegen het oralisme op zich waren. Waartegen ze reageerden is de exclusiviteit ervan: ze waren niet tegen het leren spreken op zich, maar wel tegen de uitsluiting van gebarentalen in het onderwijs. Dit is een belangrijk onderscheid dat tot op heden nog steeds niet wordt begrepen. Ze pleitten voor een hoog niveau in het onderwijs, in plaats van een onderwijs dat exclusief op het spreken gericht is en op een zeer laag niveau blijft hangen. Ze wilden de dove leerkrachten terug in het dovenonderwijs. Het protest en de congressen die ze organiseerden mochten niet baten en de 20ste eeuw begon in het dovenonderwijs dus exclusief oraal.

Toch kwamen de dove kinderen op de dovenscholen niet volledig in een communicatief vacuüm terecht. Het ‘strikte oralisme’ leek meer een (zeer boze) droom te zijn dan iets wat werkelijkheid kon worden. Wat men namelijk overal op de wereld kan zien is dat er niet werd nagelaten te gebaren.

Whatever hearing people choose to do, deaf people will continue to use ASL. That seems clear. For more than a hundred years, there was a concerted effort to eradicate any use of sign language in this country, and for all of that time American Sign Language was passed down, from generation to generation, without break, without faltering. (...) Exposure to ASL can be delayed until adulthood, fluency in it can be thereby impaired, general linguistic competence can be thereby injured, but the great majority of deaf people will continue to use it as best and as soon as they can. Regardless of efforts to do so - regardless of how hearing people try to imagine, reimagine, and reconstruct deafness - ASL and the deaf community, it would seem, will not be undone. [Baynton 1996:163]

Doven bleven de neiging hebben om te gebaren, ook al moesten veel dove kinderen op hun handen zitten en werden ze gestraft of geslagen als ze gebaren maakten. Men gebaarde stiekem op de wc's, in de slaapzalen en in de klassen als de leerkrachten niet keken. Er ontstonden dus 'underground' gebarentalen overal op de dovenscholen. De rol van de internaten verbonden aan de dovenscholen was hierin zeer belangrijk en wordt onder andere door Padden & Humphries (1988) en Ladd (2003) sterk benadrukt. Na de schoolperiode werden de gebarentalen verder gebruikt in dovenclubs¹⁵. Het ontstaan van dovenclubs was dus vaak gelinkt aan de scholen. Dit alles wil niet zeggen dat doven hun gebarentalen als volwaardige talen ervaarden. De gebarentalen speelden geen rol in het maatschappelijk leven en men schaamde zich vaak om deze talen in het openbaar te gebruiken.

Langzaam begon in het dovenonderwijs het besef te dagen dat het oralisme tenminste gedeeltelijk gefaald had. In het begin van de jaren '60 kwam er ook langzaam een kentering op gang in de houding tegenover gebarentalen. Een van de eerste onderzoeken naar gebarentalen werd gevoerd door de Amerikaanse linguïst Stokoe, die aangaf dat gebarentalen niet louter uitgevonden en onvolmaakte pantomimesystemen waren. Hij bewees dat gebarentalen echte talen waren met een eigen grammatica, talen waarin je over alles kan praten en niet louter over concrete, aanwijsbare zaken. Onderzoek naar gebarentalen en de gebreken van het oralisme leidden niet tot de onkritische herinvoer van de gebarentalen. Wel ging men vanaf ongeveer de jaren '70 gebruik maken van gebarensystemen. Dit is een combinatievorm van gebaren en spreken en het idee erachter was dat deze 'gouden middenweg' een brug zou kunnen slaan tussen doven en horenden. Beweren dat men hier het beste van beide werelden combineert is echter een te snel gemaakte conclusie. Omdat men ook in Suriname een gebarensysteem gebruikt in het onderwijs is een kleine uiteenzetting hier op zijn plaats.

Gebarensystemen zijn niet spontaan ontstaan maar bedacht (Van Herreweghe et al., 2004). Het zijn geen talen (zoals gebarentalen), maar manieren om de gesproken taal beter over te brengen. Ze worden gehanteerd als pedagogisch hulpmiddel. In Vlaanderen bijvoorbeeld houdt het Nederlands met gebaren (Nmg) in dat men Nederlands spreekt en dit ondersteunt met gebaren. De eigen structuur en de eigen grammatica van een gebarentaal wordt dus niet gebruikt. De idee hierachter is dat het Nederlands makkelijker zou te leren zijn voor doven als het 'zichtbaar' wordt door middel van gebaren. Ook voor horenden zou het makkelijker zijn omdat de grammatica van de Vlaamse Gebarentaal volledig anders is. Verder verzon men in Vlaanderen een deel nieuwe gebaren die makkelijker te leren en onthouden zouden zijn voor horenden en een standaardisering van regionale varianten in de hand zouden werken. Deze aanpak is dus in feite nog steeds monolinguaal, maar wel bimodaal.

Deze methode heeft echter zijn gebreken. Het is zeer moeilijk om dit systeem goed toe te passen en in de praktijk maakt men niet voor elk woord een gebaar. Het gaat ook zeer traag. Het maken van een gebaar gaat trager dan het zeggen van een woord, maar eigen aan de grammatica van gebarentalen is wel de 'simultaneïteit': men kan meerdere dingen tegelijk zeggen. "In een gebarensysteem combineert men de 'trage' elementen van een gebarentaal - de gebaren - met de 'trage' sequentiële structuur van een gesproken taal. Zo krijgt men uiteraard een traag communicatiemiddel." (Van Herreweghe et al., 2004: 14). Door het

weglaten van gebaren wordt het doel om het Nederlands zichtbaarder te maken, eigenlijk niet bereikt. Het gevolg is dat dove kinderen in de klas slechts wat gebaren leren en wat Nederlands, maar van geen van beide talen de volledige structuur en grammatica aanleren. Je kan ze dus semi-linguaal noemen. Daar komt bij dat gebarentalen nog steeds als iets minderwaardigs worden gezien. Immers, gebaren werden uit hun context en grammatica en historiek gerukt en enkel gezien als middel om de meerderheidstaal beter te verwerven; dus niet als waardevol op zich.

Ook al had het oralisme gefaald in het elimineren van de gebarentalen en waren er overal dovenclubs ontstaan, het had de Dovengemeenschappen wel erg verzwakt of geremd. Ondertussen in de Dovengemeenschappen kwam er echter wel een toenemend bewustzijn van het falen van het oralisme en gebarensystemen. Veel Dovengemeenschappen stonden aanvankelijk achter gebarensystemen. In Vlaanderen was dit bijvoorbeeld zo en in Suriname is dit nog steeds zo. Steeds meer Doven(gemeenschappen) werden zich bewust van de waarde van hun eigen talen, iets wat onder het begrip 'Doofbewustzijn' valt. Ook hier is weer de maatschappelijke context belangrijk.

There was the mood of the sixties, with its special feeling for the poor, the disabled, the minorities, the civil rights movement, the political activism, the varied "pride" and "liberation" movements; all this was afoot at the same time that sign was slowly, and against much resistance, being legitimated scientifically, and while the deaf were slowly recollecting a sense of self-esteem and hope, and fighting against the negative images and feelings that had dogged them for a century. [Sacks 1989:151]

In het begin was het vreemd voor de doven dat mensen interesse hadden in hun taal. Aanvankelijk werd Stokoe zelfs verguisd om zijn resultaten, ook door de dove mensen zelf. Gebarentalen werden uit de onzichtbaarheid gehaald en zichtbaar gemaakt in de maatschappij. Het was een taal van de doven zelf, gebruikt in een wereld waar buitenstaanders niet of moeilijk binnen konden komen. Verder was de doven altijd geleerd dat hun taal het niet waard was om gebruikt te worden in het openbaar, laat staan bestudeerd te worden (Padden & Humphries 2005). Langzaam raakte men echter overtuigd van de eigenheid en het recht van bestaan van hun taal en hun cultuur. Men begon na een tijd ook te pleiten voor het gebruik ervan in het onderwijs.

Een zeer belangrijk onderwerp in Dovenpolitiek is immers het onderwijs. Door het lage niveau van het oralisme kwamen doven vooral in de beroepsklasse van handarbeiders terecht. Veel doven pleiten vandaag voor een hogere scholing en die zou men kunnen bereiken door onderwijs in eigen taal. Ook pleit men voor het recht op tolken voor dove personen in het gewoon horend onderwijs, maar ook buiten het onderwijs, bijvoorbeeld als men een werkvergadering heeft in de gesproken taal. Doven pleiten meestal voor 'gelijkheid en verschil', dus gelijkheid in behandeling, maar ook erkenning van hun andersheid. Het vroegere oralisme, de gebarensystemen en zelfs het vroegere manualisme konden in feite geen van beiden gelijkheid en verschil combineren. Doven zelf stonden vooral aan de kant van de 'manualisten' maar enkel wat betreft het medium van communicatie en niet meteen de paternalistische en/of religieuze motivatie die er vaak achter zat. We mogen hier immers niet uit het oog verliezen dat het overgrote deel van het dovenonderwijs werd georganiseerd door zusters, fraters en paters. Ook dovenclubs werden vaak door deze mensen gerund. Dit zien we ook in Suriname terug.

Het willen combineren van gelijkheid en verschil vertaalt zich vandaag in het 'bilingualisme', iets waarvoor Stokoe al pleitte in 1955 (Sacks 1989). Het ideaal voor de meeste Dovengemeenschappen is vandaag de dag dus opnieuw het gebarenonderwijs, maar dan wel in een nieuw jasje gegoten. De bedoeling is om zo goed mogelijk zowel de eigen gebaarde minderheidstaal als de gesproken meerderheidstaal te leren van het land waarin men leeft. Met het onderwijs in de eigen taal die volledig toegankelijk is en dat niet meer exclusief gericht is op taalonderricht, zou het niveau de hoogte in moeten gaan. Verder zou men ook beter de (gesproken) meerderheidstaal kunnen leren want als je al een talig fundament hebt leer je sneller een tweede taal. Meninge verschillen over op welke manier dit concreet zou moeten bewerkstelligd worden, omdat er verschillende soorten van tweetalig onderwijs bestaan. Ook is er nog veel tegenstand tegen deze methode, er zijn praktische barrières maar ook veel vooroordelen (cfr. Maes et al. 2003). Er wordt bijvoorbeeld nog steeds vaak geloofd dat het leren van gebarentalen de gesproken taalontwikkeling in de weg zou staan. Daarnaast is er nog het feit dat het oralisme nu een 'boost' krijgt door de hoogtechnologische hoorapparaten en de vele vroege integraties. Deze orale tendensen ontwikkelen allemaal zeer snel en krijgen meestal meer ruimte dan de claims van de Dovengemeenschappen. Praktische barrières bestaan er bijvoorbeeld in dat gebarentalen meestal niet de moedertalen zijn van de leerkrachten. Er zouden onder andere daarom meer dove leerkrachten nodig zijn, maar vanwege het oralisme en het lage niveau van scholing komt dit bijvoorbeeld in Vlaanderen nu pas op gang. Verder is het belangrijk om reeds op zeer jonge leeftijd intensief bezig te zijn met het leren spreken en de hoortraining. In ontwikkelingslanden speelt zich ongeveer dezelfde evolutie van ontvoogding af, al liggen de kaarten er wel ietwat anders. Suriname is daar een mooi voorbeeld van.

Het was in de hierboven geschetste context van een nieuw bewustzijn dat de term 'Dovencultuur' voor het eerst de kop op stak in het Amerika van de late jaren '70.

When the Deaf community went public, it was clear that there was a great deal of work ahead. Much would have to be rethought and redone. There was a new concept not only of "language", but also of "culture". Deaf people's community life was described variously as "our ways of doing things", "our common beliefs", or "deaf world", but not yet as a culture. With the introduction of the concept came the difficulty of matching science to the everyday lives of Deaf people. [Padden & Humphries 2005:130]

De eerste beschrijvingen van de ervaring van dove mensen als cultureel gebeurden door horende academici en nog niet meteen door middel van de term 'Dovencultuur' (Ladd 2003:233 e.v.). Meestal werd 'cultuur' in één adem genoemd met 'sociaal', 'linguïstisch' of 'historisch'. Stokoe bijvoorbeeld maakte reeds in 1965 gewag van 'de sociale en culturele karakteristieken van dove mensen'. In de jaren '70 dook dan hier en daar het woord 'Deaf Culture' op en Woodward kwam in 1978 met zijn inmiddels beroemde karakterisering van het verschil tussen doof en Doof. Het woord 'doof' met de 'd' duidt dan op de puur audiologische staat van doof (of slechthorend¹⁶) zijn en het tweede duidt op een culturele dispositie. 'Doof' met de 'D' betekent immers dat men gebruik maakt van een gebarentaal en dat men geïntegreerd is in de/een Dovencultuur. Langzaam raakte het woord 'Dovencultuur' in gebruik maar een definitie van het begrip bleef achterwege. Pas in 1980 komt Carol Padden met een eerste karakterisering: "members of the

Deaf culture behave as Deaf people do, use the language of Deaf people, and share the beliefs of Deaf people towards themselves and other people who are not Deaf” (Padden 1980 in Ladd 2003:235). Veel meer leren we niet bij van deze taxonomische definitie en begin jaren ‘80 gaat men ook niet verder dan het aangeven van het bestaan ervan. Er wordt in deze tijd wel steeds meer onderzoek gedaan naar Dovengemeenschappen, door Carol Erting bijvoorbeeld. In 1988 verschijnt - intussen een klassieker - ‘Deaf in America. Voices From a Culture’ van Padden & Humphries. Dit is het eerste werk dat geheel probeert te benaderen wat de kernaspecten van Dovencultuur zijn, met aandacht voor de unieke culturele beleving als Dove persoon. Het begrip wordt zeker in de jaren ‘90 meer en meer gebruikt als een soort alomvattend ‘frame’, de manier waarop ik het ook in deze verhandeling hanteer. Wel is het zo dat Dovencultuur iets is dat - in tegenstelling tot de geschiedenis, het onderwijs, de psychologie en pedagogie van dove personen - nog steeds zeer weinig bestudeerd en beschreven is, ook al is het begrip zelf wel wijdverspreid.

Een verdere karakterisering van de kernaspecten van Dovencultuur komt er in hoofdstuk 3 waar ik Dovengemeenschappen als haven beschrijf. Wat we wel al hebben kunnen leren uit deze uiteenzetting is dat er verschillende modellen zijn om doofheid te benaderen. Het is belangrijk om er een onderscheid tussen te maken want deze modellen lopen door elkaar maar worden ook tegen elkaar afgezet. In de ordening van zulke modellen wordt er vaak een tweedeling gegeven tussen het medisch-audiologisch model en het sociaal-cultureel model. Paddy Ladd (2003:163-169) daarentegen, een Dove Britse sociale wetenschapper die een omvangrijk werk geschreven heeft over Dovencultuur, onderscheidt er drie: een medisch, een sociaal en een cultureel-linguïstisch model. In het medisch model gaat men ervan uit dat elke dove persoon een hulpeloos, geïsoleerd individu is met een handicap en dat men deze personen moet ‘repareren’ en moet herintegreren in de maatschappij. Dit zou dan moeten gebeuren door zo goed mogelijk te leren horen door het gebruik van hoortechnologie in combinatie met zo goed mogelijk te leren spreken. Men voert ‘succesvolle doven’ op in de media en men ontkent vaak de eigenheid van gebarentalen of het nut ervan.

Het cultureel-linguïstisch model (zie ook Devlieger 2003) daarentegen is het model waaruit deze verhandeling wil vertrekken, namelijk dat dove personen een eigen taal en zelfs een eigen cultuur hebben. Het vertrekpunt is een collectiviteit in plaats van de voor onze maatschappij zo kenmerkende individualiteit. Het niet kunnen horen of de precieze hoeveelheid gehoorverlies staat niet centraal in dit model. Dit is het model dat Dove personen volgen en de belangrijkste zorg is dan de kwaliteit van het collectief leven en - zoals hierboven reeds aangehaald - het onderwijs van ‘hun¹⁷ kinderen, de dove kinderen. Frustraties die men heeft zijn de lage verwachtingen die men heeft van doven, de ontkenning van de waarde van gebarentalen en de onderdrukking hiervan in de maatschappij en het onderwijs. In dit model is ook het politieke aspect zeer belangrijk. Dovenculturen staan vaak in het defensief, er zijn altijd zaken in de maatschappij waarop moet gereageerd worden. Een Vlaams voorbeeld van dergelijke zaken is het doordrijven van het medische model door het implanteren van veel doofgeboren kinderen, maar vooral de nieuwe ‘boost’ van oralisme die dit met zich meebrengt.

Het sociaal model is dan weer eerder maatschappijgericht, in tegenstelling tot het medisch model. Dit is het model waarvan de 'disability movement' zich bedient. In het sociaal model gaat men ervan uit dat 'handicap' sociaal geconstitueerd wordt. Men moet daarom niet alleen uitgaan van de handicap op zich maar ook van de maatschappij die niet of slecht is aangepast aan personen met handicaps. De belangrijkste streepunten zijn dus het aanklagen van de geringe toegankelijkheid van onze maatschappij en de stigmatisering van personen met een handicap. Op dit vlak zijn er vanzelfsprekend overeenkomsten tussen personen met een handicap in het algemeen en dove personen specifiek. Er zijn echter ook belangrijke verschillen. Personen met andere handicaps zullen wel eens met 'lotgenoten' associëren in de gedeelde ervaring van stigmatisering en geringe toegankelijkheid. Ze zijn echter niet in dezelfde mate als Doven geneigd om, uitgaande van een gedeelde taal, gemeenschappen te vormen, hun eigen culturele waarden te benadrukken, met elkaar te trouwen enzovoorts. Het grote verschil is namelijk dat personen met andere handicaps de meerderheidstaal delen met personen zonder handicap. Van de maatschappij wordt gevraagd dat ze beter aangepast raakt aan de wensen van personen met beperkingen, waardoor deze zo goed mogelijk als individu kunnen integreren. Zij gaan dus ook uit van de individualistische instelling die het medische model zo kenmerkt. Dove personen ervaren bij personen met een andere handicap dus eigenlijk dezelfde barrière als bij horenden: een communicatiebarrière.

Ook voor Doven is sociale integratie in de maatschappij zeer belangrijk, maar de manier waarop dit doel moet worden bereikt wordt anders gepercipieerd. Als dove moet je eerst geïntegreerd raken in de *eigen* (minderheids)cultuur en de eigen taal kunnen leren - de meest toegankelijke taal omdat deze visueel is - om dan vanuit deze basis naar de horende meerderheidsmaatschappij te stappen. Dit is het ideaal dat in het reeds aangehaalde bilinguaal (en bicultureel) onderwijs wordt beoogd. Integratie staat dus niet gelijk aan op piepjonge leeftijd geassimileerd te worden in de horende maatschappij op een school voor horenden. Op dit vlak is er een gelijkenis met andere taalminoriteiten die ook een bilinguaal onderwijs vragen. Een verschil is wel dat de meeste dove kinderen uit horende ouders worden geboren. De fysische component die doven met elkaar verbindt bestaat hier dus niet in erfelijkheid, maar in een gezamenlijke doofheid die niet noodzakelijk is overgeërfd. Nog een verschil is dat personen met een andere moedertaal of eerste taal iets makkelijker dan doven de andere (gesproken) landstaal kunnen leren, waar dit voor doven minder vanzelfsprekend is aangezien ze een audiologische barrière en dus een verminderde toegankelijkheid tot gesproken talen ervaren.

Deze modellen zijn niet wederzijds exclusief maar complementair. Negeren dat je doofheid kan proberen te repareren is dus niet de bedoeling van een benadering vanuit het cultureel-linguïstisch model. Het is eenvoudigweg een andere invalshoek. Het culturele aspect is wel veel minder benaderd en bestudeerd dan het medische en het sociale. Autoriteiten op dit vlak zijn bijvoorbeeld Padden & Humphries en Ladd. Ladd (2003) zet in zijn zeer breed georiënteerde werk over Dovencultuur uiteen welke volgens hem de bruikbare benaderingen en concepten zijn uit verschillende tradities. Ik zal kort uiteenzetten welke concepten uit de antropologische traditie volgens Ladd toepasselijk zijn op de Dove situatie.

De verdienste van de antropologie zou allereerst zijn dat men uitgaat van cultuur als *gecreëerd* door mensen en men vertrekt van de *totaliteit* van relaties tussen mensen. Een bruikbare benadering is die van culturen als *adaptieve* systemen als we bekijken hoe Doven zich plaatsen en aanpassen in de horende meerderheidsmaatschappij. Het is belangrijk om daarbij te bestuderen wat voor ideeën en ideologieën ten grondslag liggen van deze aanpassingsstrategieën. Inderdaad, men kan culturen ook benaderen als *cognitieve* systemen of als systemen van gedeelde symbolen en betekenissen. Nadeel is dan weer dat je vanuit deze benadering, culturele *veranderingen* door de tijd heen moeilijker een plek kan geven. Dovenculturen zijn echter - zeker de laatste decennia - voortdurend in beweging en veranderen snel. Oplossing is cultuur te benaderen als *performantie en competentie*. Mensen handelen vanuit theorieën, hun gedachten over wat ze zien en beleven en hier komt ook verandering uit voort. Belangrijk is om in het opzicht van verandering niet uit het oog te verliezen dat er *machtsrelaties* bestaan tussen de horende meerderheidscultuur en de Dove minderheidscultuur. Er moet dan worden nagegaan hoe deze relaties tussen de domeinen ontstaan, welke culturele (horende) vormen er wel of niet worden overgenomen in de eigen Dove identiteit en op welke manier dit dan gebeurt. Hoe gaat men om met externe druk en bedreigingen? De rol van het *individu* mag hier niet uit het oog verloren worden. Ook moet er van binnenuit - en dit is heel belangrijk - worden bekeken hoe men de *toekomst* ziet in deze Dovencultuur, de toekomst van een cultuur en gemeenschap die eigenlijk continu wordt bedreigd. Doordat antropologen culturen op deze manieren benaderd hebben is de antropologie volgens Ladd een belangrijk domein om Dovencultuur te bestuderen. Hij geeft aan dat ook cultural studies, postmodernisme, postkolonialisme en subculturele, biculturele en multiculturele theorieën belangrijke aanknopingspunten geven.

Het is vanuit zo'n antropologische benadering dat ik in deze verhandeling een Dovengemeenschap en meer specifiek een Dovencultuur wil beschrijven. Het bestaan van een Dovencultuur of de zinnigheid van het begrip Dovencultuur is echter niet altijd zomaar aanvaard geweest. Ook vandaag is het dat nog niet (Ladd 2003). Tegenargumenten lijken erg op de standaard-tegenargumenten tegen 'cultuur' in het algemeen (Brumann 1999), maar er zijn er ook enkele specifiekere. Dovencultuur zou bijvoorbeeld geen cultuur zijn omdat Dovengemeenschappen geen huwelijks- en begrafenisceremonies hebben. Daarnaast gaan stemmen op dat het begrip isolationistisch is en alles uitsluit wat niet Doof of niet Doof genoeg is. Ook zou er het gevaar zijn voor een zeker militantisme en extremisme en dit botst met de klassieke vrees van verschillende oraal opgevoede personen om het recht op hun orale manier van leven te verliezen. Hier lijkt het passend wat Brumann (1999) aangaf in zijn tekst voor het behouden van het concept 'cultuur'. Hij is het er mee eens dat men het woord 'cultuur' niet moet gebruiken om de onoverbrugbaarheid van een verschil te postuleren, maar volgens hem zijn deze zaken niet het gevolg van het woord 'cultuur' op zich.

Meer academische argumenten tegen het begrip Dovencultuur gelden dat men 'cultuur' niet mag misbruiken voor bevrijding. Ladd echter geeft aan dat "these arguments appear to confuse the need for academic precision and the political implications of rendering oneself visible by espousing a cultural politics" (2003:250). Hij schakelt over op een pleidooi voor meer kwaliteitsvol onderzoek vanuit een emisch perspectief en voor het inschakelen van meer dove onderzoekers. Verder zou zulk onderzoek niet

moeten gebeuren vanuit de assumptie van een homogene en onveranderlijke cultuur. Inderdaad, de bestaande beschrijvingen van Dovencultuur kan men volgens Ladd (2003) indelen in verschillende perspectieven waarvan de meeste eerder taxonomisch gericht zijn. Veel van deze benaderingen komen immers neer op een karakterisering van culturele expressies zoals 'typische' dovengewoontes, normen, waarden, kunst, toneel, humor enzovoort. Belangrijk is dan het comparatieve aspect; men maakt een vergelijking tussen horenden en doven. Ook Brumann stelt dat de gemiddelde mens steeds meer het begrip 'cultuur' omarmt en dit als veelzijdig begrip hanteert, maar dan wel op een taxonomische manier: "Whether anthropologists like it or not, it appears that people - and not only those with power - *want* culture, and they often want it in precisely the bounded, reified, essentialized, and timeless fashion that most of us now reject. Moreover, (...) culture has become a political and judicial reality." (1999:11). Dit is wat Bourdieu 'high culture' noemt.

In de antropologie is men langzaam beginnen overstappen op een meer procesmatige benadering, waarin zowel het individuele als het politieke aspect meer ademruimte krijgt. Ook in de studie van Dovencultuur is dit belangrijk. Naast het overbenadrukken van taxonomische modellen zijn er immers nog andere typische fouten die worden gemaakt in onderzoek naar Dovencultuur (Ladd 2003). Men zou Dovencultuur te vaak synchronisch benaderen en dus te weinig aandacht hebben voor historische processen. Ook is er, vanuit een overbenadrukking van de homogeniteit van culturen, te weinig aandacht voor de culturele betekenis van de zeer grote heterogeniteit in Dovengemeenschappen. Verder wordt 'Dovencultuur' teveel als iets universeels gezien in plaats van dat er verschillende Dovenculturen zouden kunnen zijn. Al deze typische valkuilen heb ik proberen te vermijden in deze verhandeling.

Vanaf dit punt zal ik '(Doven)cultuur' vooral hanteren als een beschrijvend begrip en dus geen causaal, verklarend begrip. Ik zal 'Dovencultuur' met andere woorden niet hanteren als begrip dat het gedrag van dove personen moet *verklaren*, eerder als een algemeen kader. Cultuur is een creatief proces dat steeds opnieuw onderhandeld wordt en in dat opzicht ook zeer historisch is: "The cultural is neither here or there, but is borne through history, made anew by the circumstances of the present. (...) The cultural offers a fluid idea of how experience and expression come together. The cultural resides in things, in behaviours as well as in performance." (Padden & Humphries 2005:142). Dat is ook de reden dat ik kies voor een algemene karakterisering van Dovencultuur en Dovengemeenschappen als haven (hoofdstuk 3) in plaats van een reeks definities te geven. Met het hanteren van Dovencultuur als beschrijvend begrip, bedoel ik niet beschrijvend in de zin van taxonomie maar het beschrijven van alledaagse processen, gebeurtenissen, handelingen, gesprekken enzovoort. De relatie tussen de 'unieke visuele ingesteldheid', Dove identiteit, 'empowerment' en cultuur is complex en komt op verschillende manieren tot uiting in de dagdagelijkse realiteit.

1.3. ONDERZOEKSVRAAG, METHODOLOGIE EN BENADERING

Voor ik begin met het beschrijven van mijn onderzoek en mijn onderzoeksvraag, is het belangrijk iets over mijzelf te vertellen. Ik ben doofgeboren en ben strikt oraal opgevoed. Ik heb dus leren spreken en liplezen en ik heb nooit gebaren - laat staan een gebarentaal - geleerd. Na drie maanden als peuter op de dovenschool werd ik immers geïntegreerd in het gewoon onderwijs. Ik groeide op als een 'hearing person who didn't hear'. Toch was mijn omgeving niet volledig 'doof-loos'. Mijn vader werkte op een dovenschool en ik kende ook nog andere 'orale' doven, waaronder mijn eigen zus. Ik ben de oudste van vier kinderen en heb naast een horende zus en broer nog een doof zusje dat vijf jaar jonger is. Vijf jaar geleden kregen we beiden een Cochleair Implantaat (CI), een hoogtechnologisch hoorapparaat dat wordt ingeplant in de schedel. Dit heeft het communiceren met horenden wat vergemakkelijkt. Wat de communicatie met doven betreft: ik zag wel eens doven gebaren maar kon het zelf niet en ook al wilde ik het wel, ik kwam er nooit toe het te leren. De redenen hiervoor waren het geringe contact met gebarende doven, een opvoeding waarin ik steeds werd geprezen omdat ik 'geen gebaren nodig had' en het hebben van verkeerde veronderstellingen zoals: 'dat is geen echte taal maar een onvolmaakt pantomimesysteem'.

De reden dat ik er toch altijd wel een nood toe voelde was dat ik in de horende wereld wel goed geïntegreerd leek, maar dat deze integratie vooral 'functioneel' was. Ik kon mee in het onderwijs, vooral door zelfstudie, maar op sociaal vlak was ik aangewezen op 'één op één contacten'. In een groep viel ik onherroepelijk uit de boot, ook nog met de CI. Net zoals veel andere oraal opgevoede doven heb ik dus iets gemist in mijn kinder- en tienertijd: een taal die je gewoonweg zonder veel moeite verstaat en waarin je je vlot kan uitdrukken. Gemakkelijke communicatie leek een luxe. En alweer net zoals verschillende andere oraal opgevoede doven, rolde ik pas op veel latere leeftijd, pas na het middelbaar onderwijs, binnen in de Dovenwereld. Wat minder klassiek was, was de manier waarop ik erin rolde. Veel dove personen die zich verdiepen in Dovencultuur zijn of raken eerst geïntegreerd in de Dovenwereld en gaan het van daaruit bestuderen of erover lezen. Bij mij was het omgekeerd; ik verwierf vanuit antropologisch standpunt een interesse voor Dovencultuur en begon toen pas te beseffen dat gebarentalen echte talen zijn en Doven gemeenschappen niet louter 'lotgenotengroepjes' zijn. Ik begon mijzelf te plaatsen in mijn oralistisch 'geïntegreerd' verleden en ik begon te zien dat ik niet de enige ben die zo laat zijn weg vond naar de Dovenwereld. Ik ben dan naar een dovenclub beginnen gaan en eindelijk Vlaamse Gebarentaal beginnen leren, een proces waar ik nog volop in zit.

Tijdens mijn onderzoek in Suriname had mijn eigen doofheid zeker invloed. Het was vanwege mijn beperkte gebarenervaring niet mogelijk om snel de plaatselijke gebarentaal te leren en dus ook niet om groepsgesprekken te volgen. Dit zijn nochtans situaties waar je normaal gezien veel uit kan leren. Toch heb ik op mijn manier veel contacten kunnen leggen en gesprekken kunnen voeren. Ik trachtte wat van het Nederlandse gebarenlexicon onder de knie te krijgen door middel van daar aanwezige kopies van gebarenboeken uit Nederland, met de hulp van de dove kinderen en een opvoedster, Brigitta. Dit was echter niet eenvoudig aangezien er ook veel Surinaamse gebaren worden gebruikt en de kinderen

grotendeels monolinguaal waren, waardoor ze hun gebaren vaak niet naar mij in het Nederlands konden vertalen. De oudleerlingen waren flexibeler in hun manier van communiceren en bij hen ging dus de communicatie vlotter. Na een tijdje had ik met zowel kinderen als oudleerlingen een eigen manier ontwikkeld om te communiceren. Het werd een mengeling van schrijven, wijzen, uitbeelden en natuurlijk gebaren.

De gedeelde ervaring van doofheid heeft ook poorten voor me geopend; ik werd bijvoorbeeld gemakkelijk opgenomen in de vriendenkring van de oudleerlingen. Ik had de indruk dat de dove volwassenen mij, misschien door mijn leeftijd, meer dan de kinderen als één van hen konden zien en dat dit de toegang tot hun wereld erg heeft vergemakkelijkt. Interessant was ook, bij zowel kinderen, leerkrachten als oudleerlingen, hoe ze reageerden op mijn eigen doofheid en mijn hoorapparatuur. Hoe zij hiermee omgingen zei soms veel over hoe ze doofheid percipiëren (zie volgend hoofdstuk). Het was duidelijk een proces dat in twee richtingen werkte. Dit gold ook in sterke mate voor het internaatshoofd en bestuurslid van de nazorg: Anjana. Met haar heb ik veel gesprekken gehad over het internaat en vooral over de oudleerlingen en tegen het einde van mijn onderzoek zei ze me: “Wij hebben jou misschien geholpen met jouw thesis maar jij hebt ons ook geholpen door ons vragen te stellen waar we zelf nooit aan gedacht hebben”. Kortom: ik participeerde in hun wereld en zij in de mijne. Wel moest ik opletten dat ik mij niet te veel identificeerde met de dove kinderen als ik het niet eens was met onderwijs- of opvoedingspraktijken. Op zulke momenten moest ik mij ervoor hoeden niet evaluatief te worden. Immers, het doel van mijn onderzoek is een beschrijving en een analyse, geen evaluatie.

Het onderzoek dat ik gedaan heb duurde van oktober tot en met december 2004. Mijn vliegreis, visum en intentingen werden gefinancierd door een reisbeurs van de VLIR (Vlaamse Interuniversitaire Raad), via de IRO (Interfacultaire Raad voor Ontwikkelingssamenwerking) van de K.U.Leuven. Meer specifiek speelde het onderzoek zich af in de hoofdstad Paramaribo, waar zich de enige dovenschool van het land bevindt: de Kennedyschool. Ik heb op verschillende gebieden gewerkt: de Kennedyschool, het Kennedy-internaat, de oudleerlingenvereniging en de nazorg van de school en in wat mindere mate buiten de school, zoals op privégebied en binnen een groep Getuigen van Jehovah waar veel doven naartoe gingen. Mijn vraag was hoe de Dovencultuur in Paramaribo tot uiting komt, uitgaande van een cultureel-linguïstisch model en een antropologische invalshoek. Ik heb hierbij het grote geluk gehad dat de mensen in Suriname zeer open stonden voor mijn onderzoek en altijd klaarstonden voor interviews. In het eindresultaat gebruik ik voor elke persoon een pseudoniem, op die manier tracht ik de identiteit van mijn informanten zoveel mogelijk te beschermen.

Wat ik tijdens dit onderzoek niet heb geprobeerd is om een lijst op te stellen van ‘typisch Dove culturele kenmerken’ en om deze kenmerken dan terug te vinden. Ik heb daarentegen gewoon geparticipeerd in het dagelijks leven van de doven in Paramaribo en geprobeerd een antwoord te vinden op de vraag op welke manieren deze mensen hun dagelijks leven leiden. Ik ben elke dag naar de school gegaan en heb geobserveerd in lessen en in de pauze. In de namiddagen verbleef ik in de verschillende groepen van het internaat. Ik heb getracht in zoveel mogelijk verschillende situaties met de kinderen om te

gaan; zowel binnen de beschermende muren van de Kennedystichting als op de buitenschoolse uitstappen van de school en het internaat. Ik heb ook korte en minder korte interviews afgenomen van leerkrachten, het schoolhoofd, het internaatshoofd, een internaatsopvoedster en de dove kinderen. Wat betreft de oudleerlingen heb ik vooral interviews afgenomen maar ben ik ook meegeweest op uitstapjes, aanwezig geweest op activiteiten en vergaderingen van de oudleerlingenvereniging, naar de rijles voor doven gegaan enzovoorts.

Kort gezegd: ik heb geprobeerd een historisch en etnografisch onderzoek te doen door middel van een klassieke methode: participerende observatie in combinatie met interviews en de studie van enkele documenten. Ik heb op die manier zowel een meer algemeen beeld trachten te krijgen als verschillende micro-interacties van de doven met elkaar en met horenden te schetsen. Tijdens dit onderzoek heb ik getracht erachter te komen wat in Paramaribo de houding was tegenover doofheid en tegenover gebarentaal. Ik heb daarbij veel aandacht besteed aan veranderingen en continuïteiten tussen nu en vroeger. In dit opzicht heb ik ook getracht te beschrijven wat de rol is van de oudleerlingenvereniging, de dovenschool en het internaat in het ontstaan van de Dovencultuur.

In het begin wist ik niet zo goed hoe en waar ik moest kijken en wat ik moest zien. Ik had veel vragen en enkele brede thema's die ik wilde verkennen, maar uiteindelijk ben je daar niet veel mee als je in het veld terecht komt. Daar gekomen wist ik niet wat ik moest zien, waar ik moest kijken, hoe ik moest kijken en wat ik moest opschrijven, want je kan onmogelijk alles wat je ziet interpreteren en noteren. Langzaam begon ik toch patronen te herkennen en heb ik mij hierop gericht. Hoe langer ik er was, hoe meer gerichte contacten, interviews en interessante observaties ik had. Dit alles heeft geleid tot een grote hoeveelheid veldnotities. Tijdens de interviews en de klasobservaties nam ik notities, maar tijdens de participerende observatie schreef ik niets op. De reden hiervoor is dat het de nieuwsgierigheid teveel opwekte en dat ik niet teveel afstand wilde nemen. Als ik dan een situatie meemaakte waar ik iets uit dacht te kunnen leren probeerde ik deze 'vast te leggen' in mijn hoofd en thuisgekomen schreef ik elke dag mijn situatieschetsen, interviews, opmerkingen, indrukken en vragen uit. Toen ik terugkwam van Suriname heb ik deze tekst geanalyseerd door het hanteren van een reeks sleutelwoorden: een bepaalde situatie of uitspraak kon meerdere sleutelwoorden toegekend krijgen. Ik maakte een overzicht. Van daaruit ben ik dan gaan nadenken welke thema's ik in mijn etnografie zou opnemen en welke thema's minder belangrijk leken. Dit alles was natuurlijk een heel proces van selecties. Waarnemen en observeren op zich zijn al een eerste selectie, de observaties die je selecteert om op te nemen zijn al een tweede grote selectie en het uiteindelijke resultaat van schrijven is het meest overzichtelijke, samenhangende en analytische maar ook het meest gereduceerde product. Het deel over de school is bijvoorbeeld niet zo uitgebreid. Mijn verhandeling gaat immers over een Dovencultuur en niet over welke onderwijsmethode wel of niet werkt. Op onderwerpen zoals gender en etniciteit ga ik ook slechts sporadisch verder in omdat hun invloed op de Dovencultuur eerder marginaal is.

In het hoofdstuk dat nu volgt wordt de situatie in Suriname weergegeven, telkens vertrekkend vanuit een etnografische beschrijving. Deze zijn de meest concrete gedeeltes en bestaan grotendeels uit

situatieschetsen en citaten uit interviews. Na de etnografische beschrijvingen van de school, de oudleerlingen en de Getuigen zal er telkens ook een korte historiek komen waarin de situatie van vandaag wordt geduid en geplaatst in de historische context. In deze delen komt de meeste informatie uit documenten¹⁸ van en over de school en het internaat, de website, (kranten)artikels en ook interviews. Hier en daar zal ik reeds dingen kaderen binnen mijn hoofdconcepten, namelijk emancipatie, ruimtegebruik en het postkolonialisme, om dan in de volgende, meer theoretische hoofdstukken, verbanden te leggen tussen de etnografische en historische luiken, de school, het internaat, de oudleerlingen en de Getuigen van Jehovah.

2. DOVENCULTUUR IN SURINAME: PLAATSEN EN RUIMTES

2.1. DE KENNEDYSTICHTING

2.1.1. DE SCHOOL

Elke weekdag vertrek ik om half acht van het zandstraatje waar ik een kamer huur bij een oude Chinees, op mijn brede Amerikaanse fiets door het immens drukke verkeer waar verkeersregels vaak onbestaande lijken. Ik glijp mee met enkele schoolkinderen die bebendig de Gravenstraat oversteken en fiets dan verder over een fietspad – iets dat eerder zeldzaam of zelfs uniek is in deze stad – langs de Wanicastraat naar de Kennedyschool. Enkele zwarten schreeuwen me iets na wat ik niet versta. Van beide richtingen komen brommertjes gescheurd op gevaarlijk hoog tempo waardoor ik elke keer enkele bijna-ongevallen en vooral telkens opnieuw de schrik van mijn leven krijg. Het is al warm buiten maar de temperatuur in de zon is nog draaglijk. Als ik dan uiteindelijk het veilige terrein van de Kennedyschool opdraai staan er reeds enkele leerkrachten te babbelen aan de poort. Links onder een afdakje bevinden zich een paar tienerjongens met een blauw hemd en een jeansbroek, die blij zijn elkaar weer te zien en honderduit gebaren. Ik kom op een groot keurig onderhouden open 'schoolerf', zoals ze dat noemen in Suriname. Een enkele grote boom in het midden biedt schaduw maar de meeste kinderen bevinden zich onder de overbellende balkons van de schoolgebouwen. De stijl is eenvoudig; alle gebouwen bestaan uit twee verdiepingen en de bouwstijl is open en aangepast aan het tropische weer. Er is enorm veel plaats, wat in contrast staat met het geringe aantal leerlingen dat deze school telt. De gebouwen van de school en het internaat die nu niet meer gebruikt worden, worden verhuurd. Het herinnert je constant aan een verleden dat je zelf niet gekend hebt, toen ooit meer dan 200 kinderen deze ruimte bevolkten. Ik rij het terrein over, intussen enkele kinderen in blauwe of groenwit geruite hemdjes begroetend. Dan laat ik de school achter me en na een klein straatje overgestoken te hebben rijd ik binnen op het terrein van het internaat. Ik fiets tussen de gebouwen door naar de achterkant, waar de internaatskinderen, die al van zes uur op zijn, zich volop klaarmaken om de schooldag te beginnen. Ze ruimen de ontbijttafel op, vegen de vloer aan, vlechten elkaars haar, doen hun schoenen aan zorgen dat ze er netjes uitzien. Ik zet mijn fiets binnen en doe hem op slot, intussen benaderd door kinderen die me komen begroeten en vragen bij welke groep ik de namiddag zal doorbrengen.

Het schoolerf met de rug naar andere gebouwen en het gezicht naar de straat

Het terrein van het internaat

De Kennedyschool is een grote school met goed onderhouden gebouwen en ruime klaslokalen. Op het moment van mijn onderzoek telde de school ongeveer 65 leerlingen van 4 tot 20 jaar, verdeeld over 15 klasjes. Er werken ongeveer 20 leerkrachten. De klasgroepen zijn dus klein. Vanaf de leeftijd van vier jaar kunnen de kinderen naar school. Ze verblijven eerst drie jaar in de kleuterafdeling. Ook als ze al negen jaar zijn moeten ze eerst de kleuterafdeling doorlopen omdat er al belangrijke dingen geleerd worden zoals basisgebaren en leren lezen. Daarna brengen ze zes jaar door in het lager onderwijs, wat gemeenschappelijk is voor iedereen. Men heeft dan buiten taal en rekenen ook biologie, natuurkunde, aardrijkskunde, geschiedenis, handenarbeid, gym, godsdienst en spreekles. Na het basisonderwijs kan men, sinds 1972, naar het 'voorbereidend U.G.O.' en in principe gebeurt na dit jaar de splitsing in verschillende afdelingen. Er zijn verschillende afdelingen: de technische afdeling, de huishoudafdeling (beiden drie jaar) en het Uitgebreid Gehoorgestoorden Onderwijs (U.G.O. - vier jaar). Op de technische afdeling leert men houtbewerking en vroeger ook metaalbewerking. Op de huishoudafdeling is er een verdere splitsing tussen de naaiafdeling (afdeling modevak) en de huishoudafdeling, waar ze leren schoonmaken en koken. In deze afdelingen vallen de vakken aardrijkskunde, biologie, natuurkunde en geschiedenis weg en heeft men ook minder taal en rekenen. In het U.G.O. wordt men voorbereid op een eenvoudige administratieve job en leert men typen en sinds 1978 ook tekstverwerking op de computer.

De Kennedyschool heeft dus als primair doel de leerlingen een plaats in de maatschappij te bieden. Afgestudeerden van de Kennedyschool zijn lange tijd veel gevraagd geweest in de maatschappij vanwege hun discipline die zeker niet alle Surinamers bezitten, maar tegenwoordig wordt het moeilijker (zie verder). De dove en slechthorende kinderen zijn niet onderverdeeld in klasjes met enkel doven of enkel slechthorenden. Voor dove kinderen met een meervoudige handicap is er geen plaats op Kennedy en deze worden geplaatst in een instelling. Twijfelgevallen worden behouden en zitten nu in de zogenaamde 'speciale klas'.

Voor dit etnografisch gedeelte over de school waren mijn onderzoeksvragen: hoe wordt er vandaag in de praktijk gecommuniceerd? Wat zijn de relaties tussen leerkrachten en kinderen? Maar vooral: in welke verhouding staan deze relaties tot de emancipatie van dove mensen en de Dovencultuur in Suriname? Ik ben in elke klasgroep gaan observeren, soms een hele voormiddag, soms maar twee uur. In de pauze zat ik vaak buiten te observeren of met de kinderen te babbelen, die de aanwezigheid van blanke 'stagiaires' gewoon leken te zijn. Soms had ik tijdens schooltijd ook een interview met bijvoorbeeld Anjana, de internaatsdirectrice. In de overige uurtjes typte ik in de computerklas de klas-observaties en interviews uit, waar ook vaak een Nederlandse stagiaire zat te werken waarmee ik soms ervaringen en indrukken uitwisselde.

2.1.1.1. Oralisme en Nederlands met gebaren

Om acht uur neemt een juffrouw een grote bel en luidt ze deze. Enkele kinderen horen het, anderen zien het en ze verwittigen elkaar. Allemaal begeven ze zich naar het midden van het schoolterrein waar de vlaggenstok zich bevindt.

Enkele kinderen moeten de vlag brengen, een persoon maakt ze vast en wanneer de vlag wordt geheesen wordt het Opo Kondreman gezongen. De leerkrachten zingen en gebaren tegelijk, de kinderen gebaren het. Opo kondreman un opo, Sranangron e kari un, wan sope tata komopo, wi mu seti kondre bun, strey de'f strey wi no sa frede, Gado de wi fesi man, eri libi te na dede, wi sa feti gi Sranan. (vertaling: Kom verheft u landgenoten, Suriname roept om u, vanwaar ook uw voorouders, wij gaan zorgen voor dit land, strijd moet er geleverd worden, daarvoor kennen wij geen angst, God is met ons heel ons leven, wij gaan vechten voor ons land.)

Na de dagelijkse vlaggenparade begeeft iedereen zich naar de klassen en wordt er met de lessen begonnen. Het Opo Kondreman wordt gezongen in het Nederlands met gebaren (Nmg). Dat is immers de methode die men tracht te gebruiken in het onderwijs na de orale periode. Dit gebarensysteem wordt als goed 'hulpmiddel' gezien en in het slechtste geval als noodzakelijk kwaad. De bedoeling is dan tegelijkertijd Nederlands te spreken en de gebaren te doen voor de overeenkomstige woorden, geordend in de Nederlandse grammatica. De meeste juffen kennen minstens tot op zekere hoogte Nmg. De woordenschat van kinderen is echter normaal gezien niet zo breed als die van volwassenen en dus zouden in principe de leerkrachten ook meer gebaren moeten kennen om deze dan aan te leren aan de kinderen. Dit is niet eenvoudig aangezien de leerkrachten Nmg niet gebruiken buiten de schoolse context. Het is daarom zo dat bij veel leerkrachten het gebarenrepertorium niet zo breed georiënteerd is. Gebaren die je niet vaak gebruikt, vergeet je gemakkelijk. Het gebaar aan de kinderen vragen kan een oplossing zijn, maar deze gebruiken soms andere gebaren dan die van het Nmg of kennen het gebaar ook niet. Dit zou deels kunnen worden opgevangen door bijscholing, maar deze is er niet. Het gevolg is dat gebaren vaak slordig of foutief worden gemaakt of eenvoudigweg verwisseld met een ander dat er min of meer op lijkt. Oudere kinderen merken dit geregeld en corrigeren dit dan, maar jongere kinderen zijn meer beïnvloedbaar. Het gaat om weinig gebruikte gebaren zoals dat van 'Diwali' (een jaarlijkse Hindoestaanse feestdag) maar ook wel om veel gebruikte zoals het gebaar voor 'donderdag', 'maand' of 'hoe'. Leerkrachten hebben er vaak ook weinig aandacht voor als kinderen een gebaar verkeerd maken of zien dit gewoon niet. De slechthorende assistente Trees (42), die werkt als klasassistente in een van de kleuterklassen, is een uitzondering. Ze schenkt zowel veel aandacht aan het praten als aan het correct gebaren, maakt mooi

afgeronde gebaren en kent er ook veel. De juffen van de klassen naast haar komen geregeld een gebaar vragen aan haar.

Hoe het Nmg wordt gehanteerd hangt van de gebarende leerkracht af en ook van de lescontext. Allereerst is het uiteraard niet zo dat niet alle leerkrachten dezelfde stijl hebben van lesgeven. Sommigen zag ik hun best doen zoveel mogelijk gebaren te maken en zoveel mogelijk te herhalen tot de kinderen het begrepen. Anderen zag ik hier en daar een gebaar maken, maar niet genoeg om zich echt verstaanbaar te maken. Sommige lesgevers in meer praktische vakken redden zich met wijzen of met een heel beperkt aantal gebaren. Ik observeerde bijvoorbeeld eens een les in de naaiafdeling en in deze les volstonden pakweg drie 'gebaren': spelden, rijgen en stikken. In meer theoretische vakken is dat niet voldoende. Naast al deze schoolvakken blijven de kinderen niet binnen de beschermde muren van de Kennedyschool, maar gaan ook af en toe op leeruitstap naar bedrijven. Ze krijgen dan een Nederlandstalige uitleg die vertaald moet worden. Ik ben meegeweest op drie uitstappen en telkens werd er gezocht als er getolkt moest worden en was het meestal dezelfde juf die ervoor opdraaide. Net zoals in de lessen waren er talrijke voorbeelden te vinden waar te weinig gebaren werden gebruikt om duidelijk te zijn¹⁹. Bij een uitstap naar een waterbottelarij noteerde ik het volgende, wat extremer, voorbeeld.

Juf Carol tolkte. We stonden buiten bij een klein gebouwtje en de gids legde uit waar het voor diende. Juf Carol legde het uit met spraak en enkele gebaren. Ze wees naar het huisje, zei iets en gebaarde "elf". Zelfs ik begreep het niet: elf wat? Elf van die huisjes? Elf meter diep? Elf jaar oud? Later vroeg ze me zelfs nog het juiste gebaar voor elf, want ze had het gewoon met twee handen uitgebeeld.

Kortom: er is vaak geen consequentie in het gebruik van Nmg. Soms maakt men voor (bijna) elk woord een gebaar maar meestal spreekt men, met ondersteuning van enkele gebaren voor de kernwoorden²⁰. Dit komt overeen met eerder gedaan onderzoek over gebarensystemen. Van Herreweghe et al. (2004:14) schreven:

Aangezien het bijna tweemaal zoveel tijd vergt om een gebaar te maken dan om een woord uit te spreken, rees de vraag of er in de praktijk bij simultane communicatie (het gebruiken van een gebarensysteem dus) wel voor elk woord een gebaar gemaakt werd. (...) Uit het onderzoek bleek dat in de praktijk juist die kleine(re) functiewoorden en andere grammaticale aspecten verloren gaan en dat de dove kinderen alleen nog inhoudswoorden of zelfs alleen wortels van bepaalde woorden te zien kregen (Baker 1978, Kluwin 1981, Maxwell 1983 en Nix 1983). Opvallend is tevens dat de horende leerkrachten zich hier hoegenaamd niet van bewust waren en in de mening verkeerden dat zij wel alles correct omzetten in gebaren.

Bij Nmg is het nog altijd in de eerste plaats het doel om Nederlands te leren lezen en spreken, met de gebaren slechts als hulpmiddel en niet als onderwijstaal op zich. Er is een nog duidelijke orale strekking op de school aanwezig en dit komt soms erg letterlijk tot uiting. Juf Maisa vertelde me bijvoorbeeld op gefrustreerde toon dat de kinderen uit haar klas niet konden spreken maar gebaren gebruikten en dat ze dat niet wilde. Verder werd ik, als ik achterin de klas met mijn notitieboekje zat te observeren, meermaals als voorbeeld aangewezen omdat ik spreek. In de klas worden de kinderen al van in de kleuterklas erg aangemoedigd om te spreken. Sommige juffen gebruiken op bepaalde momenten expres weinig of geen gebaren, omdat ze willen dat de kinderen zoveel mogelijk leren liplezen en kinderen die hun juf dan verstaan zonder al te veel gebaren worden geprezen. Dit alles omdat je volgens hen 'anders in de

maatschappij nergens staat'. Juf Eveline klaagde over haar leerlingen die soms 'te lui zijn om te spreken' en loofde Miriam, een elfjarig meisje dat graag en vrij goed praat en lipleest. Ook juf Trees, de slechthorende klasassistente, erkent het grote belang van het spreken. Zelf is ze slechthorend, kan vrij goed praten en spraakverstaan en ondervindt hier veel plezier van. Wel vindt ze, eigenlijk net zoals de kinderen, dat doven 'echt recht hebben op hun gebaren'.

Een puur oralisme zoals vroeger werd nagestreefd, is echter niet meer aan de orde. Na de lagere school is er geen spreekles meer door de schaarste aan logopedisten. Met de logopedie wordt het ook niet al te nauw genomen; geregeld vergeten ze de lessen of is de spreekjuf afgeleid. Ook het 'corrigeren' van het gehoor is minder sterk aanwezig dan vroeger. De kinderen zijn verplicht om hun hoorapparaten in de klas te dragen, maar vooral de kinderen in de hogere klassen doen dit vaak niet en hebben allerlei excuses van 'vergeten' tot 'kapot'. Zeker in de pauze en op uitstapjes worden ze uitgedaan. Klasse-apparatuur²¹ wordt niet meer gebruikt en bij navraag aan de audiologe bleek dat deze verouderd was. Nieuwe apparatuur wordt wel als handig gezien maar niet als hoogdringend. Op een personeelsvergadering die ik heb bijgewoond werd dit duidelijk toen ze te horen kregen dat een bepaalde stichting iets financieel wilde steunen voor de school. De leerkrachten deden voorstellen gaande van een renovatie van de gymzaal tot nieuwe prikborden en een nieuwe strijkijzer. Klasse-apparatuur was slechts één van de vele mogelijke keuzes.

Naar de buitenwereld toe probeert men echter wel het correctie-beeld hoog te houden. Op studie-uitstapjes en toen de STVS (Surinaamse Televisie Stichting) kwam filmen op de school, moesten ze het apparaat dragen.

Op het einde van de dag kwam juf Louisa binnen en zei tegen juf Carol dat ze tegen de kinderen moest zeggen dat ze er netjes moeten uitzien voor morgen voor op de tv en dat ze hun apparaten moesten aandoen. En over dat kapotte apparaat van Jennifer; dat ze maar moesten gaan vragen aan Liliane (*de audiologe*) om het snel in orde te brengen.

Nog een voorbeeld is de dag dat de STVS op de school kwam filmen bij een integratieproject met de 'horende' Sint Petruschool.

Het was een hele tijd zo dat er alleen maar horenden werden gefilmd. Uiteindelijk, toen de bel al was gegaan kwam er ook een dove voor, schoolhoofd Karishma duwde Ashley naar voor. Enkele juffen stelden haar vragen zoals "Wat doe je het liefst"? Daar kon ze helemaal niet op antwoorden. Dat duurde zo even verder. Bij een tweede poging vroegen ze het aan Winston. Hij kon meer vertellen. Hij kon echt praten en maakte geen gebaren. Hij kan zelfs min of meer zinnnetjes maken. Dan moest hij de vragen stellen aan Ashley. Zij antwoordt hem met gebaren en spreken, verstaanbaar vond ik. Toch moest hij het daarna "vertalen". Maar hij vertelde het niet correct na, hij zei bijvoorbeeld dat ze soms lui is en niet naar school komt. Daar was ze verontwaardigd om en iedereen moest lachen.

Oraal zijn wordt ook gelijkgesteld aan 'slimmer' zijn, wat zeer duidelijk wordt uit een uitspraak van juf Shantell. Ze zei over Alagua, een meisje van 13 dat graag en veel spreekt: "die is blijven zitten terwijl zij toch goed kan praten". Het meisje in kwestie kan wel relatief goed praten, maar volgens Brigitta, haar opvoedster, is dit vooral 'papegaaien': "Ze zegt veel maar ze weet van veel woorden niet wat ze betekenen."²² Zulke opvattingen liggen ten grondslag aan het cascadesysteem in bijvoorbeeld Vlaanderen, al is er niet zo'n systeem op de Kennedyschool. Alle klassen volgen immers dezelfde onderwijsmethode, het Nmg.

Men kan zich afvragen hoe het zit met het gebarenniveau van de kinderen, als zij dit slechts deels leren van de leerkrachten. De kleine kinderen die tijdens de pauze al schreeuwend en spelend over het erf liepen gebruikten vrij weinig gebaren. Ze communiceerden met veel wijzen, schreeuwen en losse gebaartjes en hadden erg veel lichamelijk contact. Vooral de kleine jongens op het internaat waren vaak lichamelijk agressief tegenover elkaar. De ‘externe’ kleine kinderen zien alleen maar op school gebaren en dan eigenlijk vooral in de pauze omdat ze dan de oudere kinderen bezig zien. De school duurt maar een halve dag en dan komen ze thuis terecht. Er was opvallend weinig aandacht van de ouders voor gebarencursussen die de school organiseerde (zie verder). Thuis komen veel kinderen dus in een communicatieve impasse of zelfs op de straat terecht. Hierdoor krijgen ze achterstand zowel in het Nederlands, de gebruikte gebarentaal, als in de taal die er thuis wordt gesproken. Vanaf het moment dat ze in het basisonderwijs komen merk je wel dat verschillende kinderen echt gebarentaal gebruiken, anderen zijn wat later. In de hoogste klassen wordt er elk moment dat de juf niet kijkt, honderduit gebaard. Interne kinderen kunnen duidelijk op jongere leeftijd gebaren.

Men kan de gebruikte gebarentaal niet in één vakje steken. Het is geen Nmg dat ze gebruiken. Dit is immers geen taal en wordt niet spontaan gebruikt. De kinderen gebruiken een hoeveelheid ‘eigen’ gebaren en kennen geen breed lexicon van de Nederlandse Gebarentaal²³. Het lexicon dat ze gebruiken is volgens Nathalie - de Nederlandse stagiaire met Dove ouders - ook geen NGT, maar meer een mengeling van Nederlandse gebaren uit Groningen, gebaren uit andere plaatsen zoals Amsterdam en ook eigen Surinaamse gebaren. Over de grammatica die ze hanteren weet ik niets. Deze mengeling zal ik de Surinaamse Gebarentaal of SGT noemen. Verder doen ze amper aan ‘mouthing’; de orale component²⁴ ontbreekt grotendeels. Dit is misschien te wijten is aan het minder strenge oralisme, aangezien deze component duidelijker aanwezig is bij de oudleerlingen. Ze zijn zeer flexibel in hun taalgebruik en wisselen naargelang de context. De kinderen passen zich namelijk aan hun gesprekspartner aan en ze gebruiken onderling een ander lexicon dan tegen tegen de leerkrachten en de opvoedsters, waarbij ze meer Nederlandse gebaren zullen gebruiken.

2.1.1.2. Relatie tussen leerkrachten en leerlingen

Juf Etelina legde rekenen uit aan de 12-jarige Hitesh. Ze wees op zijn blad wat hij moest doen en praatte tegelijk. Ze werd boos toen de jongen niet begreep wat van hem verwacht werd. Ze dreigde hem met de lat te slaan. Ik zag dat hij geïntimideerd was en hij gokte tot hij het juist had. Tegen mij klaagde ze dat ze de jongens traag van begrip vond.

Dit is een alledaags voorbeeld van miscommunicatie in de klassen van de Kennedyschool. Wat mij vaak opviel in de klassen was frustratie en wederzijds onbegrip. Zoals misschien duidelijk zal zijn, is het immers niet echt vanzelfsprekend om les te geven aan dove kinderen zonder een gemeenschappelijke taal. Het leek zo dat er uit de communicatiestoornissen ook misverstanden voortvloeiden over de *motivatie* achter gedragingen. In een discussie tijdens een personeelsvergadering werd dit letterlijk bevestigd.

Louisa deelde mee dat er op 1 december drie dove jubilarissen waren in De Surinaamsche Bank, en dat het goed zou zijn om daar de aandacht op te vestigen. Het zou ook in de krant komen. Ze gaf aan dat het misschien iets was wat ze weer moesten proberen te verwezenlijken want dat die het ver gebracht hebben en destijds is er ook moeite gedaan vanuit de school. Juf Carol vatte dat beledigend op en begon tegen Louisa : “Louisa laten we eerlijk zijn... de inzet van de kinderen is heel laag...”, en voegde eraan toe dat zij wel de moeite deden maar dat met die kinderen niets valt aan te vangen en met die ouders ook niet. Dat die iets handtekenen na het weekend terwijl de kinderen dat eigenlijk niet geleerd hebben. En dat ze het niet meer bij zichzelf wil gaan zoeken. (...) Louisa antwoordde dat ze niemand wilde beschuldigen en dat gewoon wou zeggen. Zo ging het nog even verder en enkele leerkrachten lieten in hun houding en door ja of nee schudden, zien dat ze vonden dat Carol gelijk had.

Ook Betty, mijn contactpersoon vertelde: “Vroeger wilden ze graag leren... dat was overal zo in Suriname en niet alleen hier”. Inderdaad, naast het klassieke ‘can’t syndrome’²⁵ lijkt er vooral een probleem gepercipieerd te worden met de motivatie van de kinderen. Laat ik het een ‘won’t syndrome’ noemen: men denkt dat ze niet *willen*. Afgezien van het Surinaamse verleden is dit een probleem dat niet vreemd is in de dovenscholen. De Meulder (2005:54, eigen cursivering) schreef:

Wilcox (1989: 155) meent dat veel van wat gebeurt in interactie tussen dove en horende mensen (en dus ook tussen horende leerkracht en dove leerling) beschreven kan worden als ‘interethnic miscommunication’ (...) Door deze gebrekkige communicatie raken leerlingen vaak gefrustreerd en geven ze het uiteindelijk zelfs op om nog in te gaan op vragen van de leerkracht. (...) Dove leerlingen zouden volgens hun leerkrachten ‘*passief*’ zijn en ‘communicatief incompetent’.

In mijn concrete observaties echter, was het alleen bij de laatstejaars dat ik echt duidelijk schoolmoeheid of rebellie kon merken. Buiten dagdagelijkse frustraties door de moeilijke communicatie kon ik niet echt een duidelijke algemene passieve houding merken bij de kinderen. Wat ik daarentegen meerdere keren merkte is dat kinderen passief kunnen overkomen doordat ze veel dingen niet begrijpen en dat juffen dit onbegrip vaak als onverschilligheid interpreteren. Verder zijn dove kinderen vaak zelf ook vrij zwart-wit ingesteld en oordelen ze soms snel en eenzijdig, wat af en toe zorgt voor meer frustratie van de kant van de leerkrachten. Om de communicatiesituatie toch nog onder controle te krijgen wordt er streng gereageerd en niet genegotieerd over het ‘waarom’ van straf. Wat de kinderen wisten was dat ze gestraft zouden worden als ze niet deden wat er van hun verwacht werd, maar vaak begrepen ze deze verwachtingen niet eens. Er is duidelijk een machtsrelatie in het spel; tussen volwassene en kind maar ook tussen horende en dove. Het is hierdoor gemakkelijk om van alles de schuld aan de kinderen te geven en velen willen het niet (meer) bij zichzelf zoeken, zoals duidelijk wordt uit de situatieschets van hierboven.

Door deze situatie heersen er ook bij de kinderen misverstanden. Als de kinderen de juf niet begrepen of iets verkeerd deden, werd er nogal eens in ongeduld vervallen en ongeduldige of boze leerkrachten maakten meestal geen gebaren meer, maar wilde ‘gestures’. Dit heeft als gevolg dat de kinderen vaak niet wisten waar die boosheid vandaan komt. Op het internaat vertelde Ruben (12) me dat de juf altijd ‘zomaar’ boos was. Onder andere Raju (11), Ruben en Alagua (13) zitten naar eigen zeggen niet graag op school omdat de juf altijd boos is op hen en Anando (10) zegt dat de juf hem altijd ‘zomaar’ slaat. De misverstanden verlopen dus in twee richtingen. Ook de Meulder (2005:53) vermeldt dit fenomeen in haar eindverhandeling over machtsverhoudingen in het dovenonderwijs.

Maar het zijn niet enkel de leerlingen die de leerkrachten niet begrijpen. Miscommunicatie verloopt in twee richtingen: “Vaak begaat men de fout bij het begrip ‘miscommunicatie’ te denken aan leerlingen

die de docent niet begrijpen. Mijn mening is dat het vaker voorkomt dat docenten leerlingen niet begrijpen” (Tijsseling, 2000:6).

Ik moet bij dit alles vermelden dat er ook leerkrachten zijn die meer voeling hebben met de kinderen en met het fenomeen doofheid. Ik heb immers ook lessen bijgewoond waar het duidelijk was dat sommige juffen redelijk goed aanvoelden of de kinderen iets begrepen of niet. Juf Anika vertelde me bijvoorbeeld dat de andere leerkrachten vonden dat zij te zacht was. Het gaat om een juf die veel geduld heeft en letterlijk tegen me zei ‘dat die kinderen niet dom zijn’. Ze waren in een les de schooluitstap naar de MAS (dienst voor scheepvaartverkeer) aan het analyseren, de leerlingen moesten opschrijven wat ze zich herinnerden. Een jongen schreef dingen op die de juf zich niet herinnerde. In plaats van gemakkelijkshalve te zeggen dat het kind dom is, probeerde ze er achter te komen waar hij het haalde: “Vaak begrijpen ze de dingen beter dan wij denken, ze kunnen het alleen moeilijker uitdrukken”. Zij is niet de enige; toen ik bijvoorbeeld bij Juf Molly in de klas was kon ik duidelijk merken dat ze met liefde over haar leerlingen sprak en ze is er soms ook in haar vrije tijd mee bezig. Ze ging bijvoorbeeld naar de eerste ouderbijeenkomst. Juf Shantell op haar beurt, doet er alles voor om te zorgen dat haar kinderen de lesjes begrijpen. Ze maakt uitvoerig gebruik van pantomime en speelt toneeltjes, maakt tekeningetjes op het bord en prijst de kinderen overvloedig als ze iets juist hebben. Juf Louisa die rekenen en taalles geeft aan de hoogste klassen is streng en durft wel eens boos te worden, maar geeft dan duidelijk aan waarom in plaats van de controle over de communicatie te verliezen. Juf Izenia zocht de oorzaak voor het onbegrip van de kinderen bij haarzelf en vroeg me wanhopig hoe ze het moest aanpakken toen de meisjes van de huishoudafdeling voor de honderdste keer niet begrepen hoe ze kleren moesten wassen.

2.1.1.3. Toekomstperspectieven?

Een beter toekomstperspectief betekent voor veel Doven de verhoging van het onderwijsniveau op de dovenscholen. Immers, in de inleiding is reeds aangegeven dat dovenscholen, als gevolg van het oralisme en gebarenmethoden die niet werkten, vaak kampen met een zeer laag niveau. Suriname is daar zeker geen uitzondering op. Het is daarom nu misschien het moment om het niveau op de school te beschrijven en de vraag te beantwoorden of hier verandering in lijkt te komen. Om een idee te geven: de ‘slimste’ laatstejaars van 19 à 20 jaar oud krijgen reken- en taalles uit een boekje van het 5de-6de leerjaar. Sommigen konden hun achternaam niet schrijven, laat staan hun adres. Ze beginnen wel degelijk vroeg met leren lezen, in de kleuterklas al, maar hun taalniveau is zo laag dat jongeren in de typlessen in de voortgezette opleiding tekstjes moesten overtypen die ze nog niet half begrepen. Er is een bibliotheek in de school waar niemand van de kinderen vrijwillig heen gaat want ze kunnen amper lezen en lezen dus niet graag. Aasia (15) las op het internaat eens een boekje van de profeet Jeremiah. Ze bladerde snel het boekje door en hier en daar herkende ze een woord, maar ze vertelde vooral wat ze zag op de prenten. Ik besepte dat lezen voor hen vooral ‘kijken’ is en hetzelfde lijkt van toepassing te zijn bij tv-kijken²⁶. Ook de algemene

vorming is niet erg breed georiënteerd. Vakken zoals biologie, aardrijkskunde en geschiedenis krijgen ze pas in de laatste jaren van het lager onderwijs en niet meer in het voortgezet onderwijs. Alleen taal, rekenen, godsdienst, handenarbeid, gym en de specifieke vakken blijven daar over. De kinderen gaven soms de nood aan om meer te leren (zie verder) maar leerkrachten leken er echter vaak anders over te denken. Juf Rachna bijvoorbeeld zei me: “Wat gaan ze ermee doen?”.

Er zijn ook specifiek Surinaamse elementen in het spel. Er is bijvoorbeeld het feit dat er maar een halve dag les is. Ook belangrijk lijkt me de Surinaamse mentaliteit in de sociale instellingen, zoals scholen en internaten. Opvallend is het gemak waarmee zowel leerkrachten als kinderen zich met de lessen bezighouden²⁷. Tijdens de uurtjes effectieve les zijn er soms weinig efficiënte onderwijspraktijken. Talisa en Jennifer vertelden me eens dat de juffen ‘lui zijn’ en ‘liever gaan zitten’. Mijn observaties spraken dit niet tegen. Sommigen laten de kinderen vooral zelf oefeningen maken die ze vaak niet begrijpen en dan fout maken. Op het internaat merkte ik ook dat kinderen vaak puur vanbuiten leerden zonder dat ze het begrepen²⁸. Er zijn nog andere factoren die het onderwijs vertragen, zoals grote verschillen in de leeftijd waarop kinderen op school komen²⁹. Ieder kind heeft ook nog eens een ander taalniveau en gehoorverlies en het lage leerlingenaantal laat weinig differentiatie toe. Voorts is er het feit - en dit is belangrijk - dat bij de kinderen thuis vaak een andere taal dan het Nederlands wordt gesproken, wat maakt dat zij deze taal vaak volledig op school moeten leren én tegelijkertijd moeten leren lezen in het Nederlands. De taalsituatie is in Suriname bijzonder complex, zeker voor dove kinderen. De combinatie van de moeilijke communicatie, de mentaliteit, de geografie, het klimaat, de taalsituatie, het kleine budget, de geringe bijscholing en het weinige materiaal maken dat het niveau laag is en dat het er niet meteen naar uitziet dat het zal verhogen in de nabije toekomst.

Ook de houding tegenover gebarentalen en Dovencultuur staat een vooruitgang enigzins in de weg. Het bestaan van een eigen taal en cultuur bij de kinderen wordt onderhuids wel erkend³⁰ en de leerkrachten ontkennen het ‘nut’ van de gebarentaal niet voor onderlinge communicatie tussen doven en in de vorm van een gebarenmethode als ‘hulpmiddel’ in de lessen. Dit besef van het ‘nut’ wordt niet omgezet in het besef van de nood aan een ‘echte’ gebarentaal in plaats van een gebarenmethode. Tegelijk staan ze er niet actief achter om - met het oog op de toekomst en de positie van de leerlingen in de maatschappij - de status van deze taal te verhogen. Over een eventuele erkenning of status van gebarentaal heb ik niemand van de school weten spreken of wensen, ook niet als ik er expliciet naar vroeg. Bilinguaal onderwijs wordt gezien als een mooi ideaal, maar als niet haalbaar in Suriname. Schoolhoofd Karishma zei bijvoorbeeld dat het wel goed klonk ‘maar dat ze geen doventolken waren’.

Trees kan wel goed gebaren en is een belangrijke figuur in de school die er al jaren werkt in haar functie als kleuterassistente³¹. Ze staat dicht bij de kinderen dan veel andere juffen want de kinderen beseffen zeer goed dat Trees slechthorend is en dit werkt drempelverlagend³². Ze is streng maar er is een goede verstandhouding en ze voelt ook goed aan of de kinderen de les begrijpen. Dit blijkt niet alleen uit observaties maar ook uit uitspraken zoals: “Goede kennis van het woord is belangrijk! Begrippen niet zomaar geven.” Naast Trees werken er echter geen doven of slechthorenden in het onderwijzend

personeel³³. Karishma, de directrice, vertelde dat ze er wel voor openstaat, maar er is geen vraag naar, noch van de kant van de school, noch van de dove oudleerlingen. Of om het met Anjana's woorden te zeggen: "Als je spreken wilt bevorderen moet je geen dove leerkrachten nemen maar als je begrip wilt tonen voor de doven dan zeker wel. Doven vragen er zelf niet naar om leerkracht te worden en de school en het internaat hebben er ook niet in gestimuleerd."

Uit dit alles kunnen we concluderen dat men op de school vooral als doel heeft om de leerlingen een plaats te geven in de maatschappij, ten eerste door de meerderheidstaal aan te leren, ten tweede door een vak aan te leren. Het doel van de school lijkt dus meer praktisch gericht dan theoretisch. Belangrijk om te vermelden is dat veel leerkrachten vonden dat ze ondanks alles goed bezig waren. Enkelen uitten trots naar mij toe en hoopten dat ik goede dingen zou schrijven over de school. Het bewustzijn en ontwikkelen van Dovencultuur of het ontwikkelen van Doofbewustzijn wordt niet expliciet gestimuleerd maar ook niet expliciet tegengewerkt. De school biedt in de eerste plaats een *materiële ruimte* of plaats waar Dovencultuur ontstaat. Veel van de attitudes en onderlinge band van doven vloeien voort uit communicatieproblemen op de school. In het deel over het internaat zal ik me toespitsen op de kinderen zelf en op de plaats waar hun cultuur het meeste ademruimte krijgt, namelijk het internaat, maar eerst zal ik de schoolsituatie in een historisch kader plaatsen.

2.1.1.4. Historiek

De school en het internaat vroeger - <http://www.cq-link.com/nonprofit/kennedystichting/>

De Kennedyschool is opgericht in 1946 onder de naam 'Doofstommeninstituut St. Theresia'. Begin jaren '50 werd dit dan het 'Doofstommen en Blinden Instituut' omdat er tijdelijk ook blinden werden opgenomen. Het confessionele 'Sint-Theresia' verdween en wat later verdween ook het woord 'doofstom' en gold het 'Doven en Blinden Instituut' of 'Instituut voor Doven en Blinden'. In 1964 stopten ze met het onderwijzen van blinden en werd de school omgedoopt naar 'Kennedy Instituut', naar de pas vermoorde

president Kennedy. In 1964 werd de Kennedystichting³⁴ immers een neutrale stichting, in plaats van een uitgesproken katholieke. In de volksmond werd het 'Kennedyschool'. Een hele reeks veranderingen dus, die min of meer de tijdgeest weergeeft: ten eerste het verdwijnen van het confessionele, ten tweede het verdwijnen van het woord 'doofstom', dat vanaf die tijd in de westerse landen taboe was en ten derde de naam 'Kennedy' die te maken heeft met gebeurtenissen in de jaren '60. In Paramaribo werden toen ook enkele straten naar Kennedy genoemd. De Stichting is sinds toen in principe neutraal en heeft als doel doven en slechthorenden van om het even welke bevolkingsgroep of godsdienst aan te nemen en te verzekeren van onderwijs en lichamelijke, geestelijke en materiële belangen. Voortgezette opleidingen bestonden nog niet in het begin maar tussen 1972 en 1974 werd hiermee gestart. De naam is nu nog steeds niet onomstreden aangezien het onderschrift bij 'Kennedystichting' is: 'school/internaat voor gehoorgestoorde³⁵ kinderen'. Enkel op de allernieuwste naamkaartjes van de school geldt het: 'school/internaat voor dove en slechthorende kinderen'.

De Kennedyschool was in de eerste 20 jaar dus katholiek. Ze werd immers opgericht door de zusters van Oudenbosch, een katholieke zusterorde uit Nederland. Nederland is echter een land waar vooral veel protestanten wonen en de katholieke zusters hadden een katholieke dovenschool als voorbeeld nodig. St. Michielsgestel, een dovenschool in Noord-Brabant, was ook katholiek en daarom gingen enkele zusters daar hun opleiding volgen. Deze school bleef voor het bestuur van de Kennedystichting het voorbeeld tot in de jaren '90. Ze is ook steeds de instelling in Nederland geweest die het meest uitgesproken de orale methode volgde en die ook het langste daaraan heeft vastgehouden. De Kennedyschool is klein begonnen met vijf leerlingen en enkele lokaaltjes. Er was al van in het begin een internaat en ook Antillianen kwamen toen naar de Kennedyschool. Het leerlingenaantal liep, zoals ik al schreef, op door de rubella-epidemie. Er kwamen meer zusters en er waren talrijke verhuizingen van school en internaat mede door het steeds oplopende leerlingenaantal. De zusters werkten in drie posten: in de voormiddag gaven zij les, 's namiddags individuele spreekles en toezicht en 's nachts deden ze de nachtdienst. Er hebben in totaal 15 zusters gewerkt van Oudenbosch en nog 5 zusters en 5 fraters van Tilburg en Roosendaal. Hun invloed is nog hier en daar merkbaar: op het internaat en in sommige klassen wordt er gebeden en in de lessen godsdienst komen alle godsdiensten aan bod, maar toch vooral het christendom. Er werden vanaf 1965 Surinaamse leerkrachten en opvoedsters aangenomen die al dadelijk de zusters in aantal overtroffen. In 1985 vertrok de laatste zuster van Oudenbosch en waren er alleen nog maar Surinaamse leerkrachten over, naast een zuster als internaatshoofd, een frater als directeur van de stichting en een frater als opvoeder. Samen met de revolutie in de jaren '80 heeft deze omschakeling enkele veranderingen op de Kennedyschool en het internaat teweeggebracht.

Natuurlijk liep niet steeds alles van een leien dakje. Suriname is een land met weinig middelen en de stichting heeft altijd financiële problemen gehad. Er werd zeer weinig geld door de overheid voorzien en ook nu nog steunt de stichting voornamelijk op donaties. De lonen waren heel laag en de eerste zusters kregen niet eens een salaris. Er was (en is) geen wet rond buitengewoon onderwijs en ze kregen (en krijgen) geen speciale subsidies. Er was geen geld voor speciale opleidingen voor leerkrachten voor doven. Enkele zusters en Surinamers hebben wel in Nederland een opleiding gehad of bijscholing op de school

zelf; door Nederlanders die uit St. Michielsgestel naar Suriname kwamen. Het overgrote deel heeft echter een opleiding voor het gewoon onderwijs genoten. School en internaat kregen in 1970 een apart bestuur en gingen meer los van elkaar functioneren. In 1984 werd na heel wat verhuizingen het nieuwe internaat in gebruik genomen; dat nu ook ruimtelijk gezien meer los staat van de school. Dit werd gefinancierd door Belgische ontwikkelingshulp omdat Nederland in die periode alle hulp aan Suriname opschortte door de staatsgreep. Nu heeft men nog steeds die gebouwen in gebruik en enkele gebouwen worden verhuurd omdat een deel leeg staat door het dalende leerlingenaantal.

De Kennedyschool was vroeger erg oraal gericht. Ik heb zowel van de school als van het internaat een document in handen gekregen waarin men de te volgen methode omschrijft. In het werkplan van de school, dat waarschijnlijk door de zusters is opgesteld en dateert van ongeveer 1975, wordt meermaals herhaald dat hét doel van de school is om het dove kind taal aan te leren. Een goede dovenklas kan je volgens hen herkennen “(...) aan de manier van spreken van de kinderen n.l. of het spreken spontaan is bij de kinderen (...)” (Werkplan p. 5). Door slecht taalonderwijs kan je - volgens het werkplan - de manier van denken van doven vergelijken met de “endemische domheid van bepaalde primitieve volken” (p. 5). Het spreken wordt op de voorgrond geplaatst en op p. 16 volgt er een ode op ‘het gesprek’ (cf. Van Uden³⁶) afgesloten door: “Elk mens leert de taal vanuit het gesprek. Ook het denken stoelt op het gesprek. Als het dove kind niet in het gesprek heeft leren denken, komt het nooit tot actie en reactie in zichzelf”. Met andere woorden: gebarentalen worden niet als talen gezien en het bestaan ervan wordt zelfs genegeerd³⁷: “Men spreekt van communicatie als er sprake is van het overbrengen van boodschappen.” (p. 24) Het feit dat gebarentalen ook aan al deze definities voldoen, wordt gemakkelijkerwijze over het hoofd gezien of niet begrepen: “Dove kinderen lijden aan twee gebreken. Ze zijn niet alleen doof, maar zijn ook taalloos.” (p. 155) Klankgebaren worden niet afgewezen maar natuurlijke gebaren mogen niet stereotiep worden omdat volgens hen de kinderen dan eerder op de handen letten dan op de mond. Het werkplan bestaat uit een hele opsomming van methodes om het kind zo goed mogelijk de gesproken taal aan te leren. Het bestaan van hoorapparaten wordt geprezen omdat het het orale taalonderwijs wat gemakkelijker maakte. Reeds in 1950 begon men met het gebruik van hoorapparaten. Men gebruikte zowel individuele apparatuur als klasse-apparatuur. Er was wel vaak een tekort aan geld voor hoorapparaten en oorstukjes en men werkte vaak met tweedehandsapparaatjes uit Nederland. De vraag die nu belangrijk is, is wat dit oralisme eigenlijk betekende en hoe men is overgeschakeld op een gebarenmethode, namelijk het Nederlands met gebaren (Nmg). Terwijl bovenstaand stuk uit documenten komt, steun ik voor het volgende eerder op getuigenissen in interviews en informele gesprekken. Vooral aan Betty had ik veel; zij is oudleerkracht, heeft jarenlang lesgegeven op de Kennedyschool en is de persoon die het op zich heeft genomen het lesgeven in de gebarentaal officieel in te voeren en te beginnen met gebarencursussen.

Zowel op de school als op het internaat was er een streng oralisme maar volgens internaatsdirectrice Anjana was men wel altijd wat soepeler op het internaat. Op de school daarentegen was men volgens Anjana en Betty soms zo streng dat de kinderen op hun handen moesten gaan zitten opdat ze niet zouden

gebaren, zeker als het schoolhoofd kwam kijken. Zelfs in de pauze mochten er geen gebaren gebruikt worden. Het oralisme wordt door verschillende oudleerlingen verbonden aan agressie en onbegrip. Juf Trees, de slechthorende leerkracht, getuigde dat het oralisme neerkwam op “wijzen - praten wijzen - praten - praten veel praten” en vertelde dat als ze durfden gebaren, ze op hun handen werden geslagen. Willem (42) vertelde dat er werd geslagen met een stok en volgens enkelen werd ook de zweep gebruikt. Ik vroeg eens aan Susanna (33) of de school vroeger strenger was en ze antwoordde: “Jaaaa! (*wendt zich af, hoofd in handen, laat ogen rollen*). Zweep! (*kijkt gefrustreerd*) Oor trekken!”. Het oralisme heeft de kinderen er echter niet van weerhouden om in het geheim te proberen te gebaren³⁸. Verschillende oudleerlingen maakten gewag van stiekem te gebaren in de pauze, bijvoorbeeld op de toiletten of als de juf niet keek, maar ook in de klas als de juf weg was. Gebaren leerde je door te kijken naar de grotere kinderen, vooral op het internaat. Volgens Willem kwam het neer op: “kijken - leren - groot worden - doorgeven”. Het lijkt er echter op dat er, naast deze stille opstand, geen of weinig openlijke opstand was. Wel vertelde Trees mij eens op gefrustreerde toon dat zij in 1979 een keer naar het schoolhoofd gestapt was en hem gezegd had ‘dat zij gebaren wilden’³⁹.

Volgens Betty was in feite vooral het bestuur van de Kennedystichting, waaraan schoolhoofd en internaatshoofd ondergeschikt waren, heel strikt in het volhouden van de orale methode. De mensen uit dit bestuur waren echter mensen die niets van de opvoeding van dove kinderen wisten en St. Michielsgestel blindelings volgden. Verschillende leerkrachten voelden echter aan dat het vlotter ging als ze wat gebaren gebruikten. Betty bijvoorbeeld werd door het bestuur enkele keren op de vingers getikt omdat zij teveel gebruik maakte van haar handen in haar lessen: “Als je twee, drie, vier keer iets oraal uitlegt en het kind begrijpt dat niet, wat ga je dan doen? Als je geen papier bij de hand hebt om het op te schrijven? Dan ga je toch in gebaren praten.” Ze vertelde over een leerkracht die ontslag nam toen ze na een stage in Nederland de Totale Communicatie⁴⁰ wilde invoeren en werd teruggefloten door het bestuur. Betty zei ook bij de leerlingen een toename van de drang tot gebaren te kunnen merken. Hier is een invloed vanuit Nederland van belang want kinderen en oudleerlingen die op vakantie gingen in Nederland zagen “dat er daar zo mooie gebaren waren en wilden ook”. Marianne (31) zat er zelfs enkele jaren op school en toen zij terug kwam kende zij “veel en mooie gebaren”. Betty is zichzelf verder gaan inlichten en heeft dan ingespeeld op deze drang die blijkbaar bij zowel leerkrachten als kinderen speelde.

Na het besluit om het gebruik van een gebarentaal in te voeren, was er natuurlijk een gebarentaal nodig. Er waren immers wel de eigen Surinaamse gebaren, maar het was niet zo eenvoudig om deze in de lessen toe te passen. De in Suriname gebruikte gebarentaal heeft geen standaardvorm en per leeftijdsgroep was (en is) er een verschillend lexicon⁴¹, gebaren veranderden naargelang ze werden doorgegeven en er kwamen er nieuwe in omloop, waaronder ook Nederlandse die per toeval werden ingevoerd door het gereis. Daar kwam dan ook nog eens bij dat voor veel begrippen geen Surinaams gebaar bestond omdat de gebarentaal er een ‘underground’ taal was die in de stiekeme schoolse context ontstond. Hierdoor waren er dus geen Surinaamse gebaren voor pakweg ‘verzekering’ of ‘overheid’. Er was ook geen geld om de eigen Surinaamse gebaren die er wel waren vast te leggen op video of een boek te maken met prentjes of

foto's van de gebaren. Betty besloot daarom de Nederlandse gebaren over te nemen want deze waren wel vastgelegd. De situatie in Nederland was destijds, in de jaren '90, dat er vijf verschillende gebarenvarianten waren, naar de vijf dovenscholen. Betty koos de Groningse variant, omdat er van die regio de meeste gebaren waren vermengd met de eigen Surinaamse gebaren, bijvoorbeeld door kinderen en oudleerlingen die in die streek waren geweest. Ook Marianne verbleef in Groningen toen zij in Nederland was en ze kende deze gebaren al.

Een andere keuze die gemaakt moest worden was die tussen Nederlandse Gebarentaal (NGT) en Nederlands met gebaren (Nmg), dus tussen gebarentaal of gebarensysteem. Het grote verschil tussen Nmg en NGT ligt niet in het gebruikte lexicon maar in de grammatica. Betty maakte de keuze voor Nmg omdat ze dit het meest haalbaar vond. Allereerst wilden de leerkrachten wel gebaren aanleren maar geen *gebarentaal* omdat dit te moeilijk zou zijn. Daarbij wilde men de dove kinderen in de eerste plaats het Nederlands aanleren en men was bang dat dit achteruit zou gaan als men zou kiezen voor een gebarentaal, een taal die daarenboven niemand begrijpt. In Suriname is het ook zo dat het Nederlands voor veel mensen niet de moedertaal is, al is het wel de officiële landstaal. Bij veel kinderen thuis werd dus een heel andere taal gesproken en dat maakte het moeilijker om het Nederlands te leren, zeker voor dove kinderen, omdat zij constante oefening nodig hebben.

Naast deze keuze voor de Nederlandse gebaren wilde Betty 'de oude gebaren', de Surinaamse dus, toch niet helemaal verloren laten gaan. Ze vertelde me dat ze tijdens haar cursussen ook de Surinaamse gebaren heeft aangeboden maar dat de Groningse toch gingen overheersen, vooral bij de kinderen. Enkele Surinaamse gebaren bleken wel zo sterk gevestigd te zijn dat die vanzelf bleven, zoals het gebaar voor 'Hindoestaan', 'Javaan', 'Indiaan' en 'creool' en het Surinaamse gebaar voor 'school'. Er werden tevens enkele *nieuwe* Surinaamse gebaren ingevoerd naast de Groningse gebaren. Voor 'Suriname' was er nog geen gebaar en hier hebben enkele doven in samenwerking met Betty zelf een gebaar voor bedacht: het gebaar voor Afrika in combinatie met het gebaar voor Indianen, om de eerste bewoners van het land aan te duiden. Ook voor enkele Surinaamse feestdagen zoals Diwali, Holi Phagua (van de Hindoestanen), Idul Fitre (islamitische feestdag) en Keti Koti (de slavenbevrijding) hebben zij zelf een gebaar bedacht.

Kortom: Betty wilde zich dus afkeren van St. Michielsgestel en overschakelen naar Guyot uit Groningen als voorbeeld. Sint Michielsgestel was op dat moment nog sterke voorstander van de orale methode en het bestuur van de Kennedystichting dus ook. Betty vertelde dat ze enorm veel tegenstand kreeg van het bestuur en het schoolhoofd. In 1994 is ze dan toch zonder echte toestemming met enkele oudleerlingen en horenden elke week samengekomen om de Nederlandse gebaren te beginnen leren. De schoolkinderen hoorden ervan en ook bij de leerkrachten werd de interesse groter. Betty kreeg toen de uitdrukkelijke steun van Karishma en andere leerkrachten die in een brief schreven naar het bestuur dat ze Nmg wilden gebruiken in hun lessen. Toen Karishma schoolhoofd werd in 1995 werd het Nmg officieel ingevoerd als onderwijsmethode. Van 1995 tot 1997 heeft Betty aan de hand van enkele Nederlandse gebarenboeken wekelijkse cursussen gegeven aan de leerkrachten. Er volgden twee of drie keer per jaar uitgebreide cursussen voor oudleerlingen en ouders en er waren minder uitgebreide cursussen voor buitenstaanders. Ook heeft Betty steeds wat theorie aangeboden over gebarentalen en doven. Belangrijk

als assistent in deze cursussen was Marianne, want “je moet de gebaren van de doven leren”, aldus Betty. De laatste jaren, toen Betty’s gezondheid achteruit ging, hebben internaatsdirectrice Anjana en opvoedster Brigitta het overgenomen.

De reacties op de invoer van het Nmg verschilden bij leerkrachten, ouders, buitenstaanders, kinderen en oudleerlingen. Hoe leerkrachten in praktijk deze methode hanteren is iets om kort te belichten in het etnografisch gedeelte van deze verhandeling. De eerder minieme belangstelling van de ouders stond lijnrecht tegenover de interesse die er van de buitenstaanders kwam. Betty liet bij de aanvang van de cursussen voor buitenstaanders een advertentie in de krant plaatsen en hierop kwam steeds enorm veel reactie, waardoor ze deelnemers hebben moeten weigeren. Zelfs mensen die nooit met doven in aanraking kwamen, wilden de gebaren leren. De kinderen zelf, om wie het uiteindelijk in feite allemaal draaide, waren volgens Betty zeer enthousiast. Betty vertelde dat ze allemaal ‘het gebarenboek’ wilden, ermee rondliepen en het wilden kopiëren. Ze hebben het Nmg volgens haar met alle liefde geaccepteerd en zich nooit gedwongen gevoeld. Bij navraag bij twee van de oudere meisjes, Sylvana (18) en Talisa (15) van het internaat, blijkt dat ze zich deze periode nog goed herinnerden. Ze vertelden ook dat ze meer van de ‘nieuwe’ (Nederlandse) gebaren houden dan van de ‘oude’ (Surinaamse). Iemand corrigeerde mij zelfs toen ik eens gebruik maakte van een ‘oud’ in plaats van een ‘nieuw’ gebaar.

Het is echter wel zo dat ze niet louter het Nmg hebben overgenomen maar dat er nieuwe mengvormen ontstonden, zoals ik reeds aangaf. Normaal leerden de kleintjes gebaren van de groten, maar nu kregen de kleintjes *andere* gebaren aangeleerd in de klas dan deze die de groteren gebruikten. Veel van de Nederlandse gebaren werden geaccepteerd maar er zijn blijkbaar ook ‘oudere’ Surinaamse gebaren in omloop gebleven en ik vermoed dat er ook nog steeds nieuwe Surinaamse gebaren in omloop komen. De tegenstelling tussen ‘oud’ en ‘nieuw’ gaat mijns inziens dus eigenlijk niet op. De kinderen hebben hun eigen gebarentaal ontwikkeld, waarvan het lexicon blijkbaar bestaat uit een mengeling die steeds verandert. Dit fenomeen is niet vreemd voor gebarentalen aangezien dit meestal ‘underground’ gegroeide talen zijn met veel varianten en nog meer dan ‘gestandaardiseerde’ talen voortdurend veranderen en makkelijk te beïnvloeden zijn.

Ook de oudleerlingen werden aangespoord om de Nederlandse gebaren te leren. Er werd eigenlijk aangestuurd op een standaardisatie van de gebaren in Suriname, wat natuurlijk veel verder gaat dan de loutere invoer van het Nmg op school. De interesse hiervoor verschilde vooral naargelang leeftijd (zie verder). Net zoals de kinderen zijn de oudleerlingen flexibel omgesprongen met de invoer van het Nmg en zijn ze tot een soort mengvorm gekomen, of beter gezegd verschillende mengvormen. Deze mengvorm(en) zal ik de Surinaamse Gebarentaal (SGT) noemen. Hieronder vallen dan zowel de gebarentaalvarianten die de oudleerlingen gebruiken als deze die door de kinderen gebruikt worden. Het is dus belangrijk in het achterhoofd te houden dat de Surinaamse Gebarentaal verschillende varianten kent naargelang leeftijd en met meer of minder uit Nederland overgenomen gebaren. Een gebarentaal(variant) is verder niet louter een reeks gebaren die kan verschillen per land of streek maar er kunnen ook grammaticale verschillen zijn. Ik kan er natuurlijk niet over oordelen of deze grammaticale en lexicale

varianten klein genoeg zijn om toch van één gebarentaal te spreken (zoals in Vlaanderen het geval is). Om de zaken echter niet onnodig ingewikkeld te maken hanteer ik de term Surinaamse Gebarentaal als bruikbare term tot het tegendeel wordt bewezen.

In elk geval, de ‘gebarenverwarring’ is dus niet verdwenen en een standaardisering is er niet gekomen. Betty vertelde dat - volgens haar - alles eigenlijk een beetje is beginnen mislopen nadat zij is gestopt met de cursussen in 1997⁴². Gebaren werden verkeerd doorgegeven zowel door kinderen als door leerkrachten. Kinderen kregen bijvoorbeeld een Nederlandse gebarenboek in handen met andere gebaren dan de Groningse en verspreidden deze. Leerkrachten leerden gebaren verkeerd aan, wat vooral kleine kinderen gemakkelijk overnemen. Betty gaf aan dat ze het mooi zou vinden als de ‘oude’ en ‘nieuwe’ gebaren die op dit moment gebruikt worden eens zouden worden samengevoegd en vastgelegd. Naar de toekomst toe is een belangrijke factor ook de huidige situatie in Nederland. In Nederland is er namelijk wel een standaardisering bezig: men is er een systeem van ‘voorkeursgebaren’ voor gebruik in het onderwijs aan het uitwerken, met gebaren uit de vijf gebarenvarianten⁴³. Als men in Suriname deze evolutie zou overnemen zou men weer van voor af aan moeten beginnen. Het was er nog de vraag wat ze hiermee zouden doen. Anjana gaf aan dat ze vond dat ze in elk geval langzaam moesten gaan en dat je nooit de voeling met de doven mag verliezen: “Het belangrijkste is dat zij het begrijpen.” Er zou ook een taalkundige uit Nederland komen die de gebarentaal wilde komen opfrissen en cursussen zou geven. Betty gaf aan wat bang te zijn dat deze persoon per se de Nederlandse Gebarentaal zou willen invoeren en de Nmg zou willen afschaffen. Zij zag NGT als (nog) niet mogelijk voor Suriname. Volgens haar is het potentieel er niet echt en misschien ook niet eens de wil. De komst van deze mevrouw wordt wel als belangrijk moment gezien, aangezien de cursussen voorlopig zijn opgeschort.

Een belangrijk doel van de invoer van het Nmg was een betere communicatie tussen leraar en leerling en daardoor eventueel een verhoging van het niveau. Karishma, het schoolhoofd, vertelde dat de woordenschat wel groter is geworden en dat de leerlingen iets vlotter leren lezen en schrijven, maar over het algemeen zou het niveau niet omhoog maar zelfs omlaag zijn gegaan. Enkele leerkrachten legden de oorzaak hiervoor bij de kinderen die minder leergierig zouden zijn en minder zouden hun best willen doen dan vroeger. Juf Carol vertelde me dat de problemen die er in de jaren ‘80 in Suriname waren (zie 1.2.), een belangrijke factor zijn. Ouders kregen het financieel zwaarder en moesten vaak ‘hosselen’ - twee of drie jobs tegelijk uitoefenen - om rond te komen. Ze zijn daardoor weinig thuis om op hun kinderen te letten en ze te ondersteunen bij hun huiswerk. Er was door de slechte economische situatie ook een gevoel van uitzichtloosheid en een gebrek aan motivatie dat is overgegaan op de kinderen. “Waarom ga je studeren? Er is niet echt uitzicht op goed werk en een goede toekomst”. Dit is een probleem waarmee alle - vooral middelbare - scholen kampen in Suriname. De Kennedystichting was dus niet de uitzondering, noch zijn ze gespaard gebleven van deze evolutie. “Voor mensen met een handicap is het dan nog eens dubbel zo moeilijk om werk te vinden of zich een ietwat aangename toekomst in te beelden”, vertelde Carol.

Juf Molly gaf ook een andere factor aan; een die enkele volwassen doven als hoofdoorzaak aanduiden. Cedric (35) vertelde me bijvoorbeeld ‘dat de juffen lui waren en dat doven daarom niet veel weten’. Het gaat over de wissel van de zusters met de Surinaamse leerkrachten. Anthony (42) vertelde tijdens een interview: “Zuster goed! Beste! Wit... Holland. Nu Surinamers. Niet knap⁴⁴! Praten veel. Praten over seks. Niet goed. [...] Willen vlug vlug vlug weg als het tijd is.” Het verschil in de stijl van lesgeven was naar het schijnt significant. De zusters wijdden de hele dag aan de kinderen; zij gaven niet alleen les, maar bleven ook bij de kinderen op het internaat en begeleidden hen in spreekles en met huiswerk. “De zusters waren heel veel bezig met de kinderen, het was hun leven. Ze woonden ook op de school. Nu zijn het Surinaamse juffen en hun leven is hun gezin en hun thuis”, vertelde juf Molly. Voor hen is het hun job, niet hun leven. Hierdoor is niet alleen het niveau maar ook het spreken achteruit gegaan omdat het oralisme een zeer intensieve spraaktraining vergt. Dit kan hebben meegespeeld in de invoer van het Nmg.

2.1.2. HET INTERNAAT

Het is maandag. De bel gaat, het is half één. Tijd om te eten. Vandaag heb ik niet geobserveerd in de klassen want ik had een interview met Betty dat ik meteen heb uitgetypt in de computerklas. Ik zet de oude computer af, zoek mijn spullen bijeen en bij het buitenkomen verbaas ik me zoals elke dag weer over de hitte die me in het gezicht slaat. Ik slenter naar het internaat. Overal lopen kinderen en leerkrachten vertrekken haastig naar huis. Aangekomen op het internaat ga ik recht naar de woonkamer van de groep Gado-Tjo waar ik deze week weer de middagen zal doorbrengen. Sylvana staat te babbelen met Thelma, een van de dove poetsvrouwen op het internaat. Madhavi begint druk de tafel te dekken en Jennifer draagt me op om bestek te halen in het kleine keukentje naast de ruimte. Enkele anderen komen van de grote keuken aan de andere kant van het terrein, met een handkar waar de potten met eten op staan. Wanneer alle meisjes terug zijn van school kunnen we aan tafel, waar na het slaan van een kruisje druk over en weer wordt gebabbeld. Talisa lucht haar hart over een ruzie die ze in het weekend had met haar moeder en Alagna vertelt me dat ze me gezien heeft in de stad. Opvoedster Brigitta stelt Talisa gerust dat ze met haar moeder zal bellen en doet vrolijk mee met het gebabbel en gelach. Na het eten en de afwas doen de kinderen hun klusjes, wat hier vrijwel zonder morren gaat, in tegenstelling tot in groep Sabakoe, de groep van ‘de grote jongens’. Enkel doen hun huiswerk, anderen gaan voor de tv zitten en nog anderen babbelen of doen een spelletje. Ik ga erbij zitten en help hier en daar, sla een praatje of kijk gewoon wat om me heen. Af en toe komt een kind uit een andere groep langs. De middag kruipt traag voorbij. Rond vier uur mogen de kinderen naar buiten en spelen ze tjoel, basket of kibbelen ze om een rondje te mogen rijden op mijn fiets. Om half zes vertrek ik, alweer voorzien van enkele nieuwe weetjes en situatieschetsen, via kernwoorden opgeslagen in mijn hoofd en deze voortdurend herhalend fiets ik langs de nu wat rustiger geworden Wanicastraat. Aangekomen op mijn kamer eet ik een stuk brood en zet ik me achter mijn bureau - dat meer de naam tuintafel waard is - en gooi ik alle gegevens eruit achter mijn verouderde laptop, die mijn snelle tempo amper kan volgen.

De eerste twintig jaar waren alle kinderen intern, nu is dat nog de helft van de schoolkinderen. Aangezien de school in Suriname maar een halve dag duurt brengen de internen veel tijd door op het internaat. Er zijn in dit internaat vier groepen die uit gemiddeld acht kinderen bestaan. Twa-Twa is de groep van kleine jongens van vier tot negen, Paska biedt een thuis aan kleine meisjes van vier tot twaalf. Sabakoe bestaat uit jongens van tien tot veertien en in Gado-Tjo zitten meisjes van dertien tot achttien. Er is wel interactie tussen kleine en grote jongens en kleine en grote meisjes enerzijds omdat deze groepen in dezelfde bouw gevestigd zijn maar ook tussen de kleintjes en de groteren anderzijds, zeker als ze buiten spelen of op uitstapjes. Voor de rest zijn de kinderen toch erg veel samen in hun eigen groep.

De meisjes van Gado Tjo, mijn belangrijkste informanten.

Enkele kleintjes verdringen zich om op de foto te kunnen

In de Kennedy-bus

'Studerende' tieners tijdens een vrije middag

Elke groep heeft twee opvoedsters die elkaar afwisselen en 's avonds komt er een slaapmoeder. De groepen hebben elk een eigen leefruimte met tafels, een keukentje, een wc en een tv-hoek en boven deze leefruimte is telkens een slaapzaal en badkamer. Ze eten in hun eigen groep en moeten allerlei klusjes opknappen zoals tafeldekken, borstelen en de was ophangen. Voor de rest vullen de kinderen de middag meestal met huiswerk, babbelen, tv-kijken en soms met eenvoudige spelletjes zoals memory. Buiten op het terrein wordt er vaak 'tjoel' gespeeld, een wild contactspel waarbij ze elkaar moeten tikken. Tenslotte gaan ze er ook op uit met 'de Kennedybus' naar hun wekelijkse activiteiten: zwemmen, tekenen en sporten. Er heerst geen strenge sfeer op het internaat en alles gaat er heel wat lossier aan toe dan op de school. Er zijn duidelijke regels maar er is ook veel ruimte en flexibiliteit.

Ik heb elke middag na school tot 's avonds bij de kinderen gezeten. Enkele keren ben ik ook 's avonds gebleven en ben ik blijven slapen, zodat ik ook een indruk zou krijgen van het internaat tussen 18 en 8 uur. Ik heb vooral aan participerende observatie gedaan maar naar het einde van mijn onderzoek toe heb

ik ook enkele interviews proberen af te nemen waarin ik thema's trachtte te verkennen zoals de kinderen hun voorkeur van communicatiemiddel, hun gevoelens bij hun doofheid, het leven thuis en hun toekomstbeeld. Dit was zeer moeilijk en zelfs het antwoorden op eenvoudige vragen lukte vaak niet. Enkel bij de oudere meisjes heb ik een paar korte interessante interviews kunnen afnemen, vaak met de hulp van Talisa (15) die dan tolkte naar andere meisjes toe. Toch ging het ook bij hen erg moeizaam en het viel me op dat zelfs de kinderen die steeds het hoogste woord hebben, zoals Alagua, dichtklapten als je ze opinievragen stelde. Maar al te vaak kreeg ik het antwoord 'ik weet het niet' of een 'ja' of 'neen' zonder echt overtuigd te lijken. Pas na mijn onderzoek, tijdens het lezen van aanvullende literatuur, besepte ik wat de mogelijke verklaring hiervoor kon zijn⁴⁵.

Children, healthy children, are endlessly curious: they are constantly seeking cause and meaning, constantly asking "Why?" "How?" "What if?" It was the absence of such questioning, *and the very comprehension of such question forms*, that struck so ominous a note when I visited Braefield. (...) Schlesinger notes: "At eight years of age, many deaf youngsters show a *delay in their understanding of questions*, still continue to label, do not impose "central meanings" to their answers. They have a poor sense of causation, and rarely introduce ideas about the future". [Sacks 1989:65, eigen cursivering]

Omwille van deze reden heb ik het zekere voor het onzekere genomen en heb ik enkel duidelijke citaten gebruikt uit de interviews en geen conclusies getrokken uit vage, ontwijkende of eenzijdige 'ja-neen'-antwoorden. Ook opvoedster Brigitta heb ik geïnterviewd maar alles samen genomen heb ik veel meer geleerd uit mijn observaties en door specifieke situaties die zich voordeden. Verder heb ik op het einde van mijn onderzoek enkele activiteiten gedaan rond Dovencultuur.

Voor ik begin wil ik nog even iets kwijt over mijn notities, iets wat zowel geldt voor dit deel als voor het komende deel over de oudleerlingen. Het noteren van interviews met doven of uitspraken van doven was niet gemakkelijk. De citaten die ik hier gebruik kunnen zowel vertalingen van gebaren zijn als woorden die ze in het Nederlands zeiden. Ik heb er voor gekozen om er geen vloeiende zinnen van te maken omdat ik hun eigen gebarentaal daar niet genoeg voor beheerste en ook omdat de communicatie niet 'vloeiend' verliep. Verder moest ik simultaan luisteren (kijken) en opschrijven, zeker bij de oudleerlingen waarbij de interviews vlotter liepen. Ik heb de woorden, gebaren en pantomime daarom gewoon opgeschreven in de volgorde dat ik ze begreep. Mijn citaten zijn dus soms erg 'arm' terwijl de communicatie dat zeker niet was. Deze was steeds heel visueel en geëngageerd. Voor de interviews met horenden heb ik niet met een dictafoontje gewerkt omdat dit niet mogelijk was door mijn eigen doofheid, dus heb ik steeds zo letterlijk mogelijk genoteerd en achteraf mijn notities meteen uitgetypt zodat de quotes een redelijk adequate weergave zijn van wat de betrokken personen zeiden. Deze citaten zijn dus 'vloeiender'. Hiermee wordt de indruk gewekt dat de doven er 'dom' of taalarm zijn en de horenden 'slim'. Dit is echter een ongewild en spijtig gevolg van het feit dat mijn onderzoek kort was en met weinig middelen werd uitgevoerd.

2.1.2.1. Verhoudingen met ‘de buitenwereld’

Een belangrijke vraag was wat voor contacten de dove kinderen met horenden hebben en hoe zij bewegen tussen horende en dove ‘ruimtes’ buiten de schoolmuren. De belangrijkste horende personen in deze ‘buitenwereld’ zijn uiteraard de ouders. Volgens Brigitta hebben de kinderen thuis erg veel problemen en komen ze die na het weekend aan haar vertellen. Talisa bijvoorbeeld, heeft het erg moeilijk met haar moeder. Haar vader, met wie ze wel overeenkomt, woont in het binnenland dus zit ze in het weekend bij haar moeder in de stad. In een interview vertelde Brigitta:

Vaak genoeg is het zo op het internaat dat ze zeggen: “Mama dom.. begrijpt niet.. ruzie..” Ouders en familie begrijpen ze niet... Daarom is ook een oudervereniging belangrijk. Bijvoorbeeld: Talisa komt hier vandaag aan en ze geeft me klachten over wat ze thuis heeft meegemaakt. De moeder begrijpt ze niet. Talisa vertelde dat ze bij haar zusje een boodschap heeft achtergelaten: “Ik ben weg naar de vader” want de moeder zei: “Ga weg ik heb geen geld”. De moeder belt me op vandaag en vertelt een heel ander verhaal: “Talisa is brutaal.. gaat weg zonder melden..” De moeder heeft het anders bekeken. Talisa heeft niet die bedoelingen gehad. De moeder en het kind kunnen elkaar niet verstaan.

Er zijn veel families die het financieel en sociaal gezien zeer moeilijk hebben en omwille van deze reden hun kinderen op het internaat laten verblijven. Andere ouders wonen dan weer zo ver dat ze wel verplicht zijn hun doof kind op internaat te laten en de kinderen in het weekend naar andere familieleden laten gaan, zoals een zus, een tante of een oma. In sommige gevallen is er geen familie in Paramaribo, en dan wonen deze kinderen in het weekend bij een pleeggezin. Weinig internaatskinderen komen dus in het weekend bij hun ouders terecht en er zijn veel communicatiemoeilijkheden.

Wanneer ik hen vroeg met wie ze het beste kunnen communiceren bleek dat het vaak met maar één van de twee ouders wat wilde lukken. De ouders kennen bijna nooit gebaren en staan er meestal ook niet voor open om deze te leren. Meestal konden een broer of zus wat gebaren en verliep de communicatie met de ouders via spreken en wijzen. Er zijn versnipperde gezinssituaties (zoals een ouder in het binnenland of in Nederland) en zelfs voorbeelden van mishandeling. Jerrel (14) bijvoorbeeld, werd thuis mishandeld door zijn stiefvader en kwam na de vakantie terug met grote littekens. Ook op de school hebben ze last van de weinige interesse en de moeilijke situaties in veel gezinnen. Toen ik in Suriname was deed de Kennedystichting een poging om de ouders te doen aansluiten⁴⁶ bij een bestaande oudervereniging voor ouders van kinderen met een handicap. Op de eerste bijeenkomst van deze oudervereniging waren er slechts drie ouders. Kortom: veel dove kinderen groeien op als vreemden in hun eigen huis. Ik kwam in het boek van Sacks (1989:119) een quote tegen die dit misschien kan weergeven:

Shanny Mow [...] describes this all-too-typical estrangement of a deaf child in his own home: “You are left out of the dinner table conversation. It is called mental isolation. While everyone is talking and laughing, you are as far away as a lone Arab on a desert that stretches along every horizon. (...) You thirst for connection. You suffocate inside but you cannot tell anyone of this horrible feeling. You do not know how to. You get the impression nobody understands or cares.... You are expected to spend fifteen years in the strait jacket of speech training and lipreading (...) your parents never bother to put in a hour a day to learn sign language or some part of it. One hour of twenty-four that can change a life time for you (Jacobs,1974:173)”.

Veel van de kinderen zijn volgens internaatshoofd Anjana dan ook erg blij als ze na de vakantie terug naar het internaat mogen, omdat ze dan terug vlot kunnen communiceren.

Natuurlijk heb je ook weer uitzonderingsgevallen die het thuis getroffen hebben en wiens ouders openstaan voor het leren van Nmg. Hiervan is Jennifer een voorbeeld. Andere kinderen vertelden me vol ontzag dat haar mama ‘gebaren kan’. Verder kwam een moeder van een extern kind me eens vertellen: “Mijn dochtertje maakt gebaren en ik begrijp het niet en ik wil het daarom ook leren”, in plaats van: “Mijn dochtertje maakt gebaren en ik begrijp het niet dus ik wil dat ze spreekt”. Ook zijn verschillende kinderen positief over hun thuis, vooral als dat in het binnenland is. Talisa, Sylvana, Miriam en Alagua, allen boslandcreolen en verre familie van elkaar, vertelden er vol liefde verhalen over, onderling maar ook tegen mij, bijvoorbeeld toen ik op een avond bleef slapen op het internaat.

Het was die avond erg gezellig met de meisjes en ze werden ook vertrouwelijker met mij. Ze vertelden meer en de meisjes die wat stuurs durfden doen waren nu ook erg vriendelijk. (...) Alagua kwam ineens bij me zitten en begon te vertellen over haar woonplaats. Ik verstond niet alles maar wel de grote lijnen. Eerst vertelde ze dat het daar fijn is en dat ze er veel danst. In kerstvakantie is het daar groot feest. Ze begon ook allerlei anekdotes te vertellen. (...) Ze vertelde over haar oma die dood was gegaan door een vis en over verschillende mensen die door piranhas waren doodgebeten... Over beesten in het water die ze zag als ze kleren aan het wassen was. Dat ze kookt in een grote pot met twee stampers. Dat ze graag danst. Ze vertelde vooral veel anekdotes over haar oma. Soms deed ze horenden na en dan ‘brabbelde’ ze expres zonder gebaren. (...) Ze is iemand die heel heftig gebaart en toch heel duidelijk en mooi en ze is ongelooflijk goed in pantomime en toneelspelen. Ze schreeuwde ook vrij hard. Ze deed veel situaties echt na en gebruikte de halve living. Soms stond ze recht, soms ging ze zitten. (...) Op het einde zei ze ineens ‘klaar’. Dat vond ik wel grappig. Ik vroeg Alagua ook of ze bij Talisa en Sylvana woonde en ze zei ‘nee die wonen ver en samen’. Ze woont ergens anders, bij haar ouders en vijf broers en zussen. Alleen zij is hier in de stad, omdat ze doof is. In het weekend zit ze bij een pleegmoeder, naar haar zeggen een ‘gekke boze vrouw’.

In elk geval is het duidelijk dat de kinderen thuis toch erg veel missen qua *communicatie* en dit gemis dan opvullen op de school en vooral op het internaat waar zij een eigen gemeenschap hebben waar ze vrij kunnen communiceren. Dit is een belangrijke ontstaansfactor van Dovengemeenschappen en dus ook van Dovencultuur. Deze gemeenschap verschijnt hier dus als een ‘vervangende’ familie waarin ook een eigen cultuur wordt doorgegeven.

Tot zover de relaties met de familie. Tijdens de week komen de kinderen ook buiten het internaat, vooral naar de teken- en sportlessen en het zwemmen, maar ook gewoon eens naar een winkel. Ik merkte dat ze zich met gemak en vol vertrouwen door de stad bewegen, ook zonder de opvoedsters. Ze leken me buiten de schoolmuren helemaal niet verlegen om gebaren te maken en zelfs niet om contact te zoeken met horenden, ook niet de kinderen die me vertelden zich eigenlijk te schamen. Het leek alsof ze een sterke en positieve invloed hebben op elkaar. Wel blijft dit contact oppervlakkig. Bij het zwemmen gaat occasionele communicatie met horenden vooral via wijzen en pantomime. Enkelen praten wat. Er is ook een Chinees klerenwinkeltje tegenover het zwembad waar ze vaak eens binnenspringen na het zwemmen, en het was duidelijk dat ze de kinderen daar kenden. De wekelijkse sportlessen zijn samen met een groep horenden. Ze kennen elkaar wel, maar ik zag niet al teveel contact ook al liepen ze allemaal door elkaar⁴⁷. Als er op het internaat zelf buitenstaanders langskwamen, merkte ik dat ze vooral gemakkelijk gebruik maken van

schrijven om iets duidelijk te maken. Dit gebeurt op allerlei stukjes papier maar ook op het bord dat in elke groep aan de muur hangt. Deze manier van communiceren gaat vaak moeizaam omdat ze weinig Nederlands kunnen schrijven en lezen en voor veel van hun gebaren geen Nederlands woord kennen. Een speciaal geval was wel Rhianna. Zij is de 14-jarige horende dochter van de beheerders van het internaat. Ze gaat al van kleinsaf aan om met de kinderen van het internaat en gebaart zeer vloeiend.

Dit zijn allemaal situaties waar de communicatie meestal niet tot een echt dieptepunt komt. De communicatie in de tekenlessen was een ander verhaal. Bijna alle kinderen van het internaat mogen naar de tekenles en doen dit ook erg graag. Er zijn drie verschillende leeftijdsgroepen. De tekenleraren wisten duidelijk niet goed hoe met doven om te gaan. De man die de lessen aan de oudere kinderen gaf, praatte en wees alleen maar en de kinderen deden vaak alsof ze hem begrepen. Ze begrepen de kritiek die de leraar gaf op hun tekeningen meestal niet, waardoor ze uit frustratie onbeleefd, onbeschaamd en uiterlijk zelfzeker gaan doen. Ze waren eigenlijk meer met elkaar bezig, babbelden de hele tijd onderling en namen elkaars materiaal af. De tienermeisjes zochten contact met horende jongens die er soms rondlopen. Tot een echt gesprek kwam het echter niet want beide kanten geven het snel op. Bij de kleintjes was het nog chaotischer. Zij hadden samen met een horende groep les. De horende tafel was vrij rustig terwijl de tafel met dove kinderen één chaos en lawaaiige boel was waar de lesgever zich geen raad mee wist. Ik zag een horend meisje gemeen doen tegen Deborah (5) toen ze om een gommetje vroeg. De kleine Melissa (4) daarentegen werd geliefkoosd.

2.1.2.2. Ambivalente dromen en wensen

Wat we kunnen leren uit het vorige deel is dat de communicatie met horenden buiten het internaat vaak moeizaam verloopt, maar ook dat de kinderen aan de andere kant soms zelf zeer actief manieren zoeken om te communiceren. Op het internaat zelf heb je - naast de occasionele bezoekers, poetsvrouwen en kokkinnen - enerzijds de opvoedsters en anderzijds de dove kinderen. De rol die opvoedsters innemen lijkt vaak die van 'oppasser' te zijn. Sommigen zitten gewoon hun tijd uit en babbelen met andere juffen of zitten wat op een stoel naar de kinderen te kijken. Het niveau van Nmg leek me ongeveer hetzelfde als op de school. Ook hier komen er communicatieproblemen voor, bijvoorbeeld met juf Charlerie. Jennifer kwam eens tegen me klagen: "Charlerie geen gebaren. Lui. Zit maar. Praat met andere juffen." Wat betreft Charlerie moest ik af en toe inderdaad tolk spelen ook al werkt ze er al zeer lang. Toch leek me dat het contact er vaak beter was dan op school, waarschijnlijk omdat de context meer ontspannen is. De meeste zijn geduldig met de kinderen en proberen te verstaan wat ze zeggen en opvoedster Brigitta is erg belangrijk voor de grote meisjes. Het internaat is de plaats bij uitstek waar de dove kinderen ongehinderd de hele middag kunnen gebaren. Vooral de grote meisjes gebaren urenlang aan één stuk door, soms tot een gat in de nacht. Ze lijken elkaar perfect te begrijpen dus de 'gebarenverwarring' lijkt voor henzelf niet echt een belemmering. Het is eerder door (horende) omstaanders dat zo'n verwarring als spijtig of als belemmering wordt gezien. Dit is in Suriname zo, maar het is bijvoorbeeld ook in Vlaanderen typisch⁴⁸.

Maar de vraag is nu: wil het feit dat ze vlot communiceren in hun taal, ook zeggen dat ze echt houden van deze taal of zien ze het gebruik ervan eerder als een noodzakelijk kwaad? In mijn onderzoek kwam ik tegenstrijdige gegevens op het spoor.

Er is uiteraard niets mis met hun stem. Ze kunnen geluid produceren zoals iedere horende en ze doen dit dan ook. Als de dove kinderen 'praten' tegen een horende gebruiken ze hun stem, ook al zijn het bij de meesten slechts wat klanken die ze uitstoten. Het stemgebruik ging soms ook verder dan deze loutere 'noodzaak'. Schreeuwen wordt gedaan om horenden te roepen en om verontwaardiging te uiten, maar ook om elkaars doofheid te 'testen'. De kleine Deborah (5) vond het een genot om in ieder doof oor te gaan schreeuwen. Verder was het op een middag in de groep van de kleine meisjes zo, dat ze om de beurt 'optraden' en dan liedjes zongen, in een soort zelfverzonnen onzintaaltje. Er wordt ook 'gebrabbeld' mét stem als men horenden nadoet, bijvoorbeeld in het vertellen van anekdotes waarin horenden voorkomen, maar ook tijdens het spelen. Vooral de kleintjes imiteren wel eens horende mama's en papa's in het spelen met de poppen en ik zag ze bij het 'telefoneren' aan elkaars keel voelen om te controleren of ze wel echt geluid produceerden. Je kan dit interpreteren als het imiteren van (horende) volwassenen, zoals ieder kind doet, maar ook als het ontdekken van en het omgaan met de eigen stem.

Er is dus een zekere drang om de stem te gebruiken, maar weinig van de kinderen kunnen verstaanbaar praten. 'Praten' en 'horen' komen op een interessante manier bij elkaar in hun opvattingen. Bij de jongens is er - volgens de audiologe van de school - een competitie om 'het beste te horen' en wachten ze elkaar op na de hoortesten. De meisjes lijken hier veel minder mee bezig te zijn dan de jongens, voor wie het een groot compliment lijkt om slechts 'half doof' (slechthorend) te zijn. Ook praten geniet aanzien. Balram benoemde bijvoorbeeld Raju, een jongen die wat praat, op een foto met 'praten' als naamgebaar. Zowel kunnen praten als 'half doof' zijn, zijn dus benijdenswaardig en worden tevens vaak aan elkaar gelijkgesteld. Toen ik eens aan Anando (10) vroeg of hij 'half doof' of doof was en hij deze vraag niet begreep, legde Balram (11) het hem uit: 'half doof is praten'. Kortom: praten wordt eigenlijk gezien als iets dat kenmerkend is voor iemand die horend of 'half doof' is. In werkelijkheid hebben de kinderen echter - alweer volgens de audiologe - ongeveer gelijklopende gehoorverliezen; de meesten balanceren op de grens tussen zwaar slechthorend en doof. Dit alles verraadt dat iemand die (volledig) hoort, in de eerste plaats iemand is die praat. Clint bijvoorbeeld (12) wil later trouwen met - naar eigen zeggen - 'een pratende', een horende dus. Er liep bij de grote jongens ook eens een klein onbekend jongetje rond en ik vroeg aan Anando of deze hoorde. Zijn antwoord was veelzeggend: "ja, praat". Toen er een tolkstudeent uit Nederland op bezoek was op de school konden de kinderen dan ook niet geloven dat deze horend was omdat ze gebaren kon. Padden & Humphries (1988:13) schreven over dit fenomeen: "Children are astute observers of the world – they are often 'wrong' for the most interesting reasons and 'right' for reasons we never expect. This quality makes them revealing theorists. (...) A child's insight can be useful for bringing out hidden definitions for a supposedly straightforward word like 'deaf.'" Iets verder (1988:24) wordt Clifford Geertz aangehaald om aan te geven dat "[human] behaviors are guided by, indeed are dependent on, the presence of significant arrangements of symbols, which he calls 'culture'".

Zo verklaren zij dat er in de Dovencultuur een ander 'centrum' is van waaruit men denkt, een doof, gebarend centrum. Van hieruit is het misschien ook te verklaren dat de kinderen - die het woord 'slechthorend' niet kennen - het woord 'half doof' gebruiken. 'Slecht-*horend*' is dan een woord dat ontstaat vanuit een 'horend centrum' en 'half-*doof*' vanuit een 'doof centrum'. Uitgaande van dit doof centrum is dan niet in de eerste plaats het 'ontbreken' van geluid het voornaamste kenmerk, maar het aanwezig zijn van een visuele instelling. Zoals ik ook in de inleiding reeds aangaf is het hebben van een visuele ingesteldheid niet gelijk aan het percipiëren van een wereld waarin geluid niet bestaat. Dit zien we terug bij de kinderen hun beleving van en omgang met geluid. Het grootste verschil tussen horenden en doven is dus niet dat horenden horen en doven doof zijn, maar dat horenden spreken en doven gebaren gebruiken.

Dit alles had als gevolg dat de kinderen het erg moeilijk hadden om mij te plaatsen. Ze konden er echt niet bij dat ik kan praten en liplezen, weinig gebaren kende en toch echt doof ben. Toch was er een uiterlijk bewijs dat ik doof ben: mijn hoorapparaten. Verder was het zo dat ik toch makkelijker met hen kon communiceren dan veel horenden. Ze probeerden het feit dat ik spreek voor zichzelf te verklaren door te stellen dat ik 'half doof' moest zijn. Als ik zei dat ik echt doof was en niet 'half doof', begrepen ze het helemaal niet meer. Het bleef zo gedurende mijn heel verblijf; na twee maanden nog was Aasia (15) verbaasd dat ik een Afrikaanse film op tv niet verstond en een week voor ik vertrok vroeg Ruben (12) me nog: "jij half doof: jij praten?". Carolina (12) zag me diezelfde dag eens praten met een opvoedster en vroeg: "ben jij niet doof?". Sommigen gebruikten tegen mij dan ook hun stem. Anderen accepteerden deze 'vreemde' combinatie iets makkelijker, vooral oudere kinderen. Toch bleef mijn kunnen praten een 'opvallend' kenmerk, in één adem te vernoemen met mijn doofheid. Dit kon ik bijvoorbeeld merken aan Talisa's manier om mij voor te stellen aan externe kinderen op de school. Ik zag haar meermaals gebaren: "Ja die is doof hoor. Die kan praten en goed".

Dat het allemaal niet zozeer gaat om het willen horen maar wel om het willen communiceren met horenden, waartoe praten dan een belangrijk middel is, wordt ook duidelijk uit hun houdingen en wensen. Kunnen praten wordt begeerd en het lijkt er wel de opvatting te zijn dat als je kan spreken, je dat dan ook voortdurend moet doen. Enkele situaties, vooral tussen Derya en Miriam, zijn interessant vanuit dit oogpunt:

Brigitta wilde enkele van de kleine meisjes wat doen spreken. Ze vroeg aan Akuba (7): "Hoe gaat het?" en wilde dat het kind "goed" zei. Akuba zei telkens iets van "oewaa". Miriam (11) en Talisa (15) hielpen door het voor te doen. Er was ook Derya, een fors meisje van acht. Zij moest meerdere vragen beantwoorden, zoals over haar leeftijd, en moest dan spreken. Ze moest haar handen op de rug houden maar gebruikte toch telkens onwillekeurig haar handjes. Daar werd dan mee gelachen en terug haar handjes op de rug gedaan. Ook het Indiaanse meisje Arianna (7) moest haar leeftijd zeggen zonder de handjes te gebruiken. Andere kinderen lachen wat en kijken wat en doen mee met het voordoen en handjes tegenhouden.

Miriam nam deze orale gedachte minstens voor een groot deel over van bijvoorbeeld leerkrachten op de school en projecteerde die op haarzelf en op de andere kinderen. Dat wordt duidelijk uit deze situatie:

Op een moment in de pauze stond Derya (8) op de palen en ineens zag ik Miriam (11) kwaad worden op haar. Ze zei: "Praten!". Ze wou Derya slaan met een map tot juf Molly ineens op het schoolerf kwam en ze zich inhield. Ze voelde zich precies even betrappt en begon dan beschuldigend tegen de juf:

“Wil niet praten! Kan praten!”. Eerst antwoordt de juf: “Laat ze maar”. Miriam herhaalde zich en juf Molly antwoordde: “Ik weet dat ze kan praten”, en zei toch maar tegen Derya dat ze moest praten. Ze zei tegen Miriam dat ze flink was omdat zij wel praatte en Miriam antwoordde daarop: “Juf zegt praten moet!”. Juf Molly vroeg aan Derya en Jariah hoe ze heetten en dit konden ze zeggen, want beiden zijn matig slechthorend en komen van een reguliere school. Uiteindelijk zei de juf “Ik praat toch ook, jij moet ook praten”. Dezelfde juf is wel een van de betere gebaarders en dezelfde Miriam kan zeer vlot gebaren.

Derya zat nog maar een halfjaar op Kennedy, ze kwam van een reguliere school en kan inderdaad vrij goed praten maar weigerde vaak om het te doen. Miriam stimuleerde haar en nog andere kinderen om te praten en was boos als Derya dat niet wil. Miriam praat zelf wat Nederlands en Sranantongo en probeert zelfs Hindi te leren spreken.

De reden waarom de kinderen dit praten zo belangrijk vinden is eenvoudig. Het is hen al van kleinsaf aan ingelepeld dat praten de weg is tot communicatie met de hele horende maatschappij, waaronder zelfs hun familie. Het praten is dus een soort poort naar de buitenwereld. Uit mijn gesprekken met de kinderen bleek dat veel van hen het wel jammer vinden dat ze geen spreekles meer krijgen na het basisonderwijs. Sommigen lijken het ideaal te vinden horende vrienden te hebben, een horende (pratende) juf te hebben en later met een horende te trouwen, alsof zij het horen of beter gezegd het praten ‘hoger’ achten⁴⁹. Vooral in hun toekomstbeeld lijkt dit belangrijk te zijn Miriam antwoordde op de vraag waarom praten belangrijk is: “Thuis! Als ik groot word geen gebaren meer. Alleen praten⁵⁰.” en ook dat ze wilde kunnen praten voor haar kinderen later, ‘omdat die geen gebaren verstaan’. Toen ik haar vroeg of ze wil trouwen later zei ze meteen: “Horende. Hou van... praten praten praten. Gebaren niet. Ik ben niet doof (*doet voor: mond stijf dicht, domme uitdrukking, druk gebaren*). Praten goed!” Ze geeft dus expliciet aan dat ‘doof’ en dus ‘gebaren’ voor haar gelijk staat aan ‘dom’ en ‘niet kunnen spreken’ en dat ze daaraan wil ontkomen. Ook Ruben gebruikte duidelijk minder gebaren als hij tegen horenden sprak, ook tegen mij, zelfs al verstond ik hem beter als hij gebaren gebruikte. De andere kinderen waren wat gematigder maar uitten toch hier en daar deze spreekdrang, ook zij die zeer veel moeite hebben met spreken.

Het spreken lijkt een begeerd goed te zijn maar tegelijk ook iets moeilijk bereikbaars, en sommige van de kinderen worstelen er duidelijk mee om zowel praten als gebaren een plaats te geven in hun leven. Bij Ruben en Miriam gebeurt de keuze voor het spreken ten koste van de gebaren, maar dit gebeurt alleen in hun hoofd en niet in hun gedrag. Er waren ook vaak uitingen waarin niet de communicatie via gebaren, maar de communicatie via spreken negatief wordt ervaren. Het laatste lijkt immers vaak een soort onbereikbaar ideaal te zijn of een ‘minder te verkiezen communicatiemiddel’. Dit wordt duidelijk uit de reacties van Derya, die wat praat en die uit een horende omgeving in de dovenschool terecht is gekomen. Daar heeft ze waarschijnlijk gevoeld dat ze vlotter kan communiceren in gebaren. Ook Ruben zegt, enkele minuten nadat hij zegt niet graag te gebaren, dat hij zijn juf vervelend vindt omdat zij niet genoeg gebaart: “Praten praten praten. Juf praat teveel! Veel boos!” Nog iemand die duidelijk een evenwicht zoekt is Raju: hij wil niet trouwen met een horende want: “Ik hoor niet mensen praten”. Raju praat graag en staat bekend als een ‘pratende’ maar iets verder geeft hij aan dat dit niet voldoende is voor de horenden: “Mensen zeggen: ‘Jij hoort niet. Jij praten beetje. Half doof. Ga weg!’” Ook zij die kunnen praten, voelen

dus dat werkelijke communicatie en het *verstaan* van de spraak, toch nog iets heel anders is. Het is duidelijk dat de kinderen hun weg proberen te zoeken naar de horende wereld maar dat zij zich hierin beperkt voelen. Uit deze zoektocht komen ook grappige overduidelijke ‘tegenstellingen’ voort: Aasia wil bijvoorbeeld met een horende trouwen ‘om te kunnen gebaren’. Ze vertonen dezelfde ambivalentie als je ze vraagt welke taal ze willen gebruiken met hun kinderen als deze horend zouden zijn. De meesten willen praten en een beetje gebaren⁵¹.

Waar in het oralisme vaak een belangrijke band is tussen spreken en hoorapparatuur, is dit niet (meer) zo sterk aanwezig bij deze kinderen. Alle leerlingen hebben hoorapparaten - kastapparaatjes met snoertjes - maar ze dragen deze na school vrijwel nooit⁵². Paradoxaal genoeg vinden zij de zichtbaarheid van hun hoorapparaten vervelender dan die van hun gebaren. De gebaren zijn immers ‘iets moois’ en hun redelijk grote hoorapparaten doen ze ‘gehandicapt’ lijken. Verder vinden ze de snoertjes vervelend. De ideale oplossing lijkt een kleiner hoorapparaatje. Talisa wijst tijdens een interview naar mijn oorhanger: “Wil oorhanger. Vrij! (...) Apparaat met snoertjes: vroeger horenden lachen! Wil niet meer. Apparaten: schaam! Oorhanger niet. Vrij!” Allemaal willen ze zo’n achter-het-oor apparaatje. Het Cochleair Implantaat is er eigenlijk iets onbestaands en ook onbekends. Als ze mijn implantaat zagen waren ze vooral verbaasd hoe het werkte. Vooral de jongens waren gefascineerd en speelden graag met de magneet om te kijken hoe het vast zat aan mijn hoofd. Ze waren eerst verbaasd dat het bij hen niet werkte, maar begrepen al zeer snel dat ik geopereerd ben en dat er een inwendig deel in mijn schedel zit. Ik had de indruk dat zij het simpelweg als een speciaal hoorapparaat zagen, een soort nieuwe oorhanger ‘uit Holland’.

Al bij al lijken hoorapparaten dus niet zo belangrijk te zijn voor de kinderen en al zeker niet omdat ze onderling communiceren via gebaren. Alle kinderen kunnen vlot gebaren en doen het voortdurend in de onderlinge communicatie die zeer vlot lijkt te zijn. Ook al geven sommigen aan niet van gebaren te houden of zich er zelfs voor te schamen, de gebarentaal die ze gebruiken is hun taal en ze kunnen zich er het beste in uitdrukken. Kinderen zoals Miriam en Ruben gebaren even vloeiend als de rest. Zelfs tegen horenden zullen de kinderen zelden het gebaren of de pantomime volledig achterwege laten, ook al proberen ze dan te spreken. Dit wordt niet altijd alleen als noodzakelijk kwaad gezien, er zijn ook meer positieve houdingen tegenover het gebaren. Verscheidene kinderen zeiden me expliciet van gebaren te houden, vooral de oudere meisjes dan. Op de vraag of ze zich schaamde om te gebaren buiten de schoolmuren antwoordde Talisa: “Nee! Zelfde gewoon! Niet schamen. Horenden kijken: mooi! Gebaren!”. Ook Aasia (15) schaamt zich niet: “Nee. Moeten kijken. Mooi!” Ik denk dat de rol van Brigitta hierin niet valt te verwaarlozen. Zij maakt zoveel mogelijk gebruik van gebaren tijdens de communicatie, geeft tegenwoordig de cursussen en wil zoveel mogelijk gebaren bijleren. Ze vertelde me dat deze trots vroeger niet aanwezig was. Het kunnen gebaren in het openbaar en ook onderling, bevrijdt. Anderzijds is dit een kleine wereld, die te klein kan aanvoelen in de grote horende maatschappij. Ruben wil met een horende trouwen en nog meer kunnen praten want: “Hou niet van doven. Doven vervelend!”. Ook “Doven roddelen!” is een veel gehoorde klacht. Ook Raju geeft aan zijn draai niet te kunnen vinden bij de horenden en tegelijk de Dovenwereld te klein te vinden.

Kortom: de kinderen zijn ambivalent over het praten en het gebaren, de horende wereld en de Dovenwereld. Ze kennen geen concepten zoals 'bilingualisme', beseffen niet steeds dat het geen of-of situatie hoeft te zijn en denken daarom soms in termen van spreken *versus* gebaren, ook al is het in de praktische communicatiesituaties niet het geval dat de gebaren wegvallen, zelfs niet in contact met 'sprekenden'. Het feit dat de meesten grotendeels monolinguaal zijn maakt immers dat deze spanning eerder tot uiting komt in denkbeelden dan in werkelijk grote verschillen in communicatie. Het komt voor alle kinderen erop neer dat ze met doven het beste kunnen communiceren, maar het is een klein gesloten wereldje waar ze niet allemaal van houden. De horende is 'de Ander', de Ander die de meerderheid vormt (en ook de biologische familie) en daardoor misschien ook extra aantrekkelijk is, maar tegelijk ook een andere taal gebruikt en daardoor soms ook te 'anders' is om een goed contact mee te hebben. Het gaat om (communicatieve) ruimtes die niet of slechts deels te betreden zijn, terwijl ze er wel voortdurend mee in aanraking komen.

Hun idealen kan je inderdaad zien in termen van moeilijk bereikbare 'ruimtes'. Horende vrienden zijn vaak een ideaal. In interviews en informele situaties vroeg ik de kinderen of ze horende vrienden hadden en sommigen antwoordden hier bevestigend op. Op de vraag hoe ze met hun horende vrienden communiceerden kwam vaak als antwoord 'praten', zelfs van kinderen die nog geen woord Nederlands konden zeggen. Hun toekomstbeeld was echter nog interessanter in dit opzicht. Je merkte dat ze hopen dat er nieuwe ruimtes opengaan als ze de grens tussen kind en volwassene overschrijden. Dat zie je bijvoorbeeld in Miriam's reeds aangehaalde wens om met een horende te trouwen en niet meer te gebaren later. Er zijn de grenzen tussen doof en horend, tussen gebaren en spreken, maar - ook zeer belangrijk - die tussen blank en zwart, Europa en Suriname. Ruben zei me in een interview dat hij met 'een horende blanke creool' wilde trouwen, een natuurlijk onmogelijke combinatie aangezien creolen zwart zijn.

Een horende blanke is nog meer 'anders' dan een horende Surinamer, en nog 'rijk' op de koop toe. Blank staat automatisch gelijk aan 'Holland', want een blanke is in Suriname ook meestal een Nederlander. Zelfs na twee maanden vergaten ze keer op keer dat ik geen Nederlander maar een Belg ben. De band met Nederland en ook het verlangen ernaar is niet iets dat eigen is aan de doven. Ik ben geen enkele Surinamer tegengekomen die geen familie in Nederland had wonen of die er tenminste geweest was. Op het internaat had vooral Jennifer het graag over 'Holland' waar ze ooit geweest was voor een operatie. Hier en daar uitten de kinderen niet alleen naar Nederland te willen maar zelf ook blank te willen zijn, vooral de creolen omdat ze niet van hun kroeshaar houden. Maar het verlangen gaat verder dan dit alles. "Ze denken dat ze kunnen horen en praten in Holland en dat ze beter zullen geholpen worden dan in Suriname. Daarom willen ze naar Holland.", aldus Brigitta. Verschillende idealen kunnen samenvallen: 'Holland' staat gelijk aan blank en ook aan horen, spreken, volwassenheid en een beter leven. Niet bij alle kinderen is het verlangen zo sterk en het was ook duidelijk dat velen hun toekomst in Suriname zien. Enkele meisjes uit het binnenland uitten erg tevreden te zijn in Suriname en volgens Brigitta is de wens naar Nederland te gaan nu minder aanwezig dan vroeger. Toch is dat 'Holland' iets dat leeft in de hoofden en de gesprekken in Suriname.

2.1.2.3. Een Dove identiteit?

Op het internaat is er geen duidelijke aanwezigheid van een sterke Dove culturele identiteit. Het bewustzijn hiervan is iets dat kan worden overgedragen door Dove volwassenen of door dove kinderen met Dove ouders. Deze twee groepen zijn op dovenscholen typisch de 'leidinggevers', voortrekkers die een belangrijke rol spelen in het doorgeven van Dovencultuur. In Suriname heb ik er zo geen ontmoet, laat staan dat ze leidinggevers waren. Toch merk je mijns inziens dat er een Dovencultuur aanwezig is, die onderling wordt gecreeërd en doorgegeven. Om te beginnen heb je natuurlijk de visuele ingesteldheid. De kinderen maken druk gebruik van de ruimte om zich uit te drukken, door middel van hun taal maar ook door pantomime. Elkaar benoemen gebeurt via naamgebaren⁵³. Dat het visuele communiceren centraal staat merk je door het reeds aangehaalde feit dat het verschil tussen horend en doof vooral wordt gezien in het verschil tussen praten en gebaren. De visuele ingesteldheid komt ook tot uiting op andere manieren, bijvoorbeeld op momenten dat ze elkaars aandacht willen trekken. Ze tikken elkaar aan, veroorzaken trillingen op de tafel of wuiven als de persoon zich wat verder bevindt. Als men iemand wil roepen die zich niet in zijn of haar gezichtsveld bevindt, dan probeert men dit te doen door iets kleins te gooien of door de aandacht te trekken van een andere persoon die in het gezichtsveld of binnen aanraakafstand van de eerste persoon zit. Als men daarentegen niet wil luisteren naar iemand kijkt men weg of als men gebaart en niet wil dat iemand anders het ziet, gebeurt het stiekem. De kleine jongens heb ik zo eens zien gebaren achter hun onderleggers. Ze vonden dit enorm grappig. Ook typisch is dat als er iets gebeurd is of als er een interessant nieuwtje is, alles snel rondgaat door het snel doorvertellen aan elkaar, waar horenden dat doen door via een stemverheffing in één keer iedereen toe te spreken. Er zijn nog voorbeelden: als je de kinderen vraagt waar ze wonen komt er meestal alleen maar 'verrr...' uit of beschrijven ze met één vinger de hele route. Ze kennen vaak niet hun precieze adres maar kunnen perfect beschrijven waar ze wonen. Ze onthouden dit dus visueel.

Naast dit visuele heb je het feit dat ze iets gemeen hebben tegenover de buitenwereld, namelijk de vele communicatiemoeilijkheden thuis maar ook op de school. Het gaat niet alleen om de communicatieproblemen maar ook merk je soms frustratie over hun achterstelling en lage scholingsniveau. Ik vroeg Jennifer in een interview wat ze later wilde studeren op school.

“Naaaien”. Talisa, die er bij zat, begon haar te vertellen dat ik een boek ging schrijven. (...) Ik vertelde dat ik studeer in België. Ze wilden weten wat ik deed en ik vertelde dat ik uit boeken moet studeren en dat het wel leuk is. Talisa zei toen: “hier laag!” (*met blik die toonde dat ze het maar niets vindt*). [Wil hoog?] “Jaa! Hier makkelijk...”

Ze willen meer leren, het Nederlands beter kunnen, een bredere maatschappelijke vorming hebben en zelfs vreemde talen leren zoals Engels. Er is ook kritiek op het vroege wegvallen van de maatschappijgerichte vakken. Brigitta: “Als de kinderen klaar zijn met de school zijn ze nog niet *ready*, voorbereid op de maatschappij. Bijvoorbeeld Sylvana zit in het laatste jaar maar ze is niet goed in lezen. Ze moet en kan ook meer leren. Niet alleen mode en strijken.” Tegelijk presteren ze niet echt goed op school en begrijpen ze vaak hun huiswerk niet. Naar de toekomst toe zijn hun verwachtingen dan ook niet echt hooggespannen.

Meestal gaan hun verwachtingen niet verder dan wat je op school kunt studeren, dus naaien, koken, typen en houtbewerking. Ze verbinden hun studierichting dus niet altijd aan een job. Talisa zit in de huishoudafdeling maar zei me een bureaujob te willen in een omgeving met veel doven zodat ze kan babbelen tussendoor. Een huis en een auto behoort tot de wensen en ook de 'Hollandse droom' is meestal niet ver weg, al weten ze meestal niet echt wat ze er zouden willen doen. Ze ambiëren niet om naar het gewoon onderwijs, met een hoger niveau, te gaan.

Ze werken deze frustraties soms op elkaar uit. Er is bijvoorbeeld veel agressie, in de zin van slaan en uitschelden of uitlachen. Brigitta vertelde hierover: "Ze horen niet, ze kunnen zich niet uiten naar horenden toe en dan worden ze agressief, of gaan huilen of piekeren." Vooral de kleine jongens duwen elkaar voortdurend en doen elkaar pijn. Er is duidelijk minder agressie bij de grote meisjes, die kleine frustraties eerder uiten door elkaar voortdurend voor 'gek' te verklaren of kwaad te spreken. Ze uiten hun frustraties maar zetten op die manier ook kracht bij wat ze duidelijk willen maken. Ze laten zo bijvoorbeeld zien wie ze wel en niet graag hebben, meer dan horenden dit doen. Miriam was op een keer een jongen aan het slaan, schijnbaar zonder echte reden. Ik vroeg haar waarom ze dat deed en ze antwoordde: "Hou niet van...". Anjana vertelde me dat veel doven nooit hebben geleerd hoe ze relaties moeten onderhouden. Ze hebben daardoor niet alleen met horenden maar ook onderling communicatiemoeilijkheden. De vermeende zwart-witheid⁵⁴ van doven is hier ook een indicatie van. Als je iemand niet begrijpt ben je meteen dom, als je iets zegt dat in hun ogen niet meteen kan kloppen 'jok' je. Het gebaar voor 'jokken' is een gebaar dat er enorm veel voorkomt.

Naast het op elkaar uitwerken van frustraties merk je dat ze elkaar ondersteuning geven. Zowel tegenover buitenstaanders als tegenover juffen van de school en het internaat zijn er bijvoorbeeld een paar kinderen die vaak als 'tolk' ageren. Als de ene dove persoon iemand niet begrijpt en de andere dove persoon wel, dan zal deze dat automatisch uitleggen aan de eerste. Zoals ook Brigitta het eens uitdrukte toen ik een moeilijke activiteit wilde doen: "als een of twee het begrijpen is het goed, die leggen het wel uit aan de rest". Verder probeert men door elkaar te helpen met huiswerk het tekort aan informatie bij te werken.

Rien (13) moest een taak maken, een simpele invuloefening voor het eerste leerjaar eigenlijk. Het was iets van: 'ik woon in .., ik heb ... zussen en ... broers.' Zij vulde in vier broers en zestien zussen. Later bleek dat dat haar neven en nichten waren, ze had immers twee broers en een zus. Maar het duurde even eer ze dat begreep. Sylvana en nog anderen hielpen me allemaal om haar duidelijk te maken wat 'zus' eigenlijk is (geboren uit dezelfde mama, uitleg over volgorde kinderen,...). Toen Rien uiteindelijk zei 'twee zussen', was het niet eens duidelijk of dat met haar erbij was of niet.

Kortom: er is een gedeelde ervaring als minderheidsgroep en zowel de frustraties worden geuit als de tekorten samen aangevuld voor zover mogelijk. Ze delen de visuele ingesteldheid én de gevolgen hiervan in een horende maatschappij. In dit verband is het ook zeer typisch dat doven zich vaak niet 'gehandicapt' voelen. Brigitta vertelde me tijdens een interview dat de kinderen wel durven profiteren van hun doofheid - zoals expres niet kijken als ze boos zijn - maar dat ze zich niet gehandicapt voelen. "Ze lachen zelfs met gehandicapten terwijl ze toch zelf ook gehandicapt zijn". Er is een taalprobleem, maar enkel met mensen die hun taal niet spreken, en dit taalprobleem wordt niet (meer) als handicap bekeken.

Dit wordt geïllustreerd door het feit dat ze zich gehandicapt voelen met hun hoorapparaten en niet als ze gebruik maken van gebaren. Brigitta, de opvoedster van de meisjes, gaf wel aan dat het vroeger niet zo was: “Vroeger waren er veel klachten: ‘waarom hoor jij, ik hoor niet’, ‘God houdt niet van me want ik hoor niet’, enzovoorts...” Volgens Brigitta is de oorzaak hiervan het meer naar buiten komen met de kinderen.

Ik vroeg met betrekking tot de gedeelde taal ook aan de meisjes of ze liever dove of horende leerkrachten wilden. Sylvana vertelde me dat ze een dove leerkracht geweldig zou vinden en nog enkelen vonden dit een leuke gedachte, maar de meeste kinderen waren er niet echt enthousiast over. Talisa wil geen dove juf, alweer “omdat doven teveel roddelen”. Carolina (12) zei dat ze een horende juf wilde “omdat een dove juf niet kan praten en niet kan horen als je ze roept”. Er waren nog kinderen die deze reden aanhaalden. Dove kinderen plaatsen zichzelf niet uitdrukkelijk in relatie met dove volwassenen. Het gebruik van een gebarentaal lijkt voor hen niet buiten de context van onderlinge communicatie te gaan. Soms hebben ze wel contact met dove volwassenen maar dit duurt nooit lang⁵⁵. De interesse in de groep Saamhorig is er ergens wel, maar tegelijk ook weer niet. Sylvana kent de groep wel maar wil er niet bij omdat ze de mensen te oud vindt. Talisa wil dan weer niet omdat ze er teveel roddelen. De jongere meisjes lijken zich er niet zozeer een mening over gevormd te hebben. Een positief contact met dove volwassenen was er wel met Thelma en Brenda, twee jonge dove vrouwen die als schoonmaakster op het internaat werken. Zij zijn vooral bij de oudere meisjes erg geliefd en ze voeren er lange gesprekken mee. Volgens opvoedster Brigitta zijn deze contacten belangrijk voor de meisjes omdat dove volwassen vrouwen hen het beste kunnen zeggen wat hun te wachten staat.

Ik weet niet tot op welke hoogte zij zich bewust zijn van het bestaan van een Dovencultuur. Het is wel zo dat ze er nooit iets over horen. Smessaert (2005: 35) schrijft over ‘racism by omission’ in haar eindwerk over Dovencultuur bij geïntegreerde jongeren:

Hij [Michel Vandenbroeck] geeft het voorbeeld van een Ierse Traveller⁵⁶ kleuter die helemaal opgewonden thuis komt omdat hij zich herkend heeft in een activiteit op school. Ze maakten namelijk een puzzel met een foto van een Travellergemeenschap met hun woonwagens en het jongetje voelde zich voor het eerst herkend en ook erkend (...). De school gaf voordien een (onbedoelde) boodschap over Travellers door geen illustraties van Travellers te hebben. Dat is wat men ‘racism by omission’ noemt, namelijk het (meestal onbedoelde) racisme door weglating. Het gaat erom dat wanneer alle symbolen op school uit één enkele referentiegroep komen, dit (bedoeld of onbedoeld) de boodschap geeft dat de wereld homogeen hoort te zijn en dat er één beste manier is om te zijn.

Brigitta vertelde me inderdaad: “Er is nooit iets over doven, ze zien nooit iets over doven”. Op het internaat zijn er wel enkele video’s en boeken maar deze worden amper gebruikt. Ik heb ze dan enkele keren in aanraking gebracht met Dove humor en kunst, benieuwd naar hun reactie. Eerst liet ik een hoeveelheid maskers zien die Dove kunstenaars getekend hadden (zie bijlage 1). Ik legde uit wat erachter zat en achteraf was het de bedoeling dat ze er zelf ook tekenden. Ze namen veel elementen over uit de voorbeelden zoals de tweedelingen tussen dove en horende wereld maar als ik ze vroeg om hun tekeningen uit te leggen bleek wel dat ze het echt begrepen. Ik liet ook eens cartoons zien over doofheid (zie bijlage 2). Ze vonden die enorm leuk en begonnen die enthousiast aan elkaar uit te leggen. Op een

middag deed ik ook een activiteit met hen waar ze dovenmoppen (zie bijlage 3) konden uitbeelden. Dit was het grootste succes. Brigitta vertelde me dat ze vaak geen zin hebben om toneel te doen en het ook niet altijd echt begrijpen maar dat ze dit wel allemaal leuk vonden en begrepen. Ze was van plan om het nog eens over te doen. De kinderen vonden het geweldig en het was een aangename verrassing voor hen dat er humor rond doofheid bestond: Sylvana vertelde me achteraf dat ze het erg leuk vond omdat het ‘over doven en horenden’ ging.

Wat kan ik nu concluderen? De rol van de opvoedsters in het ontstaan van de Dovencultuur is net zoals die van de leerkrachten niet zo groot. Brigitta is een belangrijke persoon in de zin dat zij actief achter het gebruik van gebaren staat, weet heeft van de communicatieproblemen en vaak bemiddelt. Zij wenst meer ondersteuning voor zowel kinderen als ouders. Zij wil ook dat de kinderen meer bijleren en vertelde me dat ze bijvoorbeeld met een leerling van een aantal jaar terug Engels heeft geoefend. De materiële ruimte van het internaat is echter het belangrijkste. Het internaat biedt de ruimte waar de Dovengemeenschap (als een soort familie) en de Dovencultuur ontstaat en volgens mij ook voor een belangrijk deel opnieuw doorvloeit naar de (ruimte van de) school en de externe leerlingen. Net zoals op school bestaat de populatie van het internaat vooral uit creoolse kinderen, zowel stads- als boslandcreolen. Enkele creoolse meisjes kunnen urenlang praten over het dorp in het binnenland waar ze wonen. Typisch creools is ook het dagelijkse haren kamen en invlechten. Raju, een Hindoestaanse jongen, klaagde wel eens dat hij het niet leuk vond om de enige Hindoestaan te zijn in groep Sabakoe. Zulke situaties lopen eerder uit op plagerijtjes dan op vijandigheid. Je merkt wel dat de kinderen zich bewust zijn van hun etnische achtergrond en de cultuurverschillen die hieraan verbonden zijn, maar het lijkt niet echt verschil te maken met betrekking tot de Dovencultuur. Godsdienstverschillen - die trouwens niet gelijklopen met de verschillende etnies⁵⁷ - lijken nog minder relevant en met de grote christelijke, Hindoestaanse en islamitische feestdagen viert op het internaat iedereen mee.

Doven over het algemeen moeten een evenwicht zoeken tussen de verschillende werelden en talen. Op de Kennedystichting lijkt dit eerder meer onderhuids te gebeuren. Dat merk je in de ambivalentie tegenover de te gebruiken taal en tegenover hun toekomst. Ze zijn ambivalent over spreken en gebaren, over de horende wereld en de Dovenwereld. Het normaliserende ideaal gaat over op veel van de kinderen en hun specifiek ‘Dove’ ervaring krijgt geen of weinig aandacht. Tegelijk is dit ideaal moeilijk of onbereikbaar en is de gebruikte gebarentaal een taal waar velen zich overigens niet voor lijken te schamen. Het is een zeer homogene groep omdat ze allemaal gebaren gebruiken en de hoorapparatuur of het onderscheid tussen half doof of doof ‘in the end’ niet veel uitmaakt, welke wensen hier ook rond bestaan. Ze zijn nieuwsgierig en leergierig, maar anderzijds lijken ze zich te hebben neergelegd bij de beperkte mogelijkheden. Ze wachten af en hebben wel hun dromen en idealen, maar geen al te hoge verwachtingen. Frustraties zijn aanwezig maar vertalen zich niet echt in een emancipatiedrang. Ze affirmeren zich vaak niet duidelijk in één van beide werelden, noch in allebei, enkel in hun dromen.

2.1.3. DE NAZORG EN SAAMHORIG

Het is zaterdag en ik fiets naar de Kennedyschool. Ik ga op uitstap en er is afgesproken aan het internaat. Ik ben nog maar enkele dagen in Suriname en Anjana vroeg me deze week reeds of ik mee wilde gaan op uitstap met de oudleerlingen. Natuurlijk wilde ik dat! Ik was blij dat ik hen al zo snel zou ontmoeten. We zouden naar White Beach gaan, een strand aan de Surinamerivier. Ik ben een van de eersten ga wat afwachtend staan leunen tegen een paal onder een overbellend balkon. Ik draag mijn haar in een staartje dus mijn hoorapparaatjes zijn zichtbaar. Als gevolg daarvan sta ik niet lang alleen want al zeer vlug spreekt een Hindoestaanse vrouw van in de dertig me aan: "Jij doof?" "Ja, ik doof". "Van Holland?" "Neen, België". "België, waar is dat?" Ik leg uit dat het een buurland is van Holland. "Ooooh", toch wel bijna Holland dus. "Waar ouders?" "In België". "Jij alleen hier??" "Ja hoor". "Waan. Heb je een man en kinderen?" Enzovoorts. Er komen steeds meer doven aangeslenterd, met de auto, met de fiets, met de brommer en met de bus en ze raken meteen in drukke gesprekken verwickeld. Het gaat ook als een lopend vuurtje rond dat er een doof meisje 'van Holland' zal meegaan. Op dat moment verneem ik dat we eigenlijk gaan zwemmen en ik had geen zwemkleding bij dus ik fiets snel terug naar huis om die te halen. Als ik beleemaal oververhit terug kom zijn er bijna honderd doven van alle leeftijden, zowel jonge mensen als mensen van middelbare leeftijd, zowel Hindoestanen, Javanen, creolen als Indianen. Frater Alfons vraagt de aandacht. Hij geeft een kleine toespraak, geeft wat uitleg over de dag en geeft een cadeautje aan een kokkin voor haar verjaardag, omdat zij altijd het eten verzorgt op de activiteiten van de oudleerlingen. Tenslotte stelt hij mij voor: "Zij komt uit Holland.... ("Nee, België!" gebaren enkele mensen uit het publiek) om een onderzoek te doen naar hoe de doven leven in Suriname". Dan kunnen we vertrekken, met twee of drie bussen. Gedurende de hele dag maak ik kennis met doven van alle leeftijden, tussendoor een plonsje wagens in de warme Surinamerivier en genietend van de vele lekkere Surinaamse spijzen die werden meegenomen.

Enkele oudleerlingen en ikzelf, in White Beach.

Cedric, een oudleerling, met zijn zoonje op de kinderdag.

Het bestuur van de werkgroep nazorg, in 'de grote zaal' van het internaat.

Onder de koepel van de Kennedystichting vallen naast de school en het internaat ook nog de werkgroep nazorg. Deze werkgroep die bestaat uit zowel dove als horende personen, organiseert activiteiten en individuele begeleiding voor de dove oudleerlingen. De hele groep oudleerlingen van de Kennedyschool valt dan onder de naam 'Saamhorig'. Het zijn vooral deze volwassen doven die ik ontmoet heb in Paramaribo, binnen of buiten de context van de werking van de nazorg.

De activiteiten die deze werkgroep organiseerde door de jaren heen waren divers. De eerste tien jaar waren er een paar activiteiten per jaar en dit is dan langzaam gegroeid. Vandaag de dag zijn er rond de zes à zeven activiteiten per jaar. Er is de jaarlijkse daguitstap naar een zwem-oord, de kerstviering en dingen zoals verjaardagsfeestjes, bingo-namiddagen en een kinderdag⁵⁸. De laatste jaren wordt er ook meegelopen met meerdaagse 'wandelmarsen'⁵⁹ zoals ze dat noemen in Suriname. Het aantal doven dat naar deze activiteiten komt varieert ongeveer tussen 60 en 110, terwijl 175 mensen een brief krijgen. Zelfs verschillende doven die na hun schooltijd buiten Paramaribo zijn gaan wonen, komen naar de activiteiten. Naast de ontspannende bijeenkomsten is de nazorg na enkele jaren beginnen tegemoetkomen aan de drang naar informatie bij doven. Doven missen veel informatie in de maatschappij en er ontstaat dan een behoefte aan visueel voorgestelde voorlichting. Er waren bijvoorbeeld enkele doven met AIDS en toen doven hun rijbewijs konden halen in Suriname, kwamen er vragen over autoverzekeringen. Er zijn verder voorlichtingsactiviteiten geweest over baarmoederhalskanker, criminaliteit en drugs. Dit soort activiteiten worden ongeveer jaarlijks en in samenwerking met betrokken organisaties georganiseerd. De nazorg neemt dus de rol over die televisie, radio, mondelinge informatieoverdracht maar ook ouders spelen in de horende maatschappij. De informatie wordt dan visueel voorgesteld en door bijvoorbeeld Betty getolkt naar Nmg. Niet alleen eenmalige voorlichtingsactiviteiten werden voorzien maar ook aangepaste cursussen zoals een typcursus, een computercursus en de gebarencursussen van Betty. Ook het mede-organiseren van de rijlessen voor doven en slechthorenden is een belangrijke verdienste geweest van deze werkgroep. Naast de voorlichtings- en de ontspanningsactiviteiten heeft de nazorg een meer individuele en doorlopende werking. Zij staan doven bij in het zoeken naar werk en het bemiddelen bij problemen in de werksfeer en thuisfeer. Er wordt af en toe getolkt bij belangrijke gelegenheden zoals een proces in de rechtbank. Al deze dingen worden steeds besproken tijdens de vergaderingen van de werkgroep.

De samenstelling van de werkgroep is veranderd door de jaren heen maar in het bestuur hebben steeds ongeveer tien personen gezeten, zowel horenden als doven. Anjana, Betty en frater Alfons waren vaste waarden, alsook de dove en slechthorende oudleerlingen Anthony, Willem, Igor en Jaina. Acht jaar geleden kwam Marianne erbij. De horende medewerkers waren mensen met een vertrouwde relatie met doven en slechthorenden, familieleden bijvoorbeeld. De bestuursleden kwamen steeds uit alle grote bevolkingsgroepen en ook qua geslacht was er een evenredige verdeling. De werkgroep werkt redelijk autonoom. Zij zijn de enige dovenvereniging in Suriname en werken daardoor los van andere organisaties. Met de groep getuigen van Jehovah (zie verder) is er weinig contact. Wat betreft banden met de Kennedystichting zijn er aan de ene andere kant belangrijke linken, maar zijn ze er aan de andere kant ook redelijk onafhankelijk van. Het contact met de school is naar het schijnt nooit echt uitgebreid geweest maar is op het moment goed, terwijl het in het verleden soms te weinig was als zaken voor de nazorg niet

door de school aan hen werden doorgegeven. De werkgroep nazorg valt onder de koepel van de Kennedystichting maar gaat niet naar de bestuursvergaderingen. Ook financieel gezien zijn ze onafhankelijk en ze hebben hun eigen logo en naam (Saamhorig). Ze willen het zo houden en niet zelf een stichting worden omdat dit te kostelijk en moeilijk is. De naam Kennedystichting geniet ook meer naambekendheid. Verder speelt een groot deel van de werking, zoals vergaderingen en bijeenkomsten, zich nog af op de terreinen van de stichting. Ook mogen ze de Kennedybus gebruiken en krijgen ze voor hun activiteiten de medewerking van de internaatskokkinnen, want waar Surinamers samenkomen, moet eten zijn.

Ik ontmoette de oudleerlingen niet vanzelf of op dagelijkse basis, dus moest ik zelf contacten leggen en heb ik getracht hen in zoveel mogelijk verschillende situaties mee te maken, zowel binnen de werking van Saamhorig als hierbuiten. Ik heb uiteindelijk in zeer diverse omstandigheden oudleerlingen ontmoet; bij hun thuis met hun ouders en kinderen, op vergaderingen en voorbereidingen van activiteiten van Saamhorig, op de activiteiten zelf, op hun werk, in hun vrije tijd, op de theorie van rijlessen of gewoon door hen tegen het lijf te lopen in de stad. Dit was alleen mogelijk doordat velen geïnteresseerd waren en enthousiast meewerkten. Sommigen genoten zelfs van de interviews en vooral Willem deed er alles voor om mijn onderzoek te doen slagen. Hij heeft me binnengehaald in zijn vriendenkring en hij is me verschillende keren met zijn auto komen ophalen om ergens naartoe te gaan met zijn gezin of met zijn vrienden.

De communicatie verliep stukken gemakkelijker dan met de kinderen want de oudleerlingen hadden duidelijk meer oefening in het communiceren op allerhande manieren en pasten zich gemakkelijk aan de gesprekspartner aan. Interviews afnemen lukte redelijk goed en waren zeer belangrijk voor mijn onderzoek. Ik heb interviews afgenomen van de bestuursleden Marianne, Willem, Anthony en de horende internaatsdirectrice Anjana, oudleerkracht Betty en frater Alfons maar ook van Susanna, Cedric, Nisha en Trees. Susanna en Nisha heb ik maar één keer geïnterviewd maar de rest meerdere keren. De interviews werden afgenomen op terrasjes, bij de doven thuis, in een klaslokaal op de school of in de gebouwen van het internaat. Soms zat er ook nog een andere dove persoon bij tijdens interviews en dat was dan meestal een verrijking omdat deze persoon dan vaak vertaalde of aanvullingen deed. Ik heb in deze gesprekken vooral getracht om enkele thema's te verkennen: hun leven; hun werk; relaties met hun familie, andere doven en horende vrienden; hun houding tegenover hun doofheid, hun gebarentaal en het spreken en tenslotte het belang van Saamhorig. Ik heb gewerkt met vragenlijsten met open vragen maar ik heb deze slechts als richtvragen gehanteerd. Voor sommigen werkte het niet om met vragenlijsten te werken. Nisha bijvoorbeeld, was een echte vertelster dus vroeg ik haar gewoon om over haar leven te vertellen. Abstracte vragen en opinievragen waren vaak ook te moeilijk en werden niet of verkeerd begrepen. Het was zoeken naar hoe ik de vragen moest formuleren om me verstaanbaar te maken en ze tegelijk niet in de richting van een bepaald antwoord te loodsen. Ik werd wel langzaam beter in het communiceren via schrijven, praten, pantomime, vingerspelling en uiteraard gebaren. Ook wisten de doven waar ik het meest mee omging op den duur precies hoe ze met me konden communiceren.

2.1.3.1. Bewegingen door een horende ruimte

Bij de kinderen ontstond de Dovencultuur en de Dovengemeenschap op het internaat, bij de oudleerlingen is deze al meer gevestigd. Ook hebben de oudleerlingen al meer een plaats moeten verwerven in de horende maatschappij. Een job, meestal horende kinderen en soms zelfs een horende partner; een auto kopen, belastingen betalen en naar de bank; naar de dokter met een ziek kind en allerlei problemen oplossen: het is soms geen sinecure als dove persoon in een horende wereld. Toch heb ik eerst en vooral gemerkt dat vele dove oudleerlingen eigenlijk enorm flexibel zijn in de communicatie met horenden. Ze communiceerden met alle voorhanden zijnde middelen, gaande van met de vinger in de lucht, op de tafel of op de arm 'schrijven', echt schrijven op papier, maar ook praten, gebaren en pantomime. Als ze met meer dan één waren hielpen ze elkaar ook. Naast deze flexibiliteit zag ik dat ze zich eigenlijk redelijk zelfzeker opstelden. Toen ik eens in een roti-zaak was met twee dove mannen merkte ik dat ze grapjes maakten tegen een horende serveerster. Op de jaarbeurs⁶⁰ vroeg mijn doof gezelschap gemakkelijk om informatie over producten. Aan kraampjes of andere openbare eet- en drinkgelegenheden was het vaak zo dat de dove volwassenen voor mij bestelden ook al kon ik mij beter uitdrukken in het Nederlands. Ze lijken dus prima hun plan te trekken, al moet ik er wel bij zeggen dat dit vooral de meer 'bewuste' doven waren. De rol van hoorapparaten in deze communicatiesituaties is niet zo groot maar wel groter dan bij de kinderen⁶¹. Er wordt vaker selectief gebruik van gemaakt. Marianne (31) bijvoorbeeld, vertelde over zichzelf en haar man Amrit: "Werk apparaten. Thuis hoeft niet. Samen doof! Werk moet horenden praten."

De communicatie met horenden blijft echter - zoals waarschijnlijk te verwachten valt - meestal op een erg basaal niveau hangen. Het is vaak een kwestie van behelpen en zwoegen om te communiceren, paradoxaal genoeg vooral als het gaat om 'horende plaatsen' waar ze dagelijks komen, hun werkplek bijvoorbeeld. De werkgroep nazorg is voor velen een erg belangrijke bemiddelaar in de zoektocht naar werk en in gevallen waarin de communicatie spaak loopt. Het is vooral frater Alfons die in zijn vrije tijd contacten onderhoudt met bedrijven. Hij is een gepensioneerde frater die vroeger op het internaat van de school werkte en nu een belangrijke rol heeft in - onder andere - de werkbemiddeling van de nazorg. Ik ging eens met hem op bezoek in zo'n bedrijf waar naast 32 horenden, 12 doven werken. De baas, een gezette Hindoestaan, 'showde' trots hoe hij communiceerde met zijn werknemers via schetsjes, wijzen en een soort home sign. Hij is zeer tevreden over zijn dove werknemers, betaalt ze voldoende en heeft ook een soort sociale zekerheid voor hen. Hij profileerde zich als een soort vader die goed is voor 'zijn kinderen'.

Een 'horende plaats' waar de dove oudleerlingen naast het werk veel komen is uiteraard hun thuis. Veel mensen blijven thuis op het erf wonen als ze getrouwd zijn, of gaan bij de schoonfamilie wonen. Ze krijgen dan een eigen ruimte of bouwen een stuk bij⁶². Er heerst vaak een sterke ouder-kind hiërarchie ook al zijn de doven volwassen⁶³. Zo was er een man van 42 die bijna bedrijfsleider was maar niet mocht leren autorijden van zijn ouders. Frater Alfons vertelde ook dat er zelfs ouders zijn die niet willen dat hun doof kind werkt en volgens Marianne worden sommigen tegengehouden als ze willen uitgaan. Naast deze

hiërarchie is er ook een slecht contact. Frater Alfons gaf zelfs de nood aan van een oudervereniging voor ouders van de oudleerlingen. Het is dus niet omdat ze volwassen zijn en meer op zichzelf wonen, dat een goede band met de ouders minder belangrijk wordt. “Bij familie is het vaak zo dat ze zich alleen voelen en dat er soms veel gepraat of gelachen wordt en dat ze dan niet weten waarover. Bij het overgrote deel van de dove mensen is de communicatie in de familie echt slecht. Soms wordt er gezegd: ‘straks leg ik het uit’, en dan komt dat er niet van”, vertelt Anjana. Ook frater Alfons gaf aan dat communicatie soms zeer slecht of gewoonweg ontbrekende is. Hij vertelde over een moeder van een 22-jarige jongen die kwam klagen dat hij onhandelbaar was. De moeder vroeg hem of hij er eens mee kon praten en een goed pak slaag kon geven. Alfons vroeg haar daarop of ze ooit geprobeerd had om eens rustig met de jongen te praten en het antwoord luidde: “Nee, ik heb geen tijd en geen geduld”. In gesprekken met Trees was het thema ‘ouders’, zowel die van de kinderen als die van de oudleerlingen, erg belangrijk: “ik begrijp ouders niet”. Zelf heeft zij een goede band met haar ouders maar ze vertelde dat veel ouders sinds de revolutie minder tijd en geduld hebben. Als klasassistente heeft ze veel frustraties over de ouders van haar leerlingen en ook de dove oudleerlingen komen soms bij haar om raad rond huiselijke problemen.

Ik andere doven helpen. Uitleggen. [...] Later doven problemen als ouders niets vertellen. Ouders geen tijd, geen communicatie. Moeder is belangrijk. Gebarenles is ook belangrijk. De gebarenles is belangrijk maar de ouders komen niet. Als niet begrijpen dan boos. Sorry hoor... Vechten slaan en weglopen als je niet praat. Of de moeder zegt: “ga weg want je luistert niet”. Doven ook vaak verwend. Je moet ook doven duidelijk zeggen wat mag en wat niet mag.”

Het is natuurlijk niet zo dat het allemaal kommer en kwel is en net zoals bij de kinderen is er vaak wel minstens één persoon waarmee men beter overweg kan. Echter, in elk geval hebben doven toch vaak meer aan elkaar en de werkgroep nazorg dan aan hun ouders. De werkgroep is dus een soort vervangende familie. Willem verwoordde het treffend toen hij zei dat de werkgroep de ouders moet vervangen. “Vader moeder helpen soms niet. Saamhorig helpt veel”. Willem fungeert ook als tussenpersoon tussen de werkgroep nazorg en de doven: “Dove van paar huizen verder komt praten. (...). Werk of dokter moeilijk. Later: Saamhorig vergadering.” Op deze vergaderingen legt hij de problemen voor aan frater Alfons en Anjana. Terwijl de rol van dove volwassenen zoals Trees en Willem vooral lijkt te zijn dat ze raad geven of de drempel naar de nazorg verlagen, moeten frater Alfons of Anjana vaak onderhandelen. Ze gaan bijvoorbeeld eens mee naar de bank of de dokter als de familie deze rol niet op zich neemt. In meer officiële gelegenheden is er soms een tolk nodig en dan nemen zij deze rol ook op zich. Alfons en Anjana hebben na hun jarenlange ervaring hun eigen manier van communiceren met de doven, tussen een gebarensysteem en gebarentaal in. Ze doen dit tolken echter op vrijwillige basis en zijn geen professionele tolken⁶⁴.

De dove oudleerlingen zijn blij als ze kunnen communiceren in een taal waarin ze niet constant moeten zwoegen. Daarom zoeken velen in hun vrije tijd toch eerder dove dan horende vrienden op, zowel bij elkaars thuis als in de activiteiten van Saamhorig. Marianne vertelde over jonge doven die pas kennismaken met Saamhorig: “Sommigen zien oud (=volwassen doven): Leuk! Gebaren! Moet contact. Wij doof! Samen!”. Het is wel duidelijk dat de meeste doven wel veel horende kennissen hebben, wat me

opviel als we door de stad liepen. Er zijn ook wel mensen met horende kameraden. Cedric vertelde me dat hij horende voetbalvrienden had en Susanna gaat wel eens dansen met haar horende vrienden. De meest diepgaande contacten zijn er echter meestal met andere doven. “Met doven veel praten: gebaren hou van. Horenden soms, moeilijk, soms wel bijvoorbeeld samen opgegroeid. Dan wel horende vrienden”, vertelde Marianne in een interview. Wat verder in het gesprek liet ze wat foto’s zien van feestjes en ze zei: “Feest: alleen doven. Wil niet horenden. Soms twee drie”. In liefdesrelaties met horenden spelen dezelfde redenen. Het ‘horende blanke’ ideaal is nog wel aanwezig maar is sterk verminderd. Enkele doven geven aan niet met een Surinamer te willen trouwen en sommigen willen een horende omdat ze ‘hogerop’ willen, zoals Anjana het formuleerde. Echter, “velen proberen beiden en komen dan tot de conclusie dat ze het beter vinden om een doof lief te hebben omdat ze er beter mee kunnen communiceren”, vertelde ze. Niet alleen de communicatie speelt een rol maar ook een zekere behoedzaamheid. Susanna (33) bijvoorbeeld wil geen doof lief meer omdat doven teveel roddelen, het is een kleine wereld waar ze wel haar vrienden heeft maar haar relatie buiten wil houden. Anthony (42) vertrouwt de horenden dan weer niet. Ik vroeg hem eens of hij het voor doven beter vond om met een horende of dove te trouwen.

Alletwee. Maar dove vrouw is moeilijk voor een horende man. Man horend. *(stelt situatie voor via lokaliseren)* Jij doof ik horend. Ik pak je.. jij weet niet.. jij doof. Of... zwanger? Klaar.. weg! Soms moeten doven goed kijken.. nog niet zwanger! Wachten. Dove met dove beter! Dove met horende ook goed maar dove goed kijken. Eerst wachten!

Naast communicatie en hulp met communicatieproblemen, rekenen de dove volwassenen ook op elkaar op andere vlakken. Anthony is timmerman en hij vertelde dat hij veel werk doet voor doven. Ook Willems huis is helemaal door doven gemaakt, zoals hij me trots vertelde. Maar het kan ook op een meer educatief vlak zijn. Het is niet alleen over koetjes en kalfjes dat er wordt gesproken maar ook over alledaagse problemen in de horende maatschappij. Ze leren veel van elkaar, als minderheidsgroep met een andere taal dan de meerderheid waar zelfs hun eigen ouders en kinderen toe behoren. Willem (42) vindt het onder andere daarom ook belangrijk dat mensen van alle leeftijden naar de bijeenkomsten van Saamhorig komen: “18 30 40 60. Zien: hoe, als oud? Hoe? Werk nu goed. Boven 60: werken hoe? Leren... ik niet weten later moeilijk. (...) Praten - uitstappen - sport - meer vrienden - praten - schamen moet niet. Vader moeder leren niet, kan niet helpen. Doven praten. Werk hoe? Geld hoe?” Op deze manier wordt het gemis aan informatie opgevangen dat men thuis, op de school en in de maatschappij beleeft. Dit gebeurt niet alleen in de onderlinge contacten maar ook in de voorlichtingsactiviteiten die Saamhorig organiseert en tolkt naar Nmg. “En daar is Marianne bijvoorbeeld belangrijk. Zij begrijpt het meestal al door wat ze ziet en brengt het dan over op de anderen. Ze kan dat nog beter dan Willem overbrengen. Ze kan dat ook op een aangename manier en vlot, met ook wat humor”, aldus frater Alfons. De vraag die nu bovenkomt is of het feit dat doven vooral onderling goed communiceren en elkaar steunen, ook leidt tot een sterke Dovengemeenschap in Suriname.

2.1.3.2. Homogeniteit doorheen diversiteit

De afstudeerleeftijd op de Kennedyschool situeert zich ongeveer tussen de 18 en de 21 jaar. Hierna zijn de dove oudleerlingen automatisch lid van 'Saamhorig'. In Saamhorig zitten dus mensen vanaf 18 jaar tot bejaarde mensen. Er is echter maar een bepaald deel hiervan dat naar de activiteiten van Saamhorig komt. Frater Alfons vertelde dat de afstudeergeneratie van de laatste tien jaar, vanaf ongeveer 1995, veel minder interesse heeft. Er komen dus vooral mensen van boven de 30. Hij had geen idee waar het echt aan kon liggen. Mogelijke redenen waren volgens hem dat ze de voorzitter, hem dus, niet meer goed kenden (tot 1992 werkte hij op het internaat), dat er een mentaliteitsverschil is bij de jongeren van na de revolutie, dat ze de nazorg niet echt kennen of vanwege de generatiekloof. Vooral het laatste lijkt erg door te wegen volgens Marianne. "Oud veel. Jong weinig. Schamen bang. Verlegen. Bang. (*Haar man Amrit die naast haar zit stelt op dit moment met een keukenrol en iets anders dat hij ernaast zet, voor dat ouderen boven de jongeren staan*). Zaterdag twee Hindoestaanse gezien? Zussen. Meisje van 28 wel zwemmen, 18 wil niet. Te jong. Zij zegt: 'oud'. Wil niet." Een misschien nog belangrijker reden voor het wegblijven is het geroddel. Anthony vertelt:

Doven in Suriname begrijpen niet⁶⁵! Veel ruzie.. vechten.. roddelen. Niet goed! (*Doet nu voor hoe dit in zijn werk gaat:*) Ik, zij (*wijst naar vrouw*) en jij praten. Wij doof. Jij zwijgt. Ik en zij vertellen over een andere dove. Jij ziet. Jij weg. Jij andere dove vertellen. Zij (*andere dove*) horen. Zij boos. Gaat zeggen tegen haar (*wijst nu naar zijn vrouw*): 'Verteld wat???' Niet goed! Soms jaloers... Doven vertellen!

In dit opzicht vertelt Marianne over de reactie van oudere doven op een nieuwe jongere: "Zien nieuw doof: 'Hallo'. Roddelen. Afstoten. Niet prettig. Oud jong apart." Dit geroddel lijkt dus niet alleen voor de jongeren een reden te zijn om weg te blijven, maar over alle leeftijden heen. In het geval van Willem en Anthony is dit echter enkel een reden om te letten op wat ze doen en zeggen. Willem wilde bijvoorbeeld dat ik hem een interview afnam op een terras in een buurt waar niemand van de doven komt, omdat hij bang was dat doven ons zouden zien en het zouden vertellen tegen zijn (jaloerse) vrouw. Ook de oudere generatie van achter in de 50 en in de 60 jaar komt niet veel, dus over het algemeen is het zo dat de vereniging vooral succes heeft bij dertigers en veertigers. Maar natuurlijk zijn er van elke leeftijd mensen die zich niet vinden in Saamhorig. Het aantal en publiek varieert ook sterk naargelang de activiteiten zelf.

De Dovengemeenschap in Suriname is uiteraard breder dan deze vereniging en er speelt zich veel af buiten de vereniging. Sommigen hebben over de hele lijn weinig contact met doven maar er zijn ook verschillende vriendengroepjes, wat je al kan zien op de activiteiten van Saamhorig. Op 'kinderdag' zag ik in het begin veel mensen alleen zitten wachten op hun vrienden. Buiten de activiteiten zoeken vriendengroepjes elkaar op zowel bij elkaar thuis als in de stad, waar in de Domineestraat een café is (Boom Box) waar veel doven komen in het weekend. Echter, niet iedereen komt er graag, net zoals Marianne: "Boom Box. Vrijdag. Veel doof. Praten, pool. Wij niet. Duur. Zien mensen praten. Volgende dag vertellen... Roddelen! Ook zuipen boos ruzie." Een eigen bar is er niet en men lijkt er niet echt mee bezig al is het idee al geopperd geweest⁶⁶. Vaak zoeken ze elkaar thuis op. Marianne vertelt hierover: "Praten veel. Vroeger bij oma veeeeeeel. Moe! Hier beetje minder. Gelukkig. Geen tijd om te koken!" Hier

hebben de rijbewijzen voor doven eigenlijk een positieve invloed gehad. Niet alleen naar hun werk, de winkel of de dokter kunnen ze zich beter verplaatsen maar ook in de eigen Dovengemeenschap die uit eilandjes in de horende wereld bestaat. Verder worden ze zo onafhankelijker om met hun dove vrienden uitstapjes te maken naar bijvoorbeeld een van de vele zwem-oorden in het binnenland. Anjana vindt dit een positieve evolutie:

Het is wel een vooruitgang. De doven hebben nu meer groepsvorming. Echtparen kunnen nu makkelijker bij elkaar op bezoek. [Is de band sterker geworden?] Ja, bijvoorbeeld als er een uitvalt uit de groep dan merkt men dat wel. Bijvoorbeeld vorige week ging Marianne uit op een avond en iemand uit hun groep kon niet. Dat vonden ze heel jammer. Vroeger was deze band er minder. Ze kwamen wel bij elkaar thuis maar zo uitgaan niet.

Ook GSM's zijn een belangrijke ontwikkeling die doven toelaat gemakkelijker in contact te staan met elkaar. Het is voor veel doven nog te duur maar toen ik er verbleef hadden de meesten van het bestuur een GSM. Doven zijn nu niet meer afhankelijk van een hele ketting van horenden om afspraken te maken. Het gebruik van e-mail wordt ook langzaam ontdekt en er werd een computercursus georganiseerd door de nazorg. E-mail wordt bijvoorbeeld gebruikt in het onderhouden van contacten met familie en doven in Nederland. Een enkeling heeft het voordeel van gebaren via webcam ontdekt.

De bovenvermelde vriendengroepjes zijn volgens mijn observaties en mijn informanten gemengd qua geslacht en leeftijd maar het verschil in etnische achtergrond weegt bij de volwassenen wel zwaarder door dan bij de kinderen. Over het café in de stad waar veel doven komen vertelde Willem me: "Horenden doven samen. 's Morgens 10 tot 13 uur. Vrijdagavond ook: 5 tot 8 uur. Creolen. 's Avonds creolen. Overdag Hindoestanen Javanen" Ze komen dus soms apart samen en dat is niet alleen zo in het café maar ook bij elkaars thuis. Anjana vertelde me dat op een feestje bij Brenda, een creoolse, vooral creolen zullen zitten en bij Willem dan weer vooral Hindoestanen en Javanen. Ik ondervond op een feestje bij Willem dat dit klopte. Wel is het zo dat er gemakkelijk getrouwd wordt met iemand van een andere etnische achtergrond of godsdienst en dan neemt de vrouw de godsdienst van de man over. Godsdienst lijkt vaak geen belangrijk deel uit te maken van het leven van de doven. Uiteraard zijn daar de Getuigen van Jehovah een grote uitzondering. Er is nog een verschil dat wat duidelijker wordt benadrukt dan bij de kinderen en dat is het verschil tussen slechthorenden en doven. Misschien komt dit doordat veel volwassen doven zijn opgegroeid in de streng orale periode en dat daardoor vooral slechthorenden beter kunnen spreken. Sommige slechthorenden kunnen vlot gebaren maar anderen niet, zoals verschillende personen die extern waren. Slechthorenden onderhouden ook niet altijd banden met doven. Ik vroeg Marianne of ze vond dat er een verschil is tussen doven en slechthorenden. Haar antwoord luidde: "Nee... samen. Wel oudere slechthorenden goed praten. Gebaren weinig. Veel horende vrienden. Weg gaan. Wil niet doof contact. Maar (*de rest*) veel samen (*met doven*)! Slechthorenden meer horende vrienden nooit doof contact." Ook Anjana vertelde dat de slechthorenden soms wat samenzitten op de activiteiten en enkelen zich 'beter' voelen omdat zij kunnen spreken. Voor de rest lijkt het verschil niet uiterst belangrijk te zijn.

Zoals nu ook duidelijk zal zijn, is er bij de volwassenen meer diversiteit in communicatiestrategieën dan bij de kinderen, waarschijnlijk mede door het orale verleden. Er wordt gecommuniceerd met of zonder ‘mouthen’, met of zonder stem, met of zonder vingerspelling, met of zonder (ondersteuning van) gebaren zelfs. Er zijn ook verschillende gebarenvarianten naargelang de leeftijd, waarin de invoer van het Nmg - met als doel een standaardisering - een belangrijke rol gespeeld heeft. De gebruikte gebarenlexicons variëren sterk per leeftijdsgroep. Zeer ruw geschetst komt het erop neer dat veel mensen onder de 30 voor een groot deel een Nederlands gebarenlexicon gebruiken, de tussengeneratie zowel Surinaamse als Nederlandse gebaren en de oudere mensen in de 50-60 jaar enkel Surinaamse (en het gaat hier alleen nog maar over lexicon). Er wordt een onderscheid gemaakt tussen ‘oude’ en ‘nieuwe’ gebaren maar het is niet zo simpel dat er één ‘oude’, Surinaamse en één ‘nieuwe’, Nederlandse standaardgebarentaal zou zijn. De Surinaamse gebarentaal verschilt ook nog eens per leeftijd en is op verschillende manieren vermengd met het Nederlandse lexicon en deze vermengingen worden in verschillende situaties gehanteerd. Van de tussengeneratie kwamen er volgens Betty en Anjana bijvoorbeeld verschillende doven naar de cursus en er zijn ook doven om ‘het boek met de gebaren’ komen vragen⁶⁷. Zij beheersen zodoende verschillende lexicons en zullen zich vooral aan de context aanpassen in de keuze voor het lexicon: onderling gebruikten ze meer SGT en tegen mij en in vergaderingen van de nazorg gebruikten ze dan weer vooral het lexicon uit de NGT. Willem vertelde:

Allebei gebruiken. Oude gebarentaal bij oude mensen en bij jonge mensen de nieuwe. Bij oude mensen: tegenkomen en zeggen ‘jij doof?’ ‘Ik ook doof’. Communiceren. Gebaren anders... [Er zijn meer dan twee gebarentalen he?]. Ja ja (*knikt heftig*) Javanen Chinezen Creolen ook andere talen. Is hetzelfde. Boven 60 is anders. Ik ben 42, 26 weer anders.

Ik heb bij geen van hen openlijke spijt gemerkt over de invoer van de Nederlandse gebaren, ook al werden de Surinaamse gebaren hierdoor wat naar de achtergrond gedrongen. Ik heb bij deze oudleerlingen echter ook niemand geweten die de ‘oude’ gebaren wilde opgeven. Het leek me duidelijk dat ze beiden wilden behouden. Marianne en Willem vertelden me bijvoorbeeld dat ze in de Nederlandse het voordeel zien dat deze een breder lexicon heeft. De SGT is immers beperkt omdat deze altijd ‘underground’ is gebleven.

Maar het is zoals bij doven die elkaar over de hele wereld vrij snel begrijpen: er zijn verschillende gebarentalen of regionale varianten maar men kan steeds minstens een basiscommunicatie bereiken⁶⁸. Dit erkende Willem: “Frans-Guyana veel komen, Suriname ook naar daar. Guyana ook. Niet veel. Vrienden hier. Curaçao, Frans Guyana, Guyana en Holland. Vier. Gebaren zelfde. Bijvoorbeeld: Franse komt. Praten..... anders! Eerste keer moeilijk. Tweede keer begrijpen. Makkelijk.”

Samengevat lijkt, wat betreft de verschillen tussen de doven, het verschil in leeftijd het belangrijkste te zijn en voor te gaan op het verschil tussen slechthorend en doof en de etnische achtergronden. Als je de Surinaamse Dovengemeenschap echter vergelijkt met sommige andere landen is ze zeer homogeen. Dovengemeenschappen van vandaag de dag worden immers gekenmerkt door een grote heterogeniteit. In Paramaribo geldt echter nog het klassieke enculturatiepatroon: via de dovenschool komt men binnen in de Dovengemeenschap. Enkele buitenlandse doven van bijvoorbeeld Frans Guyana kwamen later in de

groep maar laatdoven, geïntegreerde slechthorenden, of doofgeboren mensen die nooit naar school zijn geweest komen zelden terecht bij Saamhorig. Er is dus grotendeels een tweedeling tussen Dovenwereld en de horende wereld en er is niet echt een continuüm. Verder is het zo dat niemand er qua scholing of job écht uitspringt in deze Dovenwereld⁶⁹.

2.1.3.3. ‘Gebarentaal’ als ‘doventaal’

Interessant is misschien om me eens toe te spitsen op het gebruik van het woord ‘doofstom’⁷⁰. Dit begrip is er nog in omloop. Trees gebruikt het begrip ‘doofstom’ om het verschil aan te duiden tussen haarzelf als slechthorende en de doven die niet kunnen spreken. Ik had ook de indruk dat ‘doof’ *zonder* het bijvoegsel ‘stom’ vaak impliciet wordt gelijkgesteld aan ‘doofstom’. Het gebruikte gebaar voor ‘doof’⁷¹ betekent eigenlijk ‘doofstom’ en Steven (26, doof), die zeer goed kan gebaren, zei me: “Ik ben niet doof want ik kan praten”. Nog een voorbeeld is Willem: hij zei soms dat hij doof was, een ander moment dat hij slechthorend was. Anjana vertelde me dat Willem wel degelijk doof is maar zich misschien slechthorend noemt omdat hij wat spreekt. Ze leken minder moeite te hebben dan de kinderen om mij - als pratende dove - te plaatsen, maar ook zij classificeerden mij automatisch als ‘slechthorende’. Zo vroeg ik eens op de kinderdag aan een vrouw of ze slechthorend was: “Een beetje...zoals jij”. Een ander voorbeeld is Anthony die vaak tegen mij probeerde te praten zonder gebaren en pas gebaren gebruikte toen hij merkte dat dit ook voor mij gemakkelijker was. Hij was verbaasd toen bleek dat ik eigenlijk doof ben. Ik vroeg hem namelijk eens of hoorapparaten voor hem belangrijk waren. “Ja beter horen. Moet apparaat moet. Doven ook. Jij hoort alles?” Ik zei van niet en hij was verwonderd: “Maar je kan toch praten?”. Het gelijkstellen van praten met slechthorend of horend is dus hetzelfde patroon als bij de kinderen, alleen is het meer ‘gevestigd’. Ze kennen nu bijvoorbeeld het woord ‘slechthorend’ en de betekenis ervan, waar het bij de kinderen nog een vage categorie is. De oudleerlingen leken mij gemakkelijker en meer automatisch te kunnen ‘klasseren’ hierdoor, ook al was het foutief.

Zien zij dit gebaren, dat blijkbaar typisch is voor doven, ook echt als taal? Ik was eens bij Anthony thuis voor een interview en zag in de kamer een fotokader waar in het midden iets stond in het Sranantongo. Ik wees ernaar en vroeg hem of hij Sranantongo kent. “Ja. Twee talen.” [Nederlands en Surinaams?] “Ja.” [Vrouw ook?] “Nee.... Ik drie talen! Doven, dat (*wijst op kader*) en Hollands.” Deze taal die hier wel in één adem genoemd wordt met andere talen, wordt gezien als typerend voor *doven*. Het wordt in de eerste plaats gezien als *hun* taal in plaats van als *een* taal. Marianne vertelde in een interview:

Hij (*wijst naar haar echtgenoot Amrit*) stad. Feest. Ik vertellen... gebaren. Hij zegt: ‘Stil!’. ‘Waarom? Ik ben echt doof.’ Moet gebaren. Vroeger schaam, nu niet meer. Ook andere mensen. School - jongens meisjes straat elkaar zien: ‘Hoe gaat het? Lang geleden!’ ‘Ssst sst!’ ‘Waarom? Wij echt doof! Hoeft niet schamen!’

Susanna gaf een gelijkend antwoord toen ik haar vroeg of zij in het openbaar durft gebaren:

Ja ja. Niet tegen elkaar zeggen ‘Stil stil mensen kijken!’ (*doet voor: vinger voor mond, handen omlaag en bang kijken*) Ik doof dus ik gebaren. Is normaal toch. (...) Vroeger vrienden schamen. Vroeger doven

schamen. Ik vroeger niet. Ik gebaar wel, ook vroeger. Bijvoorbeeld bus wachten. Ik andere dove aantikken (*doet voor*). ‘Ssst nu niet, mensen kijken’. ‘Wat? Ik doof ik gebaren. Jij horend? Nee hé. Wat?’ (*doet een gebaar in de zjn van: ‘hopeloos’*)

Nieuw in Suriname is dat het gebruik van deze taal wordt gezien als een *recht*, een soort noodmiddel waar je recht op hebt als de toegang tot gesproken talen wegvalt. Dit recht was vroeger niet vanzelfsprekend op de school en daardoor ook niet buiten school. In een uitspraak van Willem wordt dit nog duidelijker: “Horenden weten: school anders anders anders (*er zjn verschillende soorten scholen*) ‘Kennedy? Oh ja school.’ Rolstoel andere school. Horenden begrijpen. [...] Doven niet schamen. Gebaren zjn gewoon.” Het is geen taal zoals een andere maar een ‘hulptaal’ die doven ‘mogen’ gebruiken maar bijvoorbeeld voor slechthorenden vaak al iets minder vanzelfsprekend is omdat deze vaak beter kunnen leren spreken. Enkele uitspraken van Anthony bevestigen dit: “Doven praten niet. Ik praat (*doet voor en praat tegen zjn dove vrouw die naast hem zit*). Gaat niet. Moet gebaren. Moet gebaren! Moet! Zij is doof: praten kan niet.” Ik vroeg Anthony wat hij dacht van gebaren voor slechthorenden en hij antwoordde: “Beetje gebaren, beetje praten. Zelfde als jij! Ik en jij praten. Gebaren hoeft niet. Beetje gebaren.” Goed kunnen spreken blijft dus eigenlijk ergens hét streefdoel. Het typevoorbeeld was dan: “In de winkel moet je toch spreken”. Van iemand die goed kan spreken is dit ook erg bekend en men verwijst er met ontzag naar: “die kan goed praten!”.

Een volgende stap in een opwaardering van het gebruik van een gebarentaal is dat gebarentalen worden gezien als talen gelijk andere talen, die voor zowel doven als horenden waarde kunnen hebben. Daar staat men nog niet helemaal, al komt dit bewustzijn wel langzaam op. De gebarencursussen voor horende ‘buitenstaanders’ hadden bijvoorbeeld een enorm succes. Dit leek wel meer op een ‘exotische interesse’ en al wilden deze horenden volgens Betty geen NGT leren maar Nmg, toch was het blijkbaar belangrijk voor het beeld dat de doven van hun eigen taal hadden. Dat horenden geïnteresseerd kunnen zijn en dat zij aan horenden iets kunnen leren was nieuw voor hen, vertelde Betty. Soms lijkt men echter nog steeds erg ambivalent over gebaren als ‘noodmiddel’ of als talen met een intrinsieke waarde op zich. Een voorbeeld zjn indrukken uit gesprekken met Willem. Enerzijds antwoordde hij eens ontkennend op de vraag of spreekles belangrijk is en zei hij met een glans in zijn ogen dat vooral de gebaren belangrijk waren. Anderzijds zegt hij steeds dat hij zowel gebaren als praten belangrijk vindt maar spreekt hij toch vooral in de communicatie met zijn kinderen. Inderdaad, in de communicatie van dove ouders met hun horende kinderen komt deze ambivalentie heel duidelijk naar voren.

Ik zag enkele doven met hun kinderen bij hun thuis, op uitstapjes en op de ‘kinderdag’ van Saamhorig. De heersende opvatting bij de oudleerlingen die ik geïnterviewd heb was: met horende kinderen doe je allebei, gebaren en praten. Dat dat gebaren erbij moest horen was voor hen nieuw om te benadrukken, dat kon je zien aan de trotse gezichten als ze dit verkondigden. Maar de praktijk was anders: men gebruikte amper gebaren met de horende kinderen, ook al zjn beide ouders doof en kan je horende kinderen tweetalig opvoeden als je het spreekgedeelte aan andere mensen overlaat. Willem, die zei Nmg (‘gebaren en praten tegelijk’) te gebruiken met zijn kinderen, zag ik bijvoorbeeld bijna uitsluitend praten tegen zijn twee dochters Eline (5) en Mina (9). Als zij met hun dove ouders communiceeren was het via

articuleren, wijzen en een enkel gebaar. Mina ging niet graag mee naar de dovengroep omdat zij niets kon verstaan van al dat gebaar. Preston (1994:98) schreef een interessant boek over horende kinderen van dove ouders en erkende dit fenomeen:

Most men and woman felt that lifetimes of denigration of sign language inevitably led to such family communication fissures. Deaf parents themselves often had no other communication options. Yet, like many immigrant groups, deaf parents often encouragd their children to use the dominant language - even at the expense of intra-family communication.

Er zijn uiteindelijk ook wel doven die wat meer gebaren maken met hun kinderen. Trees bijvoorbeeld, gebruikt Nmg met haar kinderen en de kinderen leken erg vertrouwd te zijn met het omgaan met dove mensen, maar zij is Getuige van Jehovah en daar is de houding heel anders (zie verder). Meestal is het zo dat dove ouders en hun horende kinderen slechts op een basaal niveau communiceren⁷².

Na het gebruik van een gebarentaal als verworven recht voor de *doven*, volgt dus dat het voor *horenden* toch nog steeds heel wat minder vanzelfsprekend is. Kortom: de opgang van de status van de gebruikte gebarentaal is bezig, maar gaat zeer traag. Tussen de eerste cursussen in 1995 en het meer durven gebaren zit volgens mijn informanten toch een jaar of zeven. De heersende opvatting lijkt er vandaag te zijn dat je in een gebaren*stysteem* de twee op de beste manier kan combineren. Er leek bij de doven niet veel bewustzijn te zijn van de verschillen, de voordelen en de nadelen van de verschillende opties. Marianne geeft in een interview aan waarom ze het belangrijk vindt dat doven onderwijs krijgen in gebaren:

Omdat bijvoorbeeld horende en dove. Horende vraagt: "Hoe gaat het?" Dove: "Goed". Horende vertelt. Dove begrijpt niet. Vragen opschrijven. Dove begrijpt niet. Doven moeten veel gebaren. Veel woorden hebben. Doven lezen. Sommige woorden begrijpen en andere niet en vragen: "Wat is dat"? Mensen zeggen: "Dom!" Doven niet dom! Doven begrijpen gewoon woorden niet.

Marianne drukt hier dus uit dat doven via de Nederlandse gebaren een bredere gebarenschat kunnen verwerven. Deze zou zich dan ook omzetten in een bredere woordenschat in de Nederlandse taal, die ze dan kunnen toepassen in de communicatie met horenden en waardoor ze Nederlandse teksten kunnen lezen. Dit is mijns inziens een moderne bilinguale opvatting die van veel inzicht getuigt. Echter, ook zij is geen voorstander van NGT maar wel van Nmg. Ze begreep het verschil tussen NGT en Nmg eerst niet en na een uitleg zei ze: "Op school moet aflezen praten. Wij klaar (*met school*). Hoeft niet praten. Maar horenden doven... Gebaren maar moet ook praten. Wij doof. Praten hoeft niet (*onder elkaar*). Gebaren." [School praten moet?] "Ja. Gebaren en praten moet samen. Stem, praten, moet." Het is er niet bekend dat met het adopteren van een gebarentaal in het onderwijs het spreekonderwijs niet hoeft te worden uitgesloten. Ik vroeg Trees, de slechthorende klasassistente, of ze het beter vond om Nmg of om NGT te gebruiken in de klas. Ook haar antwoord was veelzeggend: "Je moet toch lezen!". Het is er dus ook niet bekend dat het gebruik van een gebarentaal in plaats van een gebarensysteem het leesonderwijs niet verhindert maar juist vergemakkelijkt. Verder wordt ook het gebruik van Nmg op de school wat geïdealiseerd. Het beeld van de oudleerlingen hiervan strookte niet echt met mijn observaties op de school. Willem bijvoorbeeld is heel positief over de nieuwe gebaren. Hij geeft aan dat er nu een grotere woordenschat is dan wanneer men de Surinaamse gebaren zou gebruikt hebben en dat men nu in

aardrijkskunde bijvoorbeeld gebaren zou hebben voor de verschillende bomen enzovoorts. Ook Marianne denkt dat er nu zeer veel gebaren worden gebruikt en vergelijkt het met het gebruik van Nmg in Nederland, waar ze zelf is geweest:

[Was de school vroeger goed?] Slecht! Op bord schrijven vertellen.. niet begrijpen .. in schrift schrijven.. niet goed. Holland boek. Wat is dat (*wijst op zijn in denkebeeldig boek*)? Antwoord vraag antwoord vraag... ik begrijp! Ik denk Suriname niet goed. Holland heel goed. Vroeger school slecht. Nu veel gebaren. Nu PAS! Jammer.

Belangrijk te beseffen is echter wel dat de invoer van de 'nieuwe', dus Nederlandse gebaren en het gebaren*systeem* in het onderwijs, de cursussen en de rijles, indirect ook de 'oude' (dus de SGT) en het gebruik van een gebarentaal omhoog heeft geholpen, met als gevolg dat dit nu ook in het openbaar kan.

2.1.3.4. Prioriteiten en actoren in emancipatie

Het wordt tijd om te schetsen hoe de oudleerlingen zichzelf zien in de maatschappij, wat hun prioriteiten zijn en vooral ook wie hierin de leidinggevers zijn en wat hierin het belang van de nazorg is. In het bestuur van deze nazorg zitten er in principe vijf doven en slechthorenden en vijf horenden. In de praktijk zijn er eigenlijk maar drie horenden en de laatste tijd twee die er nog echt mee bezig zijn, namelijk Anjana en frater Alfons want Betty heeft problemen met haar gezondheid. Wel was het duidelijk dat deze horenden een zeer belangrijke rol speelden. Ik heb enkele vergaderingen van de werkgroep bijgewoond en misschien wordt mijn komende karakterisering duidelijker als ik eerst een fragment plaats uit zo'n vergadering. Op dergelijke vergaderingen deelt frater Alfons mee wie er werk heeft gevonden of verloren en wie er problemen heeft gehad. Daarnaast worden wat praktische dingen besproken over de komende activiteiten. Er werden tijdens de vergadering van het fragment afspraken gemaakt voor de kinderdag. Willem, Jaina, Claudine en Anthony zijn de aanwezige slechthorenden en doven, Anjana en frater Alfons de horenden. De doven en horenden vormden twee groepjes die tegenover elkaar zaten.

Frater Alfons begint te vertellen dat Rajesh Sinterklaas zal zijn en Jurgen Zwarte Piet zal spelen. Een Sinterklaasuniform heeft hij al, Zwarte Piet nog niet. Hij begint dan op dat moment even tegen Anjana te praten, de doven wachten. Dan schakelt hij over op iets anders, zijn aandacht gaat weer naar de doven en hij deelt mee dat ze geen roti gaan eten maar nasi en dat hij een probleem heeft met de cadeaus voor de kinderen. Hij is naar vijf winkels geweest en één wil niet steunen en twee andere hebben geld gegeven en van eentje heeft hij kleren gekregen. (...) Claudine heeft 87 SRD ingezameld op haar werk voor de cadeaus. Jaina heeft niets ingezameld. (...) Anjana zei dat het vooral een probleem is om in te schatten hoeveel kinderen er komen. Willem dacht dat er tien kinderen zouden komen maar Anjana dacht dat er zeker 25 konden komen. Anjana en de frater onderhandelen wat en Anjana stelt voor naar warenhuis Kirpalani te gaan. De doven babbelen onderling. (...) Claudine zegt tegen Jaina: "En snoepjes???" Jaina zegt een paar keer dat Claudine het tegen de frater moest zeggen maar frater en Anjana waren onderling bezig dus ze durfde niet echt. Na een tijd vroeg ze het dan toch en werd haar gezegd dat dit in orde was. Willem zei dat ze een puntzak konden kopen voor 2 SRD per stuk, ergens. (...) Dan vraagt Anjana: "Hoe gaan we het doen met het inpakken?" Op dat moment zie ik Jaina met Anthony babbelen. (...) Ondertussen praten frater en Anjana weer met elkaar. Willem deelt mee dat hij donderdag en vrijdag vrij heeft en dat hij mee kan voor de pakjes. De frater zegt dat hij daar blij mee is. Jaina zegt frater dat ze aan iemand kan vragen of hij voor een snack wil zorgen, iets met ei. Frater zegt dat dat eigenlijk niet nodig is. Jaina zegt dat ze het toch gaat vragen.

Dan spreken ze af voor vrijdag: inpakken en versieren om 4 uur in de zaal. Er wordt gevraagd wie komt en Willem zegt dat hij vindt dat ze allemaal moeten komen. Jaina wringt. Anjana zegt hem dat hij gelijk heeft.

Kortom: er wordt erg veel gebabbeld tussen doven en horenden onderling en niemand leek hier een probleem mee te hebben. De horenden (Anjana en Alfons) nemen meestal het initiatief als er iets moet beslist worden. Er komen ook wel voorstellen van de kant van de dove mensen maar de horenden hebben duidelijk het overwicht qua organisatie. De doven worden van alle resultaten, feiten en beslissingen op de hoogte gehouden maar niet altijd over de redeneringen zelf. De doven wachten dan gewoon en babbelen soms onderling. Over belangrijke dingen wordt er wel uitdrukkelijk overlegd en er wordt ook heel wat afgelachen. De sfeer is gemoedelijk.

De frater is de 'officieuze' voorzitter, Betty is de secretaris. De dingen zoals de grote zaal van het internaat reserveren en openmaken doet Anjana omdat ze internaatshoofd is. Zij heeft ook steeds veel ideeën over wat er nog beter kan en zet zich in waar ze kan. Ze houdt zich bijvoorbeeld bezig met de begeleiding van doven die AIDS hebben en vertelde me eens dat ze op een vrouwenbeurs wilde gaan staan en iets wilde doen voor dove vrouwen. Frater Alfons lijkt - naast de contacten met bedrijven - het meeste organisatiewerk voor de activiteiten op zich te nemen. Hij vertelde dat hij tijd heeft en ook een auto heeft. Het bleek uit de verslagen van de vergaderingen dat er zelfs geen activiteiten waren toen frater enkele jaren geleden meer dan een halfjaar in Nederland verbleef. Toen ik dit navroeg bij Anjana zei ze dat zij wel wilde doorgaan maar dat de doven het te moeilijk vonden zonder hem. Tijdens de twee activiteiten die ik heb meegemaakt staken de doven van het bestuur wel duidelijk de handen uit de mouwen bij toezicht, versiering, opbouwen en opruimen. Ze kwamen zelf met ideetjes, brengen probleempjes aan en je merkte dat ze in hun nopjes waren met de gekregen verantwoordelijkheid. Deze is niet van vandaag op morgen verworven, vertelde frater Alfons.

Zij hebben invloed verworven door de jaren heen. Ze doen toezicht, ze kunnen organiseren, ze kunnen leiding geven. Doven luisteren ook naar hen als zij de uitleg doen. Een mooi voorbeeld is bijvoorbeeld vorig jaar met de vierdaagse wandelmars. Anjana (*die organiseert dat normaal*) was in Holland. Ik wou niet mee lopen. Dus ik heb Willem en Anthony de leiding gegeven over de groep op de vierdaagse. Ik heb met de auto rondgereden en drinken en appelsienen gebracht. Ik heb onderweg ook gevraagd hoe het ging en ze zeiden dat het heel goed ging. Na de vierdaagse kregen ze zelfs een prijs voor correct gedrag en discipline. Ze hebben dus gezag over de groep. Er zijn ook oudleerlingen die naar Willem gaan met hun problemen buiten mij om. Ze vertrouwen Willem. Ik vind dat goed, laat ze maar doen. Hij heeft dat geleerd in de werkgroep en past het toe. Het is iets van ons naar hun toe.

De dove personen worden niet gezien als louter hulpjes, maar als potentieel belangrijke actoren in de kring. Immers, toen ik frater Alfons vroeg of hij het belangrijk vond dat er doven in het bestuur zaten antwoordde hij:

Ja dat is belangrijk. Vooreerst wij zijn niet eeuwig. Binnen een paar jaar zal ik moeten stoppen, Anjana kan nog wel even mee en van Betty weet ik het niet. Maar ook het is belangrijk dat ze zelf worden betrokken en dat ze leren een organisatie te leiden. Ze hebben dan ook het gevoel dat ze erbij horen en dat er niets van bovenaf wordt opgelegd. Ze kunnen meepraten en meedenken. Ze kunnen eigen initiatief inbrengen.

Ik vroeg hem daarop of de aanwezigheid van horenden in het bestuur belangrijk was.

Ja. Het moeten wel horenden zijn die een nauwe band hebben met gehoorgestoorden, dus niet van buitenaf. Het komt ook beter over naar buiten toe. Om dingen te verwoorden. Bijvoorbeeld een brief schrijven daar zijn ze niet zo goed in. En contacten met bedrijven leggen en onderhouden dat ligt hun niet zo. Maar ze moeten zelf ook wel een bijdrage doen in bijvoorbeeld het verspreiden van de brieven.

Anjana deelde zijn mening en ook Willem vertelde:

Doof alleen moeilijk. Daarom. Bijvoorbeeld: als er geen horenden zijn: met de dokter praten kan niet. Zwemmen: afspraak maken, men moet bellen maar praten is moeilijk. Bijvoorbeeld met het werk, met een bedrijf praten kan niet. Horenden doven praten (*vergadering nazorg*). Horenden bellen. Afspraak. Terug praten (*vergadering*). Bijvoorbeeld autorijles. Politie praten. Moeilijk. Afspraak maken. Politie praten. Terug met doven praten.

Alleen horenden vond hij ook geen goed idee. “Nee nee nee (*lucht overtuigd en lucht bij de gedachte*) moet half, samen.”

Frater Alfons vertelde me dat zijn werkwijze steeds is geweest te luisteren naar wat de doven willen en dit dan proberen te verwezenlijken. Voorbeelden hiervan kan je inderdaad vinden van de prille begin van de werkgroep, tot aan de organisatie van de rijlessen. Hij en Anjana zien zichzelf dus als in dienst staand tot de doven, ook al nemen zij het grootste deel van de organisatie voor hun rekening. Er wordt nooit gezegd: er moeten nieuwe horenden komen in het bestuur, maar: de doven moeten het later overnemen van ons. Uit hetzelfde interview met Alfons vroeg ik hem of hij het werkelijk zag zitten als Saamhorig later een dove voorzitter zou hebben. “Dat zou ik graag hebben ja. Of het zal lukken weet ik niet. Ik heb geen ander werk en de doven hebben een dagtaak. Nu is het moeilijk om terug te trekken en alles over te dragen van contacten met bedrijven en organisaties omdat ze een dagtaak hebben en dus te weinig tijd.” Toen ik hem vroeg of een dove zonder dagtaak dus voorzitter zou kunnen worden, antwoordde hij: “Ja toch wel. Maar wel als die een overzicht op de anderen heeft. Die persoon moet ontwikkeld zijn. Je kan niet zomaar een dove nemen en voorzitter maken.” Het feit dat Saamhorig heel veel verschillende rollen heeft en ook belangrijke contacten met bedrijven onderhoudt is dus een moeilijkheid. De personen die tolken zijn dezelfde personen als zij die in de vereniging zitten en staan er dus niet los van. Er is ook nog eens het lager niveau. “De doven hebben nog niet eens het niveau van een bureau”, vertelde frater. Op dit moment lijkt het zowel voor de horenden als de doven moeilijk om horenden als bemiddelaars, onderhandelaars en tolken weg te denken. Anthony stelde dit heel expliciet: “Problemen doven.. oudere doven: school klaar - weg. Wie helpen??? Werk.. huis... praten met wie??? (...)
Doven werkgroep.. wat wij willen: vertellen aan frater, Anjana vertellen... Zij vertellen... Allemaal doven kan niet. Moet horenden helpen...”

Al bij al komen dus veel van de belangrijkste taken van de nazorg op schouders van de horenden terecht en blijft de belangrijke rol voor de doven toch nog voor een groot deel in woorden in plaats van in daden bestaan. Anjana beseft dit. Toen ik haar de vraag stelde over een eventuele dove voorzitter antwoordde ze gedreven:

Ik wil dat! Elke vergadering zeg ik: “Jullie moeten het later alleen doen!” Nu zouden ze eigenlijk moeten oefenen. Misschien is het eens goed dat wij hun eens laten doen en dat frater en ik dan gewoon luisteren... Zij moeten opkomen voor hun achterban... Ze moeten vechten voor de rechten van de doven.

Ze zei dat ze in haar agenda zou schrijven dat de doven eens zelf iets ineen moeten zetten en dat zij en Alfons dan alleen zouden tussenkomen waar er communicatieproblemen zijn. Ik zei haar dat de doven zelf zeggen dat ze de horenden nodig hebben en Anjana zei ‘dat ze dat wel denken maar dat ze het ook zelf kunnen’. De doven hebben - naast de niet weg te denken beperkingen - dus niet altijd het volste vertrouwen in zichzelf of in andere doven. Marianne bijvoorbeeld: “Zelf bar gaat niet. Hier doof dom. Vroeger school slecht.” Aan de andere kant merk je dat het zelfvertrouwen toch groeit. Over de overname van Saamhorig zei Marianne: “Ik denk frater en Betty oud. Doof groep zelfstandig. Doof moet leren hoe. [En bellen?] Anjana blijven. Bellen”. Ook Willem vertelde: “Later bestuur. Horenden niet meer. Later weg. Denk ik. Doof zelf. Thuis praten. Zelf proberen. Bijvoorbeeld sport zwemmen ... kalender geven. *(praat nu tegen een denkbeeldige horende)* ‘Jullie horend: bellen.’ Misschien later.” Toen ik hem vroeg of hij het zelf echt wilde antwoordde hij: “Ja, wil, maar moeilijk.”

De doven van de werkgroep staan heel erg achter de werking en het doel van de nazorg. Willem heeft bij zijn 25-jarig jubileum zelfs een deel van zijn premie aan het internaat en de nazorg gegeven. Ze willen ook hogerop in de maatschappij, aldus frater: “Anthony zegt ook hetzelfde als Willem : ‘Wij moeten proberen de doven omhoog te krijgen’. Ze zijn een voorbeeld.” De rijles is daar een voorbeeld van. Frater Alfons vertelde, toen hij het relaas van de rijles deed, dat Willem en Anthony een belangrijke rol speelden. Willem heeft er van het begin achter gestaan en is altijd enthousiast geweest. Hij heeft de eerste jaren geholpen in de lessen en Anthony nam het over toen Willem geen tijd meer had: “Anthony zei toen: ‘dan doe ik het.’ Hij wil dat ze allemaal slagen! Dat wil hij graag zien. Hij heeft zelf zijn rijbewijs en hij wil dat ze het allemaal halen!” Anthony uitte inderdaad meermaals dat hij vooruit wil, een betere communicatie wil tussen de doven en de horende maatschappij en dat hij wil dat er nog meer geweten is over doven. Ik vroeg naar zijn droom voor Saamhorig. Hij dacht even na en antwoordde dan: “Mijn droom is dove mensen... Ik hou van doven. Ik wil ze niet laten. Ik wil helpen. Met alles wat doven willen. (...) Ik sterk! Niet stil, beschaamd. Praten helpen... ik wil! Niet bang! Bijvoorbeeld praten over de doven... samenwerken met jou... sterk!” Verschillende doven, zoals Cedric die bij de STVS werkt, hebben me ook verteld dat ze meer gebaren op de tv willen zien. Ook Anjana vindt het zeer belangrijk dat er meer doven op tv komen en tijdens mijn verblijf was er meermaals sprake van dat er doven in verschillende programma’s op televisie zouden komen. Voor wereld-AIDS-dag wilde Anthony bijvoorbeeld op televisie informatie gebaren over AIDS.

Deze drang tot vooruitgang werkt niet bij alle doven even sterk door. Veel doven voelen zich volgens Anjana nog steeds ‘minder’ dan horenden. Het ‘bewuste’ groepje is dus eerder een select groepje. Het bestaat vooral uit mensen van het bestuur van Saamhorig. Zij brengen het wel over op de andere doven, maar het gaat langzaam. “De rest is tevreden. Ze hoeven niet”, zei Betty.

Mijn mening is dat veel doven toch nog... Ik zou het geen complex willen noemen want dat is zo een zwaar woord... maar er zijn nog steeds doven die niet beseffen dat ze in de maatschappij veel meer

kunnen⁷³. Het is een proces dat heel lang gaat duren. Vroeger dacht men in de maatschappij altijd: "Die is doof en kan dus niets". Het zit er diep in. Veel doven denken dan ook dat ze niets kunnen. Nog teveel. Nu met het rijbewijs is er een hele grote stap gezet. Niet het halen van het rijbewijs maar het feit dat ze nu kunnen zien... In Suriname dachten ze altijd dat het niet zou kunnen en er zijn er nu nog die het ondenkbaar vinden: "die is doof en kan autorijden?????" Het heeft dus een hele 'push' gegeven naar omhoog. Ook op de school met de invoer van de computerlessen. Vroeger was dat ook ondenkbaar: een dove achter de computer. Zo zijn er nog een heleboel dingen. Men gaat langzaam omhoog.

Toen ik haar vroeg naar haar toekomstdroom voor Suriname werd duidelijk dat ze zich beperkt voelt door de situatie in Suriname.

Als ik kijk hoeveel doven in Amerika en Nederland en andere rijke landen... dat moet je opschrijven rijke landen. Wij zijn een ontwikkelingsland en daarom kan je nog niet... Als je kijkt hoeveel doven kunnen bereiken... Je hebt dove doctoren en professoren. (...) Dan word ik jaloers. Maar we moeten eerlijk blijven. Het ligt niet aan onze wil maar aan de middelen. Voor een groot deel toch. In Amerika en Holland - ik zeg deze maar er zijn er nog maar deze zijn het dichtste bij ons - is de dovenschool helemaal gesloten zodat er geen geluid kan binnenkomen⁷⁴. Dat is een voorbeeld. Alle kinderen kunnen op de computer, soms zelfs een eigen computer. Het heeft allemaal te maken met geld, wat wij niet hebben. Hier zijn geen opleidingen om de mensen te leren op een speciale manier alles uit de doven te halen. Zo zijn er nog wel honderd dingen maar het heeft voor een groot deel met geld te maken. Ik droom ervan dat we dat voor een stuk kunnen bereiken. Vroeger waren er veel doven op de school en het internaat maar nu door de rubellavaccinaties is dat teruggelopen. Er zijn minder dove kinderen. Dat is goed. Straks zijn er heel weinig doven en we moeten proberen alles eruit te halen. Dat is mijn droom.

Anthony lijkt ongeveer hetzelfde gevoel te hebben. Hij wil dat de doven vooruitkomen en hij wil ze stimuleren om voor zichzelf op te komen en om zelf de touwtjes in de handen te nemen. Tegelijk is er een doordringend gevoel van beperking.

Hier doven - gehandicapt - gebruiken hun verstand niet. Sommige doven denken blijven moeder vader... Moeder beetje geld betalen voor eten.. wassen.. niet goed! (...) Soms niet verstand gebruiken... Verstand weg. Ik wil ook schrijven... Vertellen. Holland Curaçao... Uitleggen school doven... kom kom kom doven goed luisteren... [Voor kinderen?] Ook voor oude (*volwassen*) doven, allemaal. (...) Maar ik weet niet hoe... wie gaat mij helpen? Wie gaat betalen? Hotel? Stichting moet me sturen maar ze hebben geen geld. Ik jou vertellen.. jij vertellen.. misschien jij daar vertellen... zij willen mij ik kom. [Wat wil je vertellen?] Wat ik jou verteld heb. Doven in suriname begrijpen niet! Veel ruzie.. vechten.. roddelen. Niet goed! (...) Stoppen met gierig zijn. [Doven gierig?] Ja in Suriname soms... Jonge doven. Die begrijpen niet... Anjana hoort veel van doven. Moeder. Ouders bellen probleem. Anjana moet komen. "Mijn dochter-zoon vervelend... Niet werken. Niet helpen." Anjana hoort veel van doven... Daarom ik wil hoger studeren. Ik weet niet wat ik moet doen. Hier hebben we geen geld. Buitenland mij vragen. Of Kennedystichting mij sturen... Maar ze hebben geen geld. Ik frater gevraagd. Hoe doven oplossen...? Sommige doven problemen... Is van brug gesprongen. Een meisje. Creool. Moeder vader zus slaan... zij boos. Politie heeft het gezien. Springt. Ook doven AIDS. Paar doven. Een of twee.

Wat doorschemert in zulke citaten is - naast het gevoel van beperking - dat er een soort ideaalbeeld heerst over andere landen, vooral over Nederland. Zo dacht ook Marianne dat er een dovenuniversiteit was in Nederland en vond ze dat alles er perfect is, want volgens haar communiceren doven en horenden er met elkaar. Dit terwijl men in de westerste wereld toch voor een groot deel met dezelfde problemen kampt.

Het kan opvallen dat Anthony zegt verder te willen studeren en ook Willem uitte dit eens: "Ik 17 ik huilen. Wil meer". Dit zijn echter enkele van de zeldzame verklaringen in deze richting. Verder studeren is iets waar veel doven niet eens aan denken of het gewoon op voorhand als onmogelijk afdoen. Typerend voor

Dovengemeenschappen is vaak dat ze echt bezig zijn met het onderwijs van 'hun' kinderen. In de westerse wereld pleiten veel Doven voor bilinguaal onderwijs en voor Dove leerkrachten. In Suriname is dit element in iets mindere mate aanwezig, al zijn de doven duidelijk wel bezorgd om het onderwijs. Zij hebben vertrouwen in de onderwijsmethode en voor meer dove leerkrachten wordt er niet gepleit. Willem vertelde dat hij het ideaal vond als er één dove leerkracht was op school en één op het internaat, maar niet meer dan één omdat ze een laag diploma hebben. Ideaal vond hij een horende juffrouw die goed kan gebaren. Ook 'mainstreaming' is duidelijk niet aan de orde, zelfs niet voor en door slechthorenden⁷⁵. Marianne was ontzettend verbaasd dat ik op een 'horende school' gezeten had. Ze heeft eens een naaicursus gedaan samen met horenden en geeft toch de voorkeur aan de cursussen die de nazorg soms organiseert.

Horende school moeilijk! Kan niet communiceren. Begrijp niet! Doven onderwijs. Gebaren. Ik doof. Wil begrijpen. Zien. Horenden praten zonder gebaren: niet begrijpen. Ik was kleren naaien. Horende mensen, ik zit, makkelijk zien bord opschrijven maar praten begrijp niet: "Mevrouw! Ik begrijp niet!" Mevrouw zegt: "Wacht!" Nu computerles in gebaren. Makkelijk. Vraag - antwoord - begrijp...

Om het met Cedrics woorden te zeggen: "Studeren is voor horende mensen". Ook Trees kende het woord universiteit niet, vindt het te moeilijk en piekerde er niet over dat het iets voor doven zou kunnen zijn. In een ander gesprek zei ze dat doven vooruit moesten komen en veel leren, bijvoorbeeld via allerhande cursussen te volgen zoals zijzelf doet. Ik kreeg dus de indruk dat voor haar en eigenlijk ook voor de andere doven vooruitkomen niet in de eerste plaats hoge studies doen of een omgooi van het onderwijssysteem betekent. Als je vraagt naar hun dromen zijn deze altijd in de richting van: een huis hebben, op vakantie kunnen gaan naar het buitenland, sparen, een rijbewijs halen, een auto kopen en afbetalen en soms ook naar Nederland gaan al is deze droom minder sterk aanwezig dan bij de kinderen.

Kortom: men wil vooral het eigen leven in handen nemen en de doven komen dus wat naar voor. Dit proces verloopt langzaam en weifelend, al gaat het wel vooruit. Anjana vertelde me dat niet alle doven zo bewust zijn als bijvoorbeeld Willem, maar dat wel praktisch alle doven nu durven gebaren op straat, dat ze beseffen dat het hun taal is en dat ze die kunnen, mogen en moeten gebruiken. Ook hun apparaten staken ze wel eens weg en dat doen velen nu niet meer. Ze zijn meer zelfzeker geworden en weten beter wat er gebeurt. Men begint te beseffen dat men doofheid niet per se als zware handicap hoeft te bekijken. Dat doven kunnen werken is hier een zeer belangrijk argument in dat vaak terugkomt. Cedric zei: "ik kan voetballen; ik kan werken". Niet hij alleen haalde het argument "ik kan werken" aan als bewijs dat doofheid geen zware handicap is. Bij Willem immers kreeg ik precies hetzelfde argument te horen, toen ik hem vroeg of hij vond dat doven gehandicapt zijn. "Ik werk. 1 december 25 jaar werk misschien komen kijken. [...] Horenden werken goed. Ik doof. Alleen doof niet goed (*alleen zijn oren zijn niet goed*). Lichaam goed. Hand snel. Pakken (*toont dat hij gsm op tafel vlot kan pakken*). Langzaam: handicap." Een job hebben is dus een heel statussymbool en duidt voor hen zelfs aan dat doven niet gehandicapt zijn. Toen ik aan Marianne vroeg of ze vond dat doven gehandicapt zijn kreeg ik een opmerkelijk antwoord: "Nee doof handicap Suriname niet. Holland wel veel. Horende handicap hier wel. Doof handicap hier niet...". Ze had mijn vraag dus automatisch begrepen in de zin van: zijn hier doven met een handicap naast hun

doofheid? Willem en Marianne zeiden me het niet erg te vinden om doof te zijn. Marianne zei dat ze het zelfs prettig vond, omdat ze dan geen last had van storende geluiden.

Zoals men misschien wel kan verwachten is de notie Dovencultuur er onbekend. De doven begrepen echt niet waar ik het over had en verbinden 'cultuur' in de eerste plaats met de verschillende aanwezige etnische groepen in Suriname. Er is ook geen echt bewustzijn van de bredere emancipatiebeweging over de hele wereld, ook al is er wel een soort samenhorigheidsgevoel met andere doven. Er lijkt ook maar weinig beïnvloeding van doven uit meer Doofbewuste landen. In feite hadden eigenlijk alleen de horende mensen zoals frater Alfons, Anjana en Betty wat meer achtergrond op dit vlak en stimuleerden zij de dove mensen uitdrukkelijk. Deze rol van horenden is niet altijd los van wat bevoogding. Anjana noemde de doven meermaals met veel liefde haar kinderen en ik kon merken dat ze ze soms inderdaad zo ziet. Ze vertelde me dat ze voor de wandelmars ook met een groep doven twee dagen naar de districten ging en dat ze dan verantwoordelijk was. Ze vertelde dat de doven dan 's avonds willen uitgaan en dat ze hen dan zegt dat uitgaan OK is maar dat ze bij elkaar moeten blijven, niet mogen drinken, met elkaar moeten dansen, recht naar huis moeten gaan en met niemand mogen meegaan. Ze vertelde me dat ze niet slaapt voordat ze allemaal terug zijn. Zij, frater Alfons en Betty zeiden me dat ze alles zouden doen voor de doven en leken zichzelf een beetje de rol van ouders toe te meten. Van hieruit zeggen ze dan ook trots te zijn op de doven. Het zijn horenden die de eerste zijn om de specifiek Dove ervaring te onderdrukken maar het zijn vaak ook horenden die de eerste zijn om ze weer naar boven te trekken. Enkele zaken zullen beter geplaatst kunnen worden na een korte historische schets. Mijn bron voor deze geschiedenis zijn bijvoorbeeld de jaarverslagen van de werkgroep die frater Alfons me bezorgde, maar vooral de interviews met hem deden dienst.

2.1.3.5. Historiek

Midden jaren '80 was er al een soort werkgroep nazorg, vertelde frater Alfons, maar deze heeft nooit iets verwezenlijkt. Deze nazorg was zelfs georganiseerd in een stichting en zij wilden beginnen met de oprichting van een clubhuis. Ik vernam dat George, een van de opvoeders van het internaat, deel uitmaakte van het bestuur. Volgens George zijn ze niet verder geraakt dan enkele vergaderingen en werden ze het niet eens over de vorming van het bestuur. Dit bestuur bestond, buiten George, uit mensen 'van buitenaf' en er zaten al helemaal geen doven in. Dit initiatief is uiteindelijk doodgebloed en niet lang hierna is de nazorg van vandaag ontstaan. Dit 'ontstaansverhaal' werd met veel plezier verteld door frater Alfons en Betty, en ook bij de oudleerlingen van de werkgroep is dit verhaal bekend en geliefd. In 1987 is het allemaal begonnen, toen twee pas afgestudeerde dove jongens aan frater Alfons - toen nog opvoeder van het internaat - gingen vragen om een reünie te organiseren. Igor was op vakantie geweest in de Nederlandse Antillen en had daar gezien dat de Antilliaanse oud-leerlingen van de Kennedyschool in groep samenkwamen en hecht contact hadden. Dit was nog niet het geval in Suriname en hij wilde dit, net

zoals Anthony, ook in Suriname verwezenlijken. Frater Alfons ging akkoord en zei tegen Igor dat hij dan allereerst de namen en adressen van de oudleerlingen op de school moest gaan vragen. Zo gezegd, zo gedaan en enkele maanden later kwam Igor met een lijst naar frater Alfons en deze heeft dan een brief verstuurd. Op onafhankelijkheidsdag 1987 zouden ze voor een middag terug bijeenkomen in de grote zaal van het internaat.

Frater Alfons vertelde dat hij op deze dag een uur op voorhand aankwam en overdonderd was door de grote opkomst. Ook Betty vertelde dat 'het er zoveel waren'. Er waren meer dan 60 oudleerlingen die de hele namiddag met elkaar gebaard hebben en op het einde van de dag vroegen om het nog eens over te doen. Ook hadden velen problemen op het werk en hadden ze nood aan bemiddeling. In 1988 en 1989 kwamen ze nogmaals samen. In 1989 kwamen enkele doven aan frater Alfons vragen om samen een uitstap te doen. Dit vergt echter meer organisatie en verantwoordelijkheid en Igor, Willem en Anthony vroegen daarom ook Betty bij het bestuur. Ook Anjana - toen nog opvoedster - en de internaatdirectrice van toen, wilden meewerken. Het succes van deze uitstap maakte dat ze officieel de werkgroep nazorg opstartten. In 1992 ging frater Alfons met pensioen en werkte hij dus niet meer op het internaat. Dit maakte dat hij - naast het bezit van een auto - meer tijd had voor de werkgroep. In dit jaar kreeg de groep ook een eigen naam. De werkgroep nazorg bestaat dan uit dit bestuur en Saamhorig is 'de hele massa van oudleerlingen'. Ik vroeg eens aan frater Alfons wat de naam 'Saamhorig' betekende. Hij en Betty hebben het bedacht. Volgens hem is de betekenis dubbel en betekent het: het één zijn van de doven onderling, maar ook één zijn met de horenden. Verder betekent het: 'samen zijn we horend'. "Het betekent elkaar willen begrijpen en optrekken met elkaar en elkaar verstaan". Aan deze naam was ook een nieuw logo verbonden. Dit logo was in het begin audiologisch gericht en is enkele jaren geleden veranderd naar een meer cultureel gericht logo, zoals te zien is op deze foto's.

Op de voorkant staat op alle T-Shirts de tekst 'Saamhorig' en boven elke letter van dit woord de overeenkomstige letter van het handalfabet.

Links zie je iemand met een T-Shirt met het oude logo: een audiogram met de letters Saamborig en een oor. Rechts zie je twee mensen met een T-Shirt met het nieuwere logo: het handgebaar voor 'I Love You', gebruikt door doven over de hele wereld.

De emancipatie - zoals ik het zal noemen - van doven en slechthorenden in Suriname is een belangrijke constante in deze verhandeling. Een belangrijke indicator van deze vooruitgang bleek het feit dat de doven sinds ongeveer een jaar of drie in het openbaar durven gebaren. Deze groei is echter het resultaat van een wortel die al langer aanwezig was. Bij het op zoek gaan hiernaar kreeg ik verschillende redenen van verschillende mensen voorgeschoteld, waardoor het eerder een samenspel van factoren lijkt te zijn.

Allereerst heb je het feit dat doven een job kunnen hebben en daardoor in hun eigen onderhoud kunnen voorzien. Doven van de Kennedyschool gaan nog maar sinds de jaren '70 werken, toen de eerste mensen afstudeerden van de voortgezette opleidingen. De jobs zijn eenvoudig, gaande van enerzijds schrijnwerker tot naaister, keukenhulp, poetsvrouw, verkoopster, bakkershulp en monteur en anderzijds administratief bediende in banken en bedrijven zoals de STVS en het ziekenhuis. Enkele oudleerlingen werken ook op de Kennedystichting; Trees als kleuterassistente, Lucretia als assistent op de audiologische afdeling en Thelma en Brenda als poetshulp op het internaat. Het niveau van de jobs is dus vrij laag en gelijklopend maar dat het kunnen gaan werken op zich zeer belangrijk is werd al duidelijk in het voorgaande gedeelte. Doven waren gewild op verschillende werkplaatsen vanwege hun vermeende discipline en discipline is niet altijd veel voorkomend in een land in Zuid-Amerika. Ook gingen de leerlingen overal in Paramaribo stage doen waardoor men bekend raakte met hen en op sommige plaatsen werkten er zeker tien doven. Belangrijk in dit opzicht was de invoer van de computerlessen op de school. Er werd me verteld dat het voorheen gewoon ondenkbaar was dat doven dit zouden kunnen. De school is vrij vroeg in de evolutie van de computermechanica begonnen met de computeropleiding. Eind jaren '70 hebben drie dove laatstejaars, waaronder Willem, een cursus van IBM kunnen meevolgen. Twee van de drie eerste cursisten werken nu nog steeds op DSB, de Surinaamsche Bank. Tijdens mijn verblijf werd hun 25-jarig jubileum gevierd. In krantenartikels hierover merk je dat het beeld van doven als gehandicapten blijft, maar wel mildert⁷⁶. Het is echter niet overal even goed gelukt om doven in de bedrijven aan het werk te stellen en nu is het allemaal moeilijker geworden omdat men een hoger niveau van opleiding

vraagt aan boekhouders. De doven die administratief werk doen, doen immers meestal eenvoudige routinewerkjes zoals gegevens invoeren in de computer, berekeningen maken, kopiëren of enveloppen dichtplakken.

Ook de invoer van rijlessen voor doven was zeer belangrijk in hun vooruitgang in de maatschappij. Tot voor enkele jaren konden doven niet leren rijden in Suriname. Het was niet wettelijk uitgesloten maar de mogelijkheid bestond nog niet. Enkele slechthorenden konden wel hun rijbewijs halen door bij de horenden les te volgen maar voor de meeste doven was deze manier niet haalbaar. Frater Alfons deed me het verhaal. De ouders van de doven wilden eerst niets horen van rijbewijzen. Toch kwam de eerste vraag van de vader van een oudleerling, die stappen ging ondernemen, maar niet ver kwam. De oudleerlingen hadden van deze poging gehoord en zij wilden dat hier werk van gemaakt werd. In 1999-2000 zijn ze met de werkgroep nazorg, maar vooral frater Alfons, eraan beginnen te werken. Frater Alfons ging eerst informeren bij een rijnschool in Nederland die ervaring had met doven. Hem werd geadviseerd om contact te maken met een rijnschool, geduld te hebben en de mensen van de rijnschool gebaren te laten leren. De frater zocht dan in Suriname uit of het wettelijk gezien mocht, is bij de rijnscholen langsgegaan en met de politie gaan spreken. De politie was immers bang voor ongelukken en dan de schuld te krijgen dat ze toelieten dat doven, die ‘èbès⁷⁷ autorenden en wilde de verantwoordelijkheid niet. Frater Alfons bracht daarom een bezoek aan de procureur-generaal en deze gaf zijn goedkeuring. Een rijnschool waar men gebaren wilde leren werd gevonden. Al bij al kostte het twee jaar voorbereidingstijd.

De eerste groep van ongeveer 25 mensen kostte het twee jaar voor ze hun rijbewijs hadden want ze deden een jaar over de theorie. De eerste dove persoon haalde in 2002 zijn rijbewijs. Nu zitten ze al aan de vijfde groep van ongeveer 15 mensen en 50 tot 70 doven hebben intussen hun rijbewijs gehaald. Een groot succes dus. Deze dove en slechthorende volwassenen zijn allemaal oudleerlingen van de Kennedystichting en krijgen twee keer per week theorieles in Nmg, op een zeer laag tempo. Ook de mensen die praktijkles geven hebben Nmg geleerd. Frater Alfons komt nog steeds naar elke theorieles en Anthony, een van de slechthorende oudleerlingen, assisteert tijdens de lessen. Hij helpt met oefeningen verbeteren en het uitleggen van moeilijke dingen. Deze invoer van de rijlessen voor doven heeft als gevolg gehad dat hun maatschappelijke positie hoger werd. Ze konden nu duidelijk iets doen wat alle andere “gewone” mensen ook doen. Deze ontwikkeling werd ook bekendgemaakt via de media. Een stukje uit een krantenartikel in de West⁷⁸ in 2002 luidde:

We prijzen ons gelukkig dat we eraan mochten werken om de droom van onze pupillen te realiseren. Ze hebben aangetoond dat je mag dromen in dit leven, maar dat je daarbij niet moet stil zitten. Je moet bereid zijn om offers, veel offers te brengen. Zonder geduld, zelfvertrouwen en doorzettingsvermogen kom je er niet. Op de horenden in de gemeenschap doen wij een beroep de doven te accepteren, liefde en begrip te tonen en hen bovenal een eerlijke kans te geven opdat zij kunnen tonen wat ze waard zijn.

Een ander gevolg was dat hun manier van verplaatsen in de omgeving is veranderd. Ze werden mobieler, verplaatsten zich vaker en verder, wat ook gevolgen heeft gehad voor de Dovengemeenschap.

Het gehele proces is dus eigenlijk al zo’n dertig jaar aan de gang maar de laatste jaren is er een stevige stap vooruit gezet met de rijlessen en gebarencursussen. Volgens Betty waren deze cursussen de belangrijkste oorzaak van het vooruitkomen van de doven. Men kwam ook meer naar buiten met de

doven en hierdoor werden de gebaren meer zichtbaar buiten de beslotenheid van de Kennedystichting en de thuisomgeving. Een deel van de oudleerlingen van Saamhorig deed bijvoorbeeld mee aan de vierdaagse wandelmars. Anjana vertelde dat ze elkaar langzaam hebben ‘besmet’ en de nieuwe attitude onderling doorgaven. De invoer van de gebarencursussen was ook erg belangrijk omdat het de rijlessen mogelijk maakte. Zo zie je dat verschillende factoren in elkaar overvloeien.

2.2. DE GETUIGEN VAN JEHOVAH

Ik zou om half tien naar de wekelijkse samenkomst van de Getuigen gaan maar de taxi kwam niet en het was beleemaal aan de andere kant van Paramaribo. Ik had echter om half twaalf met Anthony afgesproken aan de Koninkrijkszaal. Ik ben dan maar met de fiets gegaan en kwam aan om kwart na elf. De Koninkrijkszaal is een laag, eenvoudig en onopvallend gebouw. De deuren stonden wijd open. De ‘vergadering’ zou gedaan zijn om half twaalf en was dus nog bezig. Ik ging buiten zitten wachten op Anthony. Een dove creool in pak had me gezien en kwam op mij af. Ik denk dat hij me kende maar ik herkende hem niet. Hij ging binnen iemand roepen en een grote blanke man kwam zich aan me voorstellen. Hij vingerspelde zijn naam L-U-C en deed erna zijn naamgebaar. Ik wist niet wat me overkwam: iemand die zich spontaan voorstelt door vingerspellen en naamgebaar? Nog nooit gezien in Suriname. Hij vroeg me of ik binnen wou komen en liet me naast zijn vrouw gaan zitten op de plaats waar hij eerst zat. Ze kon heel mooi praten en ook gebaren dus ik dacht eerst dat ze horend was. Maar ze was doof. Yvette heet ze. Ze zat aan de linkerkant van de zaal. Aan de rechterkant van de zaal zaten een stuk of vijftig horenden. Aan de linkerkant zaten een stuk of dertig mensen waarvan volgens Yvette 16 doven en 17 als je mij meerekende. Er waren twee tolken bezig die elkaar voortdurend afwisselden. Ze vertelde dat eentje ervan Surinaams is en de andere ‘Hollands’ Er zaten ook enkele horenden tussen de doven die ze hielpen om mee te volgen. Ze hadden allemaal een boekje, de Wachttore, en ik kreeg er ook een toegestopt. Yvette vroeg me of ik kon lezen en toen ik antwoordde van wel zei ze ‘dat die doven van hier niet konden lezen en dat ze op de school alleen maar leren naaien en timmeren en niet echt leren’. “Ze weten bijvoorbeeld niet waar Suriname ligt op de wereldbol”. Ze vertelde dat ze hier een jaar is ‘om de doven te komen helpen’.

Drie weken voor mijn vertrek uit Suriname zat ik eens met Cedric op een terrasje aan de Waterkant te gebaren. Er kwam ineens een dove man op ons af die Cedric nog van op school kende. Cedric vertelde me dat deze man Getuige van Jehovah was. Ik had al hier en daar opgevangen dat er veel doven naar de bijeenkomsten van de Getuigen gingen en greep de kans aan om de man te vragen waar deze samenkomsten nu eigenlijk doorgingen. Hij diepte een foldertje op van een seminarie. Het was de allereerste keer in Suriname, na bijna twee maanden, dat ik zwart op wit ‘Surinaamse Gebarentaal’ zag staan in plaats van dat het ‘de oude gebaren’ werden genoemd. Het was me eerder al niet ontgaan toen Trees - van thuis uit een overtuigde Getuige van Jehovah - de ‘oude gebaren’ ooit ‘Surinaamse’ noemde en nu begreep ik ineens waar dat vandaan kwam. Een week later, twee weken voor mijn vertrek, kwam ik voor de eerste keer bij de Getuigen. Ik werd er met open armen ontvangen, ze waren nieuwsgierig naar mijn onderzoek en enorm veel mensen kwamen zich spontaan voorstellen. Waar ik erg verbaasd over was, was de energie die werd gestopt in de vertolkingen. Dat had ik in de verste verte niet vermoed. Dat er doven naar de groep Getuigen gingen wist ik, maar waarom is dit alles zo onbekend in Paramaribo? Dat feit op zich is misschien al interessant. Door de late ontdekking heb ik jammer genoeg niet veel aandacht kunnen besteden aan de opvattingen van deze groep en daarom is dit gedeelte kort. Ik heb een interview

afgenomen van een ouderling, zoals ze hun 'priesters' noemen en ben drie keer naar deze 'vergaderingen', zoals ze hun samenkomsten noemen, geweest.

Ik zal het ruimtegebruik en het taalgebruik beschrijven van zowel een vergadering voor horenden die getolkt was, als van een vergadering die alleen in gebaren was. De Koninkrijkszaal is een rechthoekige ruimte met op de brede zijde vooraan een podium. Aan de rechterhelft van de zaal zaten 50 à 75 horende mensen uit alle bevolkingsgroepen. De linkerhelft werd in twee gedeeld door een klein verhoogje voor de tolken. In de voorste helft zaten alleen horenden en in de achterste helft van de linkerkant van de zaal zaten de doven⁷⁹. Op die manier hebben ze het beste zicht op de tolk. Tussen deze doven zitten ook horenden, om de doven te ondersteunen bij het meevolgen van de vergadering. Ook aan de rechterkant van de zaal zaten enkele doven. De scheiding is dus niet absoluut. Er waren die dag 13 doven. Eerst was er een lezing, een soort homilie waar veel naar bijbelpassages wordt verwezen die steeds op het bord werden genoteerd voor de doven. Deze lezing werd door één persoon langzaam en duidelijk getolkt met zeer veel mimiek. Na de lezing was er een doof applausje⁸⁰ in het dove publiek.

In de tweede helft van de vergadering werd er een bijbelverhaal uit de Wachttorenen gelezen. Men las telkens een paragraaf en dan werden er vragen gesteld aan de mensen in de zaal. Als men een vraag wilde beantwoorden stak men zijn hand op en dan ging een dienaar⁸¹ met de microfoon naar de persoon die iets wou zeggen. Deze paragrafen werden door twee andere tolken afwisselend vertaald. Als een dove persoon wilde antwoorden op een vraag dan ging de microfoon naar de horende persoon die naast de dove zat. De dove gebaarde het antwoord en de horende stemtolkte dit antwoord dan in de microfoon. De tolk op het podium gebaarde dit dan nog eens voor de andere doven zodat iedereen het gezien zou hebben. Dit verliep allemaal zeer vlot en er kwam minstens vier of vijf keer een dove aan het woord. In deze vergadering werd tussendoor regelmatig een lied gezongen. Als er liedjes werden gezongen deden ook de doven mee in gebaren. De horenden stonden recht bij de liederen maar de doven niet, omdat zij dan de persoon op het tolkenpodium niet zouden kunnen zien. Immers, de liedjes werden 'voorgezongen' in gebaren. Dit gebeurde meestal door een dove persoon met een horende 'spiegel' die helemaal vanachter staat en die de dove op het podium dan kon zien en na-gebaart. Deze 'spiegels' waren weer andere personen dan de eerdere tolken. Soms gebaarde een horende tolk de liedjes, zonder spiegel. Luc, een horende Nederlander, deed met gesloten ogen het slotgebed, hij sprak en de tolk vertaalde dit met de ogen dicht.

Ik was de week ervoor ook eens naar een vergadering geweest die volledig in gebaren was. Alle doven zitten dan gewoon vooraan en de zaal zat niet zo vol. De opbouw van de vergadering is hetzelfde. Verschillend was nu dat gewoon alles in gebaren was en dat er dus geen tolk nodig was. De ouderling die ik gesproken had deed zijn preek volledig in gebaren. Het was een begeesterde maar serene lezing over de schepping en hij maakte uitvoerig gebruik van de ruimte en van pantomime. Hij maakte mooi afgeronde gebaren en herhaalde vaak. Hij maakte het niet te moeilijk en liet af en toe een afbeelding zien uit een kinderbijbel. In het tweede deel van de vergadering werd er weer gelezen in de Wachttorenen. Iemand las een paragraafje hardop zodat Luc deze op het gehoor kon tolken. Hij vereenvoudigde het sterk opdat

iedereen het zou begrijpen. Na elke paragraaf was er weer een korte bespreking waar de ouderling vragen stelt. Hij nam dan het woord na een visueel signaal te hebben geven met een bolvormige lamp die op zijn statief in het midden van het podium stond. Hij liet de lamp aan en uit gaan als hij de aandacht wilde trekken om een vraag te stellen. Bij het beantwoorden van de vragen werd er deze keer uiteraard geen gebruik gemaakt van een microfoon. Wie wilde antwoorden op de vragen stak zijn hand op. De dienaar, die zich ook op het podium bevond, wees naar de persoon die mag antwoorden en deed het naamgebaar van deze persoon. Dan antwoordde de persoon in gebaren, ook als hij of zij horend was. Luc gebaarde het dan nog eens naar het publiek toe. Immers, in een horend publiek kan je horen wat anderen zeggen, maar bij een doof publiek is het moeilijk om elkaar steeds te zien. Luc was dus een soort spiegel zodat de persoon die antwoordt niet steeds naar voor moet gaan. De dove dienaar sloot de bespreking af met een gebed, dat hij gebaarde met de ogen dicht. De vergadering werd afgesloten met een lied. Er ging daarna een blad rond met de beurtrol voor het 'spiegelen' van de liedjes wat dan moest worden geoefend met de dove personen die zouden zingen.

Bij de groep Getuigen van Jehovah in Paramaribo waren er altijd wel enkele doven die van thuis uit Getuige waren, maar er wordt pas sinds 2001 getolkt. Het gaat hier om een religie die over heel de wereld wordt beoefend, wat internationale samenwerkingsverbanden op gang heeft gebracht. In Nederland en op andere plaatsen in de wereld ging het Doofbewustzijn namelijk langzaam omhoog en werd er op steeds meer plaatsen getolkt, ook bij de Getuigen. Toen enkele Nederlandse Getuigen hoorden dat er in Suriname nog niet werd getolkt, wilden zij er iets aan doen. In 2001 kwamen Yvette en Luc, een slechthorend-horend koppel en tevens Getuigen, uit Nederland naar Suriname om er met de doven te werken. Zij hebben een korte maar intensieve gebarencursus gegeven van vijf weken, op vijf zaterdagen van negen tot vier. Hier deden maar liefst 75 mensen aan mee. Uit deze 75 werd een selectie gedaan van mensen die geschikt waren om te tolken. Nu zijn er negen tolken aan het werk. Yvette en Luc gingen na de cursus terug naar Nederland maar waren op het moment van mijn onderzoek intussen teruggekeerd voor langere tijd. Ook de rol van Karolien is belangrijk. Zij is een dertigjarige Nederlandse vrouw die permanent in Suriname verblijft. Ze was in Nederland al bezig met dove Getuigen en toen ze hoorden dat er nog niet getolkt werd in Suriname is ze naar daar gegaan. Ze kwam blijkbaar iets na Yvette en Luc en ze is gebleven. Deze mensen hebben het Doofbewustzijn bij de Getuigen opgekrikt.

De Getuigen komen samen op elke zondagvoormiddag en ook op woensdag- en donderdagavond. Al deze vergaderingen worden nu getolkt. Eén keer per maand op zondagavond is er ook een aparte vergadering voor de doven, of beter gezegd: een vergadering met alleen maar gebaren want er er zijn dan ook horenden aanwezig die dan ook gebaren. Dan komen er ook doven uit Powakka, Saramacca en Nickerie. Gemiddeld komen er ongeveer 15 à 20 doven naar de zondagse vergaderingen en het recordaantal was 37. Ook in de week - op woensdag en donderdag - zijn er vergaderingen. Woensdag wordt de Bijbel besproken aan de hand van een gemakkelijk exemplaar en donderdag is er de theocratische school; de opleiding om lezingen te kunnen doen. Er is één dove dienaar, er zijn drie doven gedoopt en 44 doven studeren de Bijbel. Eén van de ouderlingen die de dovengroep leidt vertelde me dat

er in totaal al ongeveer 70 doven waren langsgeweest om eens te komen kijken of het iets voor hen was. “Er zijn er veel die eens komen kijken. Ze zijn vrij, ze mogen komen kijken en ze mogen bij de Getuigen, willen ze niet dan is het ook goed, wij leggen niets op”, vertelde de ouderling.

De bijbelstudie in de vergaderingen en huisbezoeken wordt als zeer belangrijk aanvoeld. Voor hen is het gebaren leren en dit tolken een bijbelse opdracht. De ouderling liet mij een passage lezen uit de Bijbel, over Jezus' uitzending van zijn leerlingen (Mt 28, 19-20, uit de Nieuwe wereldvertaling van de Heilige schrift, eigen cursivering).

19 *Gaat daarom en maakt discipelen van mensen uit alle natiën*, hen dopende in de naam van de Vader en van de Zoon en van de heilige geest, 20 en leert hun onderhouden alles wat ik U geboden heb. En ziet! ik ben met U alle dagen tot het besluit van het samenstel van dingen.”

Hij vertelde mij daarop dat hun hoofdmotivatie was dat de boodschap in alle talen moest worden verkondigd, ook in gebarentalen - die in dit opzicht dus niet louter als pedagogische hulpmiddelen worden gezien. De Getuigen tolken niet alleen in Paramaribo maar ook in Lelydorp en Powakka. Ze willen uitbreiden en ook de doven in het binnenland bereiken, ‘omdat die nog niet geholpen worden’. Zij willen de groep van binnenuit uitbreiden en ook over heel Suriname. Er wordt voortdurend verwezen naar hoe het in andere dovengroepen van de Getuigen eraan toe gaat, in landen zoals Amerika en Nederland maar ook andere ontwikkelingslanden.

Tegenover de gebruikte gebarentaal hebben ze een andere houding dan de Kennedystichting. Zij zijn meer bezig met de waarde van de Surinaamse gebaren, die ze tevens niet de ‘oude’ gebaren noemen maar de SGT. Ze zijn in het begin wel met een cursus Nmg gestart, wat ook de doven dan moesten leren net zoals het geval was bij Saamhorig. Nisha - een Getuige van 42 die niet graag omgaat met de doven van Saamhorig maar die wel graag naar de groep Getuigen komt - vertelde me hierover tijdens een interview. Karishma, het schoolhoofd, kwam binnen tijdens het gesprek en vroeg me of ik Nisha goed kon verstaan. Ik zei van wel, omdat ze veel ‘nieuwe’ gebaren gebruikte en Karishma zei “Dat is van de Jehovah Getuigen. Toen ze dat hier konden leren wilde Nisha niet maar toen het bij de Jehovah was, toen wel.” Onderling bleven de dove mensen echter vooral de SGT gebruiken en gebruiken niet spontaan Nmg. De tolken hebben dat dan langzaam overgenomen van de doven. Kortom: het aanbieden van de Nederlandse gebaren heeft de deur opengezet naar het aanleren en het waarderen van de SGT. Hun primaire doel is immers dat de doven het begrijpen, wat ook Trees' stokpaardje is: “Sommige doven weten niet de nieuwe. Niet zomaar gebaren! Begrijpen ze niet. Doven moeten begrijpen! Belangrijk!”. Het komt erop neer dat ze van meer Nmg geëvolueerd zijn naar meer een mengeling tussen SGT, Nmg en NGT. Karolien, de tolk uit Nederland, vertelde me dat het vooral van het publiek afhing welk lexicon ze gebruikte en bij het huis aan huis gaan worden er vooral Surinaamse gebruikt. Er zijn wel religieuze gebaren uit Nederland overgenomen en men gebruikt ook wat Nederlandse gebaren uit een andere variant dan de Groningse. Ook de stijl van gebaren verschilt. Waar normaal in Suriname vaak wat slordig wordt gebaard letten ze daar op bij de Getuigen en halen ze alles uit de taal wat er in zit om hun boodschap over te brengen. Ze maken de gebaren mooi afgerond en volledig, zeker tijdens lezingen, liederen en gebeden.

Het aanwezig zijn van verschillende 'Dove' gedragscodes was nieuw voor mij in Suriname. Het gebruik om zich voor te stellen met naamgebaren en het gebruik van naamgebaren als 'volwaardige' naam is er al een voorbeeld van. Verder wil men zoveel mogelijk een gebarenomgeving creëren. Ook als er bijvoorbeeld gepraat werd tussen horenden onderling werden er zoveel mogelijk gebaren gebruikt. Ze willen dus dat de doven alles kunnen volgen en bieden een meer volledige socialisatie aan, of dat denkt men toch⁸².

Het werd me dus al snel duidelijk dat de werking van de Getuigen verder ging dan het loutere 'verkondigen' van de boodschap en ook draait om socialisering. Karolien vertelde me dat de Kennedystichting de doven in de eerste plaats een plaats wil geven in de maatschappij, maar dat zij de doven ook meer een bredere kennis willen schenken. Ze vertelde dat er doven waren die niet weten dat de aarde rond is en dat er iemand was die dacht dat er twee zonnen waren, een die 's morgens in het oosten te zien is en 's avonds een andere in het westen. Dit gemis aan kennis willen ze wat opvangen. Verder hanteren ze duidelijke morele regels over hoe om te gaan met hun medemens en wat er wel en niet mag in het leven. Men mag als Getuige bijvoorbeeld niet feesten, roken en drinken. De horende Getuigen vertalen verder wel eens een brief, gaan naar de dokter of naar de bank. Verder helpen ze de doven ook met huisvesting, werk zoeken, bemiddeling bij problemen in de familie enzovoort.

Ook willen ze de doven verder emanciperen binnen de groep Getuigen en de groep uitbreiden. Ze willen de doven liedjes laten gebaren zonder dat er een 'spiegel' nodig is. Ze willen meer loskomen met de dovengroep en ze willen meer aparte vergaderingen in gebaren. De ouderling vertelde me verder dat vorig jaar twee dove personen hadden meegedaan aan een religieus toneel en dat hij dit wilde uitbouwen. Ik vroeg tijdens het interview of er doven waren die een leidende functie zouden kunnen innemen en hij was van mening van wel.

Maar het is nog moeilijk nu. Vroeger hebben ze nooit de leiding gehad. En vroeger mochten ze ook nooit vertellen wat ze dachten of hun mening uiten. Maar sinds 2001 is het beter. Er is een dove man die dienaar is, die de ouderlingen helpt. Deze geeft soms ook lezingen, in gebarentaal. Donderdag is hier de theocratische school. Dan is er opleiding om lezingen te kunnen doen. Er zijn lezingen over verschillende onderwerpen. Die man doet dat dan in gebarentaal. Soms heel snel. Maar nu begrijp ik hem wel, vroeger niet. Nog twee doven zouden het ook kunnen en met meer hulp later vier.

Zowel de nazorg als de groep Getuigen vullen een bepaald 'gemis' op, maar beiden op hun eigen manier en met hun eigen motivatie. "De Kennedyschool heeft ook wel een cursus maar wij hebben het toch zelf volgehouden omdat... voor ons is het een Bijbelse opdracht. God geeft ons die opdracht en wij voeren die uit. Over de hele wereld is dit hetzelfde bij de Getuigen". Een uitspraak van een van de tolken viel me wel op in dat opzicht: "Later is het niet meer nodig. Jezus heeft het ook al gedaan", daarmee verwijzend naar het alombekende bijbelverhaal van Jezus die een dove man doet horen. Inderdaad, een dove kwam mij zijn verhaal vertellen en vertelde dat hij wat beter was gaan horen door in Jehovah te geloven. Ook het element van caritas en naastenliefde is belangrijk gezien het argument "we moeten de doven helpen" dat steeds terugkomt. Wat ik dus denk te kunnen besluiten is dat er bij de Getuigen een benadering van

doofheid naar voren komt waar men uitdrukkelijk bezig is met gebaren, maar dat deze benadering tegelijk erg vermengd is met een religieuze levensbeschouwing, caritas en wat bevoogding. Het is misschien net door deze religieuze levensbeschouwing dat de socialisatie en emancipatie van doven hier meer intensief en intens gebeurt. Omdat de doven in Suriname geen of weinig subsidies krijgen, moet alles op vrijwillige basis gebeuren en vanuit de godsdienstige levensbeschouwing van de Getuigen lijkt dit sterker en meer doordringend aanwezig. Toen ik Anjana vroeg waarin volgens haar de aantrekking van de groep lag zei ze: “ze willen een houvast”. De strenge regels, de socialisering en de intensieve ondersteuning geven hen dit in overvloed. Een dove Getuige vertelde mij op de rijles eens: “Ik ben Jehovah geworden, vroeger moslim.” Toen ik hem hiervoor de reden vroeg antwoordde hij: “Jehovah hou van. Niet drinken niet feesten... Is goed.” Ook Nisha gaf blijk van het belang van dit morele aspect: “Doven samen lief. Jehovah. Niet vechten.” Andere doven laten zich net afschrikken door de strenge regels. Het is bijvoorbeeld vooral afschrikwekkend dat Getuigen niet mogen feesten, volgens Willem. Wel vindt hij het mooi dat er getolkt wordt. Anthony en zijn vrouw gaan er wel eens langs, “omdat doven samen”. Dat al deze zaken via gebaren toegankelijk worden gemaakt is een zeer belangrijke factor. Trees vindt dat doven elke week recht hebben op een vertaling en niet gewoon bijvoorbeeld bij Kerstmis wanneer de Kennedyschool een mis organiseert: “Wanneer feest dan pas vertalen. Niet goed. Wij niet. Doorgaan.” Trees vertelde dat ze dit mist bij de godsdienstbeleving op de school: “Bij ons (*Jehovah*) wel vertaling. Zelf voelen: ‘Wat is dat?’ Uit de Bijbel vertellen. Wat zegt Bijbel? Doven begrijpen Bijbel niet. Wie gaat helpen? Wie gaat vertalen? Wie?” Hier lijkt het zo dat het voor haar gaat om een meer algemene godsdienstbeleving dan om specifiek de Getuigen.

De ‘ruimte’ waarin zij ageren is bij uitstek die van de Getuigen van Jehovah. Ze trekken zelf een grens als het gaat over zaken buiten deze ruimte. Dit werd expliciet gesteld in het interview met de ouderling, toen we het over de Kennedyschool hadden.

Dit jaar hebben we nog contact gehad. De Kennedyschool vertelde wat ze van plan zijn, dat er iemand uit Holland komt. Wij hebben ze gezegd dat zij de autoriteit zijn in Suriname. Wij willen wel met hen samenwerken. Zij moeten beslissen wat er gebeurt met de gebarentaal en welke gebarentaal. [Nemen jullie dat dan over?] Ja. Of bijvoorbeeld als ze gebaren willen veranderen zoals het gebaar voor vrouw (*maakt gebaar uit Nederland*) misschien zo (*maakt ander Nederlands gebaar*). Maar wij vertellen ze wel wat de doven zelf willen. De doven willen... ik denk... gebarentaal. Zij (*Kennedyschool*) beslissen. Wij moeien niet. Het contact is goed. Ze weten wat hier gebeurt en ze zijn blij dat we de doven helpen. Zij kunnen proberen de gebarentaal omhoog te halen. Dat er officieel tolken worden aangesteld. En bijvoorbeeld de regering de gebarentaal laten erkennen. Dat is hun verantwoordelijkheid.

Ze hebben dus wel een mening over wat er moet gebeuren in Suriname op het vlak van dovenonderwijs en dovenrechten, maar ze lijken die rol aan de Kennedyschool toe te kennen. De Getuigen kennen dus een andere rol aan de school toe dan de school zelf doet. De socialisatie gebeurt dus wel meer intens dan elders in Paramaribo, maar tegelijk ook kleinschaliger.

3. DOVENCULTUUR ALS HAVEN

Mensen zijn toevallig doof. Doven hebben elkaar niet gekozen. Ze zijn min of meer gedwongen om met elkaar om te gaan. Die omgang is wel prettig, omdat zij onderling hun eigen taal kunnen gebruiken. Maar dat is niet hetzelfde als bevriend zijn. Horende mensen kunnen gemakkelijker hun vrienden kiezen. Voor doven is de keuze veel beperkter. Doven zijn dus lotsverbonden. Iedereen kent iedereen in de Nederlandse Dovenwereld via sport, feesten, bijeenkomsten en vergaderingen. Er wordt onderling veel getrouwd. Doven vormen eigenlijk *één grote familie, een dorpsgemeenschap*. (...) Zij voelen zich vaak vreemdeling in eigen land. [Buer, Emmerik, Van Gelder, Hendriks & Scheffener 1990:50 in Knoors en De Klerk 1999:78, eigen cursivering]

Dit citaat vond ik in een tekst over de Nederlandse Dovengemeenschap en het is erg tekenend voor de situatie van veel doven wereldwijd, ook voor die in Suriname. De gelijkenis met een familie heb ik hier en daar al benadrukt in het vorige hoofdstuk. Carol Erting (1978) geeft in dit opzicht aan dat *'ethnicity'* volgens haar een bruikbaar concept is om een Dovengemeenschap te beschrijven. De *fysische component* van deze etniciteit bestaat dan meer in een gedeelde doofheid dan in erfelijkheid. Er zijn wel degelijk dove families waar er Dove ouders zijn met Dove kinderen. De leden van zulke families zijn vaak erg belangrijk in het doorgeven van een gebarentaal en een Dovencultuur op de school en later in de club en associaties. Deze families zijn echter in de minderheid want 90 à 95% van de dove kinderen heeft horende ouders. Toch zijn ook deze doven vaak geneigd met elkaar te associëren en bijvoorbeeld onderling te trouwen, samen te komen, enzovoort. Er is een gedeelde taal en een gedeelde socialiteit; vanuit een gedeelde doofheid. De structuur van Dovengemeenschappen zou volgens Erting op deze manier min of meer overeenkomen met die van 'conventionele' etnische groepen. Er zijn echter ook belangrijke *verschillen* met zulke groepen. Door het feit dat de meeste dove kinderen horende ouders hebben en dus meestal *niet* van thuis uit een gebarentaal en Dovencultuur meekrijgen zijn deze kinderen hiervoor aangewezen op de dovenscholen en internaten. Deze plaatsen bieden dus de *materiële ruimte* waar die gemeenschap ontstaat die na schooltijd wordt verdergezet in dovenclubs. In het dagelijks leven werken en leven de meeste van deze Dove personen echter verspreid in de *horende* wereld. In dat opzicht is een Dovengemeenschap vergelijkbaar met die van bijvoorbeeld joden en is de havenmetafoor van Bahan zeer bruikbaar.

In de mensenzee bestaan vele havens: één daarvan is de Dovenwereld. Dove mensen gaan naar die haven om er met elkaar voor anker te gaan, om contact met elkaar te hebben. Iedere dag trekken ze er weer op uit, de grote zee op om daar dagelijkse zaken af te wikkelen, zoals werken, leren en winkelen. In geen enkel opzicht zijn ze voor altijd en eeuwig voor anker gegaan in hun haven, al ervaren ze daar een zekere bescherming voor de woelige baren van de levenszeeën, wellicht zelfs wat onderlinge troost. Het is dus beslist niet zo, dat ze verankerd zijn aan hun haven. Immers het oude gezegde luidt: "Een schip ligt weliswaar veilig in een haven, maar dat is niet waar een schip voor gebouwd is". Dove mensen weten dat ze de hele mensenzee moeten bevaren om thuis te kunnen komen met de benodigde zaken voor het leven. (...) Iedere zeiler weet, dat er een tijd is om voor anker te gaan in een gezellige haven, veilig voor de woeste zeeën. En er is niets beter dan voor anker te gaan in bekend gebied, waar je vriendschap en gebondenheid ervaart. [Bahan 1994:247 in Knoors & De Klerk 1999:81-82].

Ik zal de ‘familie’ die een Dovengemeenschap of Dovenwereld is, dus niet benaderen als een wereld die naast - en apart van - deze van de horende bestaat, maar als een soort haven. Het is (meestal) geen wereld waarin dove mensen geïsoleerd zijn; eerder een plaats om ‘thuis’ te komen.

In deze haven, deze gemeenschap, deze familie deelt men naast een taal ook een cultuur. Ladd (2003) haalt in dit verband Bourdieu aan, die cultuur ziet als een *dispositie* van waaruit men handelingen stelt. Het idee van een *gedeeld verleden* is erg belangrijk in deze dispositie. Dit gedeeld verleden bestaat allereerst uit de *negatieve* ervaringen in het oraal onderwijs waar men verplicht wordt te communiceren en les te volgen in een taal die zeer moeilijk toegankelijk is. De specifiek Dove ervaring wordt er onderdrukt. Een meer *positieve* component is de samenhangigheid waarvoor de basis vooral wordt gelegd op het internaat. Men wordt naar elkaar toe gedreven; men ontwikkelt een toegankelijke, visuele manier om te communiceren: de gebarentalen; en ook de basis voor de Dovengemeenschap wordt er gelegd. Doven zijn immers door de audiologische barrière die ze ervaren, voor een deel afgesloten van de meerderheidstaal en hierdoor aangewezen op onderlinge ‘mondeling’ (gebaarde) overgedragen tradities, gezamenlijke vorming van opinies en overdracht van informatie. Dit is iets waarin dovenclubs standaard voorzien; men ontwikkelt onderling manieren om te bewegen tussen de dove en horende ruimtes; vanuit deze dove haven te gaan ‘zeilen’ in de horende wereld. Men steunt elkaar waar men niet meekan in de horende maatschappij en men vindt in deze haven een collectieve uitlaatklep voor de problemen in het heden, waarin het gedeelde verleden en ook humor erg belangrijk zijn. Vaak zijn er dan ook gedeelde waarden en normen, gewoontes en tradities die kunnen verschillen van die van de horenden.

De taal die wordt gebruikt in zo’n haven is niet steeds als zodanig erkend geweest en is het dat nog steeds niet. Zoals in de inleiding reeds uiteengezet, moesten dove personen eerst zélf beseffen dat gebarentalen echte talen waren in plaats van minderwaardige pantomimesystemen, vooraleer zij andere mensen hiervan konden overtuigen. Ze moesten deze in de zichtbaarheid brengen, in het openbaar durven gebruiken en andere mensen overtuigen van de volwaardigheid van dit soort talen: “The language of signs had finally become the medium as well as the message” (Padden & Humphries 2005:73). Met het herwaarderen van de gebarentalen gingen ze ook zichzelf uitdrukkelijker als *groep* profileren, een groep met - naast een eigen taal - een eigen cultuur. Zo raakte ook het begrip ‘Dovencultuur’ in zwang. “They were no longer just individuals, with an individual’s plights or triumphs; they were *a people*, with their own culture, like the Jews or the Welsh” (Sacks 1989:139). De opkomst van het begrip heb ik reeds in de inleiding geschetst maar wat ik hier nog eens wil benadrukken is dat de concepten identiteit en authenticiteit hierin heel belangrijk zijn: “Besides the problems of agreeing who was Deaf and the problem of their language becoming public, embracing ‘culture’ as a means of public identity meant agreeing on what to call themselves” (Padden & Humphries 2005:159) of ook:

Questions of authenticity were important in the early years of talking about “Deaf culture”, in the sense that there needed to be “criteria” for the new vocabulary. Who were those called “us” and those called “others”? Where did Deaf culture begin and other cultures end? Was Deaf culture a subculture

or an entirely separate culture? There were questions that came from having to define being Deaf by a set of criteria that Deaf people had never used before. [Padden & Humphries 2005:155]

Het heeft de Amerikaanse Dovencultuur in belangrijke mate beïnvloed wanneer men het zo begon te benoemen. Dit is wat Padden & Humphries in hun nieuwste boek (2005) trachtten mee te geven. In de VS maakte het gebruik van het begrip 'Dovencultuur' deel uit van het zichtbaar worden en de 'empowerment' van de Dovengemeenschap. Dit op zijn beurt zorgde dat er meer ruimte kwam voor spel, reflectie, experiment enzovoort, wat bijvoorbeeld leidde tot een bloeiende traditie van Dove poëzie en theater.

Het benadrukken van de eigen Dove (groeps)identiteit, ten gevolge van ongelijke machtsverhoudingen met een 'sterkere' groep, kan dus leiden tot de nood aan het *begrip* cultuur. Dit begrip is dan niet het louter aanduiden van een proces dat er los van staat en ook niet het louter aanduiden van de groep maar constitueert mede deze cultuur en de beleving ervan. Dit proces is *politiek*. Gerrit Loots (1999) onderscheidt, voortgaand op Foster 1996, een medisch, socio-cultureel, maar ook een politiek model om doofheid te benaderen. Het apart vermelden van een politiek model lijkt me echter niet ideaal omdat het culturele zelf door en door politiek lijkt te zijn. Ook Ladd (2003) heeft dit meerdere keren benadrukt in zijn karakterisering van het cultureel-linguïstisch model waar hij stelt dat "there are two discursive systems, each with their own power bases (albeit grossly unequal ones), competing for dominance, and the central trope of this struggle has become 'Deaf Culture' itself. (...) Establishing the validity of Deaf Culture has taken on an increasing sense of urgency" (Ladd 2003:163). De ervaring van een Dovencultuur én het willen naar voor schuiven hiervan komen voort uit ongelijke machtsverhoudingen, die tussen horenden en doven. Men heeft te lijden onder paternalisme en een loodzwaar normaliteitsideaal vanuit de maatschappij, iets wat Doven in dit opzicht gemeen hebben met personen met andere handicaps. Dit paternalisme was lange tijd zo sterk dat men geen besef had van de waarde van de eigen taal en cultuur.

De wereldwijde context van 'empowerment' die ontstaat in de reactie op de ervaring van onderdrukking, is dus de politieke context waarin het *begrip* Dovencultuur vaak naar voor wordt geschoven. Maar "while everything may be political, politics isn't everything"⁸³ (Lambek 2000:312). Dit mag men dus niet verwarren met het ontstaan van Dovencultuur *zelf*. Men mag Dovencultuur dus niet louter zien als een politiek reactionair apparaat. Men deelt immers een *unieke visuele ingesteldheid*, iets dat onder andere Sacks uitgebreid heeft benadrukt:

The single most remarkable feature of Sign - that which distinguishes it from all other languages and mental activities - is its unique linguistic use of space (...) a use that is amazingly complex, for much of what occurs linearly, sequentially, temporally in speech, becomes simultaneous, concurrent, multileveled in Sign. The 'surface' of Sign may appear simple to the eye, like that of gesture or mime, but one soon finds that this is an illusion, and what looks so simple is extraordinarily complex and consists of innumerable spatial patterns nested, three-dimensionally, in each other. [Sacks 1989:88]

Men gebruikt dus de ruimte op een driedimensionele manier en ook tijdsbeleving is anders, door de simultaneïteit van gebarentalen. Ook maakt men overvloedig gebruik van flashbacks en flash-forwards, verschillen tussen gezichtsvelden en rolname. Met andere woorden; "Sign is seen as fully comparable to

speech (in terms of its phonology, its temporal aspects, its streams and sequences), but with unique, additional powers of a spatial and cinematic sort” (Sacks 1989:90). Het benadrukken van deze visuele ingesteldheid is dus breder dan het louter benadrukken dat doven een eigen taal of een eigen manier van communiceren hebben. Ze hebben immers niet alleen eigen talen, maar ook een eigen *soort* van talen die visueel-gestueel zijn in plaats van oraal-auditief. Sacks karakterisering ervan komt kort gezegd erop neer dat gebarentalen niet ontstaan uit het hersendeel dat instaat voor het visuele en de ruimte, maar uit het talige hersendeel. Dit komt neer op een nieuw soort ruimtegebruik, een ander talig omgaan met de ruimte. Uit deze visuele ingesteldheid komen ook bepaalde gedragsgewoontes voort, zoals de manier van aandacht trekken. Tenslotte zouden Dove personen die van kleinsaf aan gebarentalen gebruiken zelfs een andere soort visuele intelligentie hebben. Sacks noemt het een “dramatic example of somatic selection, of neural Darwinism” (1989:117).

Sacks geeft aan dat het deze visualiteit is, die erg centraal komt te staan in de ‘empowerment’ en het cultureel bewustzijn. Volgens hem is het niet alleen een andere manier van communiceren, maar ook “another mode of sensibility, another mode of being” (1989:312).

Sign for the deaf is a unique adaptation to another sensory mode; but it is also, and equally, an embodiment of their personal and cultural identity. For in the language of a people, Herder observes, “resides its whole thought domain, its tradition, history, religion, and basis of life, all its heart and soul.” This is especially true of Sign for it is not only biologically but culturally - and unsilenceably - the voice of the deaf. [Sacks 1989:125]

Ook Padden & Humphries benadrukken het vermengen van een visuele ingesteldheid met culturele betekenisgeving: “Deaf people’s practices of ‘seeing’ are not necessarily natural or logical, in the sense that they have a heightened visual sense, but their ways of ‘seeing’ follow from a long history of interacting with the world in certain ways - in cultural ways” (2005:2). Het voordeel van deze benadering is dat men niet vervalt in het benadrukken van het negatieve aspect van het wegvallen van het gehoor. De unieke visuele ingesteldheid is immers een *aanwezige* trek, die kàn voortkomen uit het ontbreken van het gehoor. Dit hoeft echter niet altijd zo te zijn; kijk naar horende kinderen van Dove ouders die vaak dezelfde soort visuele intelligentie ontwikkelen als dove kinderen. Naast deze visuele ingesteldheid speelt het concept van *collectiviteit* een erg grote rol. De visuele ingesteldheid op zich is dus *niet* genoeg om een taal of cultuur te ontwikkelen. Je moet al een groep doven bij elkaar hebben opdat er een gebarentaal ontstaat en de plaatsen waar dit gebeurt zijn dan vaak de dovenscholen.

Als men dan in een maatschappij terechtkomt waar men het recht op de eigen visuele taal wordt ontzegd, ook al is de meerderheidstaal veel minder toegankelijk, dan ontstaat het gevoel van onderdrukking en de perceptie van machtsverschillen. Met andere woorden: ook visualiteit en collectiviteit impliceren niet meteen het gevoel van onderdrukking of politieke actie. Iets wat ik al even heb aangeraakt in mijn inleiding, is dat gebarentalen ook buiten dovenscholen kunnen ontstaan⁸⁴. Zo een context is in bijvoorbeeld (landbouwers)gemeenschappen waar veel erfelijke doofheid voorkomt. In zulke gemeenschappen kan de situatie zodanig uitdraaien dat doven er (uiteraard) een visuele ingesteldheid hebben en dat er ook een zekere collectiviteit is, maar *geen* nood om zich als aparte linguïstische entiteit naar voor te schuiven. Het typevoorbeeld is Martha’s Vineyard (Groce 1985). Dit is een eiland aan de

Amerikaanse kust voor Boston waar een erfelijke vorm van doofheid voorkwam waardoor op bepaalde plaatsen op het eiland zowat iedereen, ook de horenden, de plaatselijke gebarentaal beheerste. De horenden waren er dus grotendeels bilinguaal omdat zij onderling ook nog met spraak communiceerden. Er was niet echt een onderscheid tussen doven en horenden in de dagelijkse activiteiten waarbij men vooral aan landbouw en visvangst deed. Dit beroemde voorbeeld werd echter verleden tijd toen de isolatie van het eiland werd opgeheven, maar er bestonden (en bestaan) nog zulke kleine gemeenschappen over de hele wereld, bijvoorbeeld op de Cayman Islands, in Bali, Ghana, New Guinea en de Andes, maar ook in Suriname (Tervoort 1978).

Woodward (2003) deed gebarentaalonderzoek in Vietnam en Thailand en schreef over Ban Khor, zo'n gemeenschap. Veel van de dove mensen in Ban Khor gaan niet naar dovenscholen en zijn goed geïntegreerd in de eigen gemeenschap, wat niet moeilijk is omdat iedereen er visser of landbouwer is. Er is dan ook geen nood aan formele associaties van doven, zij willen dit zelfs niet en zien zichzelf niet als intrinsiek verschillend van de horende mensen. Het is er de norm dat dove mensen die een 'inheemse' gebarentaal gebruiken, geen aparte gemeenschap vormen en geen aparte linguïstische en sociale identiteit benadrukken. Het lijkt er dus op dat de ervaring als onderdrukte linguïstische minderheid zeer belangrijk is in het benadrukken van een eigen Dovencultuur en talige identiteit. Zo schrijft ook Ladd: "There is little suggestion that Deaf people in those societies gather separately from the hearing people and produce their own culture. Thus a Deaf culture appears to require the presence of a linguistic vacuum in order to exist, and where it exists, appears to take precedence over traditional definitions of ethnicity" (Ladd 2003:254).

Men kan vanuit dit linguïstisch - en daardoor ook sociaal - vacuüm ook verklaren waarom verschillende 'geïntegreerde' doven terugkomen naar of laat aankomen in zo'n haven. Om deze 'trend' beter te kunnen plaatsen is een verder woordje uitleg over de situatie in de westerse wereld op zijn plaats. In het volgende hoofdstuk zal deze situatie dan gecontrasteerd worden met deze in Suriname. Het is een grote veralgemening, maar vandaag de dag vinden we twee grote tendenzen terug die de 'haven(s)' van de doven in de westerse wereld sterk beïnvloeden. De eerste hiervan heb ik al aangeraakt in de Amerikaanse context: de duidelijke opkomst van de Dovengemeenschappen. Dove personen staan vandaag sterker dan ooit. Veel Doven zien bilingualiteit en biculturaliteit als ideaal in de opvoeding van dove kinderen en komen hiervoor uit. De bi-bi benadering is het ideaal opdat dove mensen leren bewegen tussen de werelden. Of beter gezegd men leert zeilen vanuit een goede, sterke haven. Sterke personen in deze beweging zijn vaak dove kinderen van Dove ouders. Zij hebben immers meestal een gebarentaal als moedertaal en zijn voor een groot deel opgegroeid in een Dovengemeenschap. Het zijn ook deze mensen die dan vanuit deze 'Dove' ervaring sterker in hun schoenen staan en zich beter verplaatsen in de horende wereld. Om het met de havenmetafoer te zeggen: zij krijgen een goede opleiding in een haven en kennen de taal en de gewoontes van deze haven.

Langzaam komen er meer geschoolde Doven op, verheffen zij hun stem en vragen ze voor bilinguaal onderwijs, meer tolken en ook de erkenning van hun gebarentalen. Er wordt meer en meer onderzoek gedaan naar gebarentalen, onderwijsmethodes en ook Dovenculturen. Er zijn nationale en

internationale dovenorganisaties opgericht. Doven maken meer en meer hun opwachting op congressen en organiseren er zelf ook. In Amerika is er een sterke Dovengemeenschap met de kern in Gallaudet University, waar er in 1988 een legendarisch studentenprotest was: Deaf President Now. Er werd aan deze universiteit voor de zoveelste keer een horende directeur aangesteld, wat resulteerde in een protest dat een week lang duurde en wereldnieuws was. In Scandinavië is men reeds in de jaren '80 begonnen met bilinguaal onderwijs en in Vlaanderen is één dovenschool hiermee begonnen in 1998. In Amerika zijn er ook veel scholen voor horenden waar ASL een keuzevak is. De unieke structuur van gebarentalen wordt als verrijkend gezien. Verrijkend voor iedereen, behalve voor de doven.

Ironically, sign language is increasingly taught to hearing children in public schools at all levels as an option for foreign language instruction. For ASL to be acceptable for hearing children, even beneficial to their early development as some have claimed, yet at the same time viewed as detrimental to the development of deaf children, is one of the oddest contradictions of our age. Today as in 1913, Deaf people struggle with the problem of voice, how to make themselves heard over a powerful other voice of hearing people who define them and their needs differently. How can Deaf people explain why deafness and sign language should exist in an age of scientific advancement? How can they explain why sign language is necessary for young deaf children? (...) How can Deaf people make sign language relevant in the age of the genome and the microchip? [Padden & Humphries 2005:76]

Wat we immers kunnen leren uit de hele geschiedenis - en dit komt ook terug in Suriname - is dat het dovenonderwijs steeds grotendeels vanuit de horenden en de cultuur van de horenden kwam en niet vanuit de doven. De christelijke boodschap is in de loop van de tijd afgenomen en een seculiere boodschap van integratie en normalisatie geworden, die bovendien kan geïnterpreteerd worden als transformatie van de christelijke boodschap. Maar paternalistisch is men vaak nog steeds, al mag men de rol van de doven zelf ook niet verwaarlozen. Men wil dove personen individueel integreren, normaliseren en aanpassen aan de maatschappij. Dit uit zich inderdaad nog steeds in een oralistische tendens. Er is wel een groeiende openheid naar gebarentalen - misschien deels door hun 'exotische andersheid' die wel wordt gesmaakt in de postmoderne context - maar tegelijk slaagt de maatschappij er niet in om 'veelheid' te denken. Men probeert doofheid letterlijk zoveel mogelijk weg te werken, door dure hoorapparatuur die steeds gesofisticeerder wordt. Een tweede trend, naast de opkomst van de Dovengemeenschappen, is dan ook de technologische vooruitgang en het massale 'integreren' in het gewoon onderwijs. Steeds meer dove jongeren komen in het gewone onderwijs terecht, iets wat door de vooruitgang in de gehoortechnologie steeds haalbaarder wordt geacht.

Waar de gemiddelde mens dit een positieve evolutie lijkt te vinden, is het voor veel doven minder vanzelfsprekend. Functionele integratie is voor velen al moeilijk zonder tolk maar vooral sociale integratie is een vaak verwaarloosd punt. Immers, de beste orale dove moet nog verstek geven in groep. Velen komen in een communicatieve impasse terecht. Waar veel doven vroeger toch nog 'underground' gebarentalen leerden in het oraal dovenonderwijs en toch nog onderling goed konden communiceren, worden zij nu uit deze context weggerukt door tussen horenden geplaatst te worden. Met andere woorden: ze worden op zeer jonge leeftijd op zee gezet en moeten dan alle zeilen bijzetten, nog voordat zij zich rustig een plekje kunnen verwerven en kunnen socialiseren in een haven waar zij zonder teveel moeilijkheden kunnen communiceren. Zij die 'achterblijven' op dovenscholen en dus wel deze haven

hebben, worden dan gezien als ‘de falingen’; niet omdat zij minder intelligent zijn, maar omdat zij minder vlot zijn in het leren spreken. Het is een paradox: mensen die een stevige haven (willen) hebben van waaruit ze kunnen vertrekken worden vaak gezien als minder goed varende of zeilende dan zij die al van jongsafaan deze haven worden ontzegd. Verschillende van deze jongeren vinden dan ook *na* hun schooltijd op een normale school, hun weg (terug) naar de plaatselijke Dovenwereld, naar een haven, leren een gebarentaal en komen tot de conclusie dat ze iets gemist hebben. Dit is wat Grushkin (2003) alternatieve enculturaties noemde. Zulke hoger geschoolde Doven die terugkomen naar de Dovenwereld of laatdoven zijn vaak de mensen wiens protest het luidste klinkt.

Een gevolg van dit alles is de zeer grote heterogeniteit van de Dovenwereld: je hebt orale doven die zeer vroeg zijn geïntegreerd en daardoor hogere studies doen en geen of weinig gebaren kennen. Vandaag heb je ook minder oraal gerichte doven die een gebarentolk ter beschikking krijgen. Je hebt doven die op een dovenschool zitten en meer in gebaren communiceren. Je hebt dove kinderen van horende ouders, dove kinderen van Dove ouders, horende kinderen van Dove ouders. Je hebt slechthorenden, doven met CI, doven zonder CI, vroegdoven en laatdoven. Dovengemeenschappen - zeker de westerse - worden dus bij uitstek gekenmerkt door een zeer grote variatie en deze variaties lijken alleen maar groter te worden. En toch lijkt je nog steeds te kunnen spreken van een Dovencultuur, in een haven, al is het uitzicht van deze haven veranderlijk.

Dit alles zorgt wel voor complexe dynamieken waarin *identiteitskwesaties* en individuele ‘agency’ nog steeds erg belangrijk lijken te zijn en blijven. Pogingen om deze diversiteit zin te geven komen tot uiting in het poneren van continuïms (bijvoorbeeld Grushkin 2003, zie ook Ladd 2003). In zulke continuïms plaatst men vaak de Dove kinderen van Dove ouders in de kern en ook bijvoorbeeld horende kinderen van Dove ouders en geïntegreerde dove kinderen krijgen er een plaats. Zulke continuïms kan je zeer dynamisch opvatten: je kan van de periferie meer naar de kern toewerken als je beter wordt in een gebarentaal en je confirmeert aan culturele uitingen. In zulke benaderingen lijkt ‘identiteit’ een uiterst belangrijk element in cultuur. We moeten ons echter ook voor ogen houden dat we cultuur niet volledig mogen gelijkstellen aan individuele en collectieve identiteitsprocessen.

Samengevat ontstaat het begrip Dovencultuur dus als reactie op een situatie van onderdrukking en is het feit dat de Dove ervaring als cultuur wordt gekenmerkt politiek geïnspireerd. Deze cultuur komt voort uit een unieke visuele ingesteldheid die collectief beleefd wordt en waaruit ook eigen talen ontstaan. De nood tot het vestigen van een aparte linguïstische identiteit, of een aparte Dove identiteit lijkt te ontstaan als deze ervaring onderdrukt wordt door de (horende) maatschappij. Dovencultuur mag geen alibi zijn om de onoverbrugbaarheid van het verschil tussen de ‘werelden’ te postuleren, wel om specifieke mechanismen aan te geven en te beschrijven. Met behulp van de havenmetafoor hoop ik te hebben aangetoond hoe de Dovenwereld in verhouding kan staan tot de horende wereld. Men zou deze haven dan kunnen karakteriseren als subcultuur in de horende maatschappij. Volgens Ladd (2003) echter kan men Dovenculturen niet als subculturen zien omdat een groep met een eigen taal geen subcultuur is, maar een cultuur op zich.

Men moet Doven culturen niet alleen plaatsen in verhouding tot 'horende culturen', maar ook in verhouding tot elkaar. Doven culturen hebben elementen die terugkomen over de hele wereld: "In respect of similarities, we might cite the globally shared commonalities of experience and the linguistically remarkable fact of the major grammatical similarities of the world's 200-plus sign languages" (Ladd 2003:402). Daarom wordt Doven cultuur gekenmerkt als een cultuur die over de nationale grenzen heen gaat. Zo wordt de Doven gemeenschap in Europa, maar ook wereldwijd steeds sterker. Dit komt door de grote gelijkenissen in de ontstaansgeschiedenissen van de 'havens' en de gebarentalen die wel verschillende vocabulaires hebben maar toch ook belangrijke gelijkenissen in de grammatica. Er is geen universele gebarentaal, maar er zijn wel universelen in gebarentalen. Het is een kleine wereld die geografisch zeer verspreid is en veel Doven ontmoet elkaar nu ook op internationale kampen, congressen, cultuurfestivals enzovoorts.

Door een overbenadrukking van de gelijkenissen tussen Doven culturen riskeert men wel de verschillen uit het oog te verliezen. We mogen immers niet vergeten dat doven ook deel uitmaken van de meerderheidsmaatschappij van het land waarin ze wonen, een maatschappij die niet alleen horend is maar bijvoorbeeld ook Zuid-Amerikaans en koloniaal kan zijn. Dit heeft invloed zowel op de specifieke geschiedenis van zo'n Doven gemeenschap als op het dagelijks leven van dove personen. Dat zien we duidelijk in Suriname, in de koloniale geschiedenis, etnische compositie en culturele mozaïek van het land maar ook in de geschiedenis van het dovenonderwijs.

4. DE SURINAAMSE HAVEN

4.1. ONTSTAAN VAN DE HAVEN

In het vorige deel werd duidelijk dat de collectieve ervaring van een visuele ingesteldheid niet voldoende is om (aparte) Dovenculturen te doen ontstaan en dat er ook een ervaring als (onderdrukte) talige minderheid moet zijn. Het feit dat zo'n haven met een Dovencultuur ontstaat heeft dus te maken met de *houding* in de maatschappij en ook met de *plaats* waar deze Dovencultuur ontstaat. Hier gaat het over de Surinaamse maatschappij waarin één dovenschol aanwezig is waar deze Dovencultuur dan ontstaat. De manieren van omgaan met doofheid en doven zijn culturele interacties die gegrond zijn in bepaalde maatschappelijke waarden en normen, meer specifiek: het normaliteitsideaal. Hoe deze school omgaat met doofheid heeft dus onder andere te maken met algemene attitudes in de postkoloniale, Zuid-Amerikaanse maatschappij en ook de ouders worden daardoor beïnvloed in hun gedachten en daden. Dit kan deels de slechte relatie tussen ouders en kinderen verklaren. Er wordt door de moeilijke economische situatie veel 'gehosseld' en daardoor is er al weinig tijd voor de dove kinderen. Daarnaast komt dan nog eens dat personen met een handicap in het algemeen een 'lage status' hebben in Suriname en doven - doofstommen zoals ze nog genoemd worden - zijn gehandicapt, 'èbè'. De ouders nemen deze houding waarschijnlijk minstens voor een deel over en de situatie verslechtert hiermee. De school beïnvloedt op haar beurt tevens de maatschappij (zie verder). Mijns inziens wordt de lage status van de doven dus net veroorzaakt door de wisselwerking tussen ouders, school en maatschappij. In deze visie werd ik geïnspireerd door Dunlop, een Dove persoon die een onderzoek deed in India: "The fault lies not with the parents, the teachers or doctors, but rather in the general lack of public awareness of the ability all children and young people with disabilities have" (Dunlop 2000:26). Het normaliteitsideaal heeft ook een bepaalde invloed op de dove kinderen en de oudleerlingen zelf en maakt dat zij zich deze opvattingen (deels) ook eigengemaakt hebben.

Er moet nog een woordje gezegd worden over hoe de school de maatschappij beïnvloedt. De afname van het belang van hoorapparatuur kan de indruk geven dat het medische normalisatiemodel er niet meer zo sterk is. Hoorapparatuur - om zich aan te passen aan de horende wereld - is inderdaad niet (meer) uiterst belangrijk op de school en zeker niet op het internaat. Ergens lijkt men het op school wel belangrijk te vinden, maar men ziet dat de kinderen het dat niet vinden en de apparatuur is verouderd. Ook de logopedie gaat maar tot 12 jaar. Men kan echter aan de aanwezigheid van hoorapparaten of spreeklessen niet zomaar het belang van het medisch model afmeten, een denkfout die ik maakte in het begin van mijn onderzoek. Dit model bestaat in de eerste plaats in een manier van denken en het nastreven van bepaalde waarden en normen. Dit zie je bijvoorbeeld in hoe men naar buiten wil komen: doven die wat kunnen praten worden naar voren geschoven en de hoorapparaten moeten gedragen worden op tv, om maar enkele voorbeelden te noemen. In die zin is het medische normalisatiemodel wel

aanwezig op de Kennedyschool. Spreken, horen en integratie lijken vaak onbereikbare idealen maar toch nog altijd zeer belangrijk gezien de keuze voor het Nmg in plaats van de NGT of SGT. Toch staat er ook niet meteen een nieuwe opgang van het orale model op de agenda die het culturele deels zou kunnen tegenwerken, zoals in de westerse landen met de ontwikkeling van CI.

Het is in deze context dat de basis voor het ontstaan van de 'haven' gelegd wordt op de Kennedyschool en op het internaat. Het heeft allemaal te maken met een andere manier van communiceren - Sacks 'adaptation to another sensory mode' – die niet altijd erkend wordt of beter gezegd: gedeeld wordt. Er zijn vaak (communicatie)problemen thuis, op school en in de maatschappij. Men is flexibel in communicatievormen, dat is een constante, maar tegelijk wordt dit onderdrukt. De door doven gedeelde visuele ingesteldheid wordt dan op de school en het internaat onderling ontwikkeld en hieruit ontstaat de Surinaamse gebarentaal. Men leert door onderling contact ook omgaan met de ongelijke machtsverhoudingen en met het verschil tussen horend en doof, maar vooral met het verschil tussen sprekend en gebarend. Men leert er *hoe* te bewegen - te zeilen - in een horende ruimte, al zijn de gevoelens bij deze ervaringen nog erg ambivalent. Men leert er ook relatief onafhankelijk worden, gezien de vele klusjes die men moet doen, wat trouwens in schril contrast staat met Vlaamse dovenscholen waar dove kinderen meer afhankelijk worden gemaakt. Al deze bewegingen en die omgang met elkaar is cultureel. Van hieruit kunnen we dus spreken over enculturatie; het ontstaan van die 'haven' waarin een eigen taal en cultuur wordt doorgegeven.

De kinderen die nu op de Kennedyschool en het internaat zitten hebben weinig contact met de dove volwassenen. De Dovengemeenschap ontstaat er dus steeds opnieuw en de gebaren worden wel naar beneden doorgegeven, maar er ontstaan steeds nieuwe mengelingen. De kinderen hebben in het ontstaan van de Dovencultuur dus een relatieve *autonomie*, het is een 'peer-group' cultuur. Deze 'alternatieve familie' ontstaat dus relatief los van dove volwassenen, relatief los van de school waar de dialoog tussen leerkrachten en kinderen vaak onbestaande is, en ook los van ouders waarmee de relatie vaak erg slecht is. De relatieve autonomie zie je niet meteen duidelijk in de onafhankelijkheid van horenden, maar wel in het onderling ontwikkelen van de visuele ingesteldheid en bijgevolg hun gebarentaal en de eigen cultuur. Men ziet dat de Kennedystichting vooral belangrijk is in de aanwezigheid van de *materiële ruimte*; de ruimte waar de haven - en de Dovencultuur in Suriname - ontstaat. De belangrijkste plaats waar Dovencultuur ontstaat is dan het internaat. Vandaag de dag neemt in de westerse wereld het belang van de internaten af en ontstaan er 'alternatieve enculturatiemechanismen' in deze havens. In ontwikkelingslanden is de situatie echter niet altijd hetzelfde en in sommige landen blijft het belang van de internaten nog zeer groot. Dit zien we dus terug in Suriname. School is natuurlijk ook altijd 'aanwezig' als zeer belangrijke ruimte want ook al zit je niet letterlijk op die plaats, de ervaringen van bijvoorbeeld moeilijke communicatie blijven spelen en worden verwerkt op het internaat.

De Kennedyschool en het internaat stimuleren naast de toepassing van Nmg, een gebarensysteem, niet echt het gebruik van gebarentalen en het ontstaan van een Dovencultuur en dus de haven, maar ze werken het ook niet tegen. Er bestaan verschillende meningen over wat het doel van de Kennedyschool

zou moeten zijn, maar binnen het bestek van deze verhandeling is de Kennedyschool nu vooral belangrijk in het feit dat er een grotere ruimte voor gebaren ontstaat. De kinderen worden zowel op de school als op het internaat vrij gelaten om onderling te gebaren. Zoals ik al beschreef, leek het aanbieden van Nmg op school en in cursussen ook in de maatschappij samen te vallen met een (kleine) opwaardering van gebarentalen. De grens of het verschil tussen Nmg en de Surinaamse Gebarentaal wordt niet sterk doorgetrokken door de buitenstaanders. Op school wordt ook uitdrukkelijk erkend dat het ‘de taal van de kinderen is’, zowel in woorden als in daden, waardoor leerkrachten zich bijvoorbeeld meestal zonder probleem laten corrigeren bij het foutief maken van een gebaar. Verder is de aanwezigheid van Trees als slechthorende klasassistente zeer belangrijk.

Deze autonomie in het ontstaan van gebarentalen en Dovencultuur is er echter steeds geweest, ook in het verleden, toen de - grotendeels door horenden bewerkstelligde - opening voor gebaren er veel minder was. Ook toen werd er immers een gemeenschap en een gebarentaal gevormd en de horenden zijn vandaag afgegaan op wat er reeds aanwezig was: de Surinaamse gebarentaal en de Dovengemeenschap.

De mensen waarmee doven hun taal en cultuur delen zijn echter - zoals benadrukt in het citaat waarmee ik hoofdstuk drie begon - mensen die ze zelf niet kunnen kiezen. Het gaat om een kleine groep waarin bijvoorbeeld ook geroddeld kan worden. Soms voelt deze wereld daarom aan als te klein en dat vind je vooral terug op het internaat waar verschillende kinderen duidelijk worstelen om een evenwicht te zoeken tussen het vertrouwde en het ‘andere’. Ook bij de dove volwassenen vind je dit nog terug: ‘doven begrijpen niet’ of ‘doven roddelen’. De horende wereld is groter en biedt mogelijkheden maar ook grote barrières. Waar het ‘oplossen’ in deze wereld bij de kinderen de kinderen soms nog een ideaal is, zijn veel volwassenen realistischer. Het wordt meer duidelijk dat men niet om elkaar heen kan en vaak ook niet meer wil.

Na de schoolperiode wordt wat er op de school is gevestigd, dus verdergezet in de nazorg en ook in de onderlinge vriendengroepjes. Men zeilt uit, men leidt zijn dagelijks leven in de horende wereld om dan bijvoorbeeld 's avonds of in het weekend terug te keren naar de haven. Men moet de haven die hier ontstaan is, zien als een figuurlijke haven, niet als één bepaalde plaats. De haven is de Dovengemeenschap die bestaat uit mensen die elkaar bijvoorbeeld ontmoeten bij elkaars thuis, op straat en wat belangrijk is: binnen de werking van de nazorg. De kinderen helpen elkaar op het internaat al in het opvullen van de gaten in talige informatie en kennis en het is dit gebrek aan moeilijk toegankelijke *informatie* en *communicatie* waarin men ook voorziet in de nazorg. Men doet er immers aan voorlichting, onderwijs, socialisatie, vertalingen, hulp bij communicatieproblemen, hulp bij het zoeken naar een job enzovoorts. De horenden hebben er een belangrijke rol maar het onderling helpen en samenkomen van doven is minstens zo belangrijk. Dit komt zeker tot uiting in de naam Saamhorig. Deze vereniging is maar deels losgekomen van de school. De nazorg bleef onder de koepel van de stichting en gebruikt er ruimtelijke voorzieningen van. In het buitenland - ook in andere ontwikkelingslanden - zijn er dan wel weer vaak nationale dovenassociaties of federaties zijn die volledig los staan van het onderwijs. De reden dat het in Suriname zo is, is eenvoudig terug te vinden in de geschiedenis. De oudleerlingenvereniging is immers ontstaan

doordat drie dove jongens naar frater Alfons - toen nog opvoeder - toestapten. De organisatie is dan verder uitgebouwd met de hulp van andere mensen van de school en het internaat.

De Getuigen van Jehovah vervullen ongeveer dezelfde behoeftes. Zeer breed gezien en los van het religieuze aspect komt hun werking inderdaad overeen met die van de nazorg. Velen zullen zich afvragen wat de aantrekkingskracht is van de Getuigen op doven. Mijn indruk is dat deze groep vanwege hun dualistisch-manicheïstisch wereldbeeld zeer duidelijke leefregels hebben. Misschien is dus de reden dat ze een aantrekking op de doven hebben, het feit dat ze een stevig gefundeerde houvast en ondubbelzinnig geformuleerde regels bieden in een chaotische maatschappij, een maatschappij die des te chaotisch is als je maar beperkte informatie krijgt zoals de doven. Ze bieden zowel morele regels als een sociale houvast en omkadering én een toegankelijke vorming. Het is echter niet mijn bedoeling om religie vanuit een louter functioneel standpunt te benaderen. Deze situatie is een onderzoek op zich waard.

4.2. ZEIL JE VOOR HET EERST

In de Surinaamse situatie zien we dat doven vanuit deze haven meer en anders gaan zeilen. Doven in Suriname willen meer en meer zelf over hun eigen leven en taalgebruik kunnen beslissen. Je ziet dit in hun *ruimtegebruik*; in hoe zij zich verplaatsen tussen plaatsen en ruimtes. We hebben immers gezien dat de doven zich anders gaan bewegen. Men beweegt als dove persoon continu tussen ‘dove’ en ‘horende’ ruimtes. In Suriname leren ze er steeds beter tussen navigeren, men leert steeds beter en onafhankelijker zeilen en men doet het ook steeds vaker. De start is gemaakt toen de eerste afgestudeerde doven een goede job kregen. Hierdoor kwamen ze uitdrukkelijk in het dagelijkse leven van de horende wereld terecht. Sinds kort kunnen ze hun rijbewijs halen en nu varen ze in grote zeilschepen in plaats van in roeibootjes, want ze kunnen zich verder en makkelijker verplaatsen. Ze worden minder afhankelijk in plaats van altijd ‘mee te zeilen’ met familie en openbaar vervoer. Een belangrijke factor is ook dat men steeds meer zichtbaar wordt, dat men zeer openlijk zeilt en niet - bij wijze van spreken - stiekem bij nacht. Men komt immers meer naar buiten komt met de eigen taal. Ze durven hun eigen taal openlijk te gebruiken.

De doven kunnen zich door de invoer van de rijbewijzen niet alleen vlotter bewegen in de horende wereld, maar ook elkaar gemakkelijker bereiken en samen gemakkelijker uitstapjes maken naar bijvoorbeeld het binnenland. Ze kunnen daardoor beter onderlinge contacten onderhouden. Dat deze ook meer zichtbaar zijn geworden door de grotere zichtbaarheid van hun gebarentaal, zal daar alleen maar in geholpen hebben. Ze vinden elkaar ook gemakkelijker terug door de invoer van de GSM's en worden minder afhankelijk voor horenden om afspraken te maken. Ze maken zelfs gebruik van een nieuw soort ruimte, ‘cyberspace’; ze leren de voordelen van e-mail kennen en een enkeling gebaart af en toe eens via de webcam met doven in Nederland. Of er in deze communicatie met doven in Nederland, een land dat volop in een bewustwordingsproces zit, ook wordt gecommuniceerd over de toekomst van de Dovengemeenschap in Suriname en verder bijdraagt tot een grotere bewustwording, heb ik niet kunnen

achterhalen. Een belangrijke rol leken deze contacten (nog) niet echt in te nemen. Het beter zeilen in de Dovengemeenschap blijft dus nog steeds vooral beperkt tot de eigen Dovengemeenschap.

De zee waarin ze zich verplaatsen is inderdaad niet zo groot. Er is maar één dovenschool in Suriname in de enige grote stad van het land, Paramaribo. Dit heeft wel als gevolg dat de doven er gekend zijn en bijvoorbeeld redelijk gemakkelijk in het nieuws komen. Hun gezeil en hun haven worden steeds zichtbaarder door de gebarenlessen, de rijbewijzen, het buitenkomen in de wandelmarsen en de trimlopen⁸⁵ enzovoort. Het zorgt er verder voor dat nieuwe ontwikkelingen, zoals de gebarenlessen, snel worden verspreid. Het verhindert echter ook wat het groter en sterker worden van de Dovengemeenschap. Bij de Getuigen is er een ander, nog kleinschaliger gebruik van deze ruimte. Er is meer ruimte voor gebaren en er is meer talig zichtbaar ruimtegebruik. Dit blijft echter binnen de beperkte ruimte van de Getuigen, de Koninkrijkszaal en hun onderlinge sociale leven op eilandjes in Suriname. Het wordt niet uitgebreid naar niet-Getuigen. Die rol kennen zij toe aan de Kennedyschool, terwijl de school die weer aan de nazorg lijkt toe te kennen en de nazorg doet haar best maar voelt de beperking van geld en van het niveau van de doven.

Wat verder weg van de dagelijkse zee is 'Holland' zeer belangrijk; een plaats die mogelijkheden opent in eigen land maar ook door migratie. Veel mensen hebben er familie, willen er wonen of zijn er op vakantie geweest. In de jaarverslagen van de nazorg vormt het een aparte rubriek wie er naar Nederland is vertrokken. Nederland is in de dromen van veel Surinamers nog steeds het rijke beloofde land maar bovenal is Nederland belangrijk als postkoloniale machthebber. Dit zal ik verder belichten in het laatste stuk.

In dit nieuwe ruimtegebruik zie je dus een stadige vooruitgang. Het lijkt er vooral op dat men steeds meer de touwtjes van het eigen leven - of beter gezegd het roer van het eigen schip - in handen wil nemen. Er staan enkele leiders op, al is dit niet door scholing of het hebben van een dove familie, maar door ervaring en persoonlijkheid. Voor Marianne ligt deze ervaring ook in een verblijf van enkele jaren in Nederland, voor Willem en Anthony ligt dit in de ervaring van de dagdagelijkse situatie in Suriname. Misschien zit ook hun ietwat betere kennis van het Nederlands er voor iets tussen (waardoor andere doven naar hen opkijken). Waar in veel Dovengemeenschappen bijvoorbeeld een belangrijk doel is het doen van hogere studies en dus een bredere keuze te hebben op de arbeidsmarkt, komt dit in Suriname niet zo naar voor. Dat deze vooruitgang dus eigenlijk zeer langzaam gaat in vergelijking met sommige andere Dovengemeenschappen, is mijns inziens te wijten aan de specifieke situatie in Suriname. Misschien is dit zo omdat ze nog volop in het proces zitten van de ontwikkeling van een Dovengemeenschap. Het lijkt een samenspel van de Surinaamse mentaliteit, de exodus naar Nederland, het lage scholingsniveau en de relatieve homogeniteit in taalgebruik en gemeenschap.

Deze homogeniteit is immers relatief groot in vergelijking met Dovengemeenschappen in andere landen. Er zijn geen individuen die er werkelijk uitspringen qua onderwijsniveau of talenkennis. Er zijn veel verschillende gebarenvarianten, maar wat de doven gemeen hebben is dat hun niveau van het Nederlands over het algemeen laag is. De licht en matig slechthorenden die wel naar het gewone

onderwijs gaan, komen amper of niet in aanraking met de Dovengemeenschap. Slechthorenden staan in Suriname dus ofwel volledig *buiten* ofwel *binnen* de Dovengemeenschap. Het Deaf Dilemma is er in elk geval voor iedereen erg groot: het niveau van de dovenschool is er laag, maar er valt niet aan te ontsnappen omdat integratie er amper mogelijk is. Atypisch is dat dove kinderen met dove ouders er geen belangrijke rol hebben. Dit zijn normaal gezien de personen die echt binnen een Dovengemeenschap opgroeien en meestal bij de voortrekkers horen. Ik ben er zelfs geen enkele tegengekomen, ook al wist ik dat ze er hier en daar moesten zijn. Verder is het enigszins afwijkend dat er niet tenminste enkele hoger geschoolde doven zijn of laatdoven die een voortrekkersrol opnemen. De hoogst geschoolde doven hebben nog steeds school gelopen op de Kennedyschool, in de afdeling U.G.O., buiten Marianne die op een dovenschool in Nederland zat. Dit is dus in tegenstelling tot het buitenland waar vandaag de dag de variatie in Dovengemeenschappen zeer groot is. Zelfs in ontwikkelingslanden zijn er vaak toch enkele hoger geschoolde doven, die bijvoorbeeld met een beurs naar Gallaudet zijn gegaan. De hoger geschoolde dove Surinamers zijn zij die in Nederland gaan studeren maar dan daar ook blijven en zodoende niet meer echt deel uitmaken van de Surinaamse Dovengemeenschap.

Buiten de variaties die er bestaan in Suriname is de Dovengemeenschap dus zeer homogeen. Wat ik hiermee allerm minst wil impliceren is dat homogeniteit ook samenhang zou betekenen; het is eerder een soort opvallende gelijkheid. Binnen deze opvallende gelijkheid zien we dat de kleine verschillen opvallend worden uitvergroot. Er ontstaan immers verschillende groepjes volgens leeftijd en in mindere mate volgens etnie, in plaats van één gebundelde kracht. In Amerika en Groot-Brittannië leidde de homogeniteit in scholingsniveau tot grote sterke dovenclubs en tot sterke samenhang. In Suriname is dat echter niet zo. Misschien is de situatie deels te wijten aan de geringe omvang van de Dovengemeenschap en de migraties naar Nederland. Ook is er geen geld om het bewustzijn verder tot uiting te brengen en bijvoorbeeld de eigen gebaren vast te leggen; 'er is geen geld' is er een veelgehoorde verzuchting. Er is verder - mede door het lage niveau van Nederlands - bij de doven onderling niet de kennis, buiten kennis door ervaring. Er is er amper kennis van het internationale discours van Doven, waardoor ze hun gevoelens zoals de instinctieve keuze voor 'en-en' - gebaren én Nederlands - in plaats van of-of, niet in concepten zoals bilingualisme kunnen gieten.

Om dit hoofdstuk tot nu toe samen te vatten, ontstaat er dus in Suriname een Dovengemeenschap, een haven waar een *Dovencultuur* wordt doorgegeven. Eigen aan deze cultuur is ook dat men de touwtjes steeds meer in eigen handen wil nemen, dus dat men zélf wil zeilen. Dit is in feite het politieke aspect dat ik in het vorige hoofdstuk reeds benadrukte. Een vraag die wel eens gesteld wordt is: kan je zeggen dat mensen een cultuur hebben zonder dat zij ooit van die cultuur gehoord hebben? Reeds in het begin van mijn onderzoek vroeg ik de doven in Paramaribo of ze het woord Dovencultuur kenden en of ze dachten dat zij een eigen cultuur hadden. Natuurlijk stootte ik op een muur van onbegrip want het bewustzijn is er nog niet zo verregaand dat ze hun ervaring expliciet als cultureel kenmerken. Ook in Vlaanderen bijvoorbeeld, heerst er bij dove leerlingen en volwassenen een enorm grote nonrespons als men vraagt wat er met Dovencultuur bedoeld wordt en er bestaat zelfs geen eensgezindheid over het al dan niet bestaan ervan.

Veel volwassen doven leren nu pas dat het bestaat en dat hun taal een echte taal is want op school - met het orale gedachtengoed - leerden zij hier niet over en thuis ook niet aangezien ze horende ouders hadden (Maes et al. 2003). Een goede aanvulling hierop is de uitleg die Sacks geeft aan het niet zien dat gebarentalen talen zijn: het niet herkennen van het vertrouwde.

The deaf feel Sign as the most intimate, indissociable part of their being, as something they depend on, and also, frighteningly, as something that may be taken from them at any time. (...) Yet, paradoxically, with all this reverent feeling, they have often shared the hearing's incomprehension or depreciation of Sign. (...) And yet, perhaps, this is not so surprising. There is an old proverb that fish are the last to recognize water. And for signers, Sign is their medium and water, so familiar and natural to them, as to need no explanation. The users of a language, above all, will tend to a naive realism, to see their language as a reflection of reality, not as a construct. "The aspects of things that are most important to us are hidden because of their simplicity and familiarity", Wittgenstein says. [Sacks 1989:146]

Erkennen dat naast de taal, die toch langzaam meer ruimte krijgt in Suriname, ook de cultuur iets eigens is, lijkt nog een grote stap verder. Kan je zeggen dat doven in Suriname een Dovencultuur hebben, zonder dat ze dit zo formuleren? Maar wie is zich wel 'bewust' van zijn/haar cultuur? Er bestaan bijvoorbeeld nationale en internationale Dovencultuurfestivals zoals Clin D'Oeil en Nordic festival. Daar wordt Dovencultuur meer 'officieel' benadrukt, maar is het zo dat men kan zeggen dat die andere Dovengemeenschappen die dit niet doen, ook geen Dovencultuur hebben? Dat zou hetzelfde zijn als zeggen dat cultuur niet meer is dan boeken, toneel en muziek. Dat men Dovencultuur als woord niet overall kent of gebruikt zegt mijns inziens niet alles over het bestaan ervan, al mag men de realiteit van een cultuur natuurlijk niet volledig losmaken van het benoemen ervan. Ik wens in dit opzicht voort te gaan op Ladd:

The Deaf informant's perspectives and attitudes combine to give a sense of a socially complex community with its own beliefs, norms and values which can be traced through historical time. Internal contestations within the culture also appear to form coherent patterns and continually evolving dynamics. These features, together with cultural characteristics such as endogamy, and the indication that any group with its own language must also 'possess' its own culture, confirms that 'Deaf Culture' is a valid concept. On this basis also, it is reasonable to conclude that each Deaf community around the world which has its own distinct sign language and its own history of Deaf collective activity, also has its own Deaf Culture. [Ladd 2003:401]

Volgens deze karakterisering is het zeker mogelijk om over Dovencultuur in Suriname te spreken. Deze Dovencultuur is dan niet enkel aanwezig in 'die haven', de Dovengemeenschap dus, maar kenmerkt ook het bewegen tussen de haven en datgene erbuiten, het procesmatige, *het zeilen zélf*. Dingen zijn voortdurend in beweging en deze bewegingen zijn doordrongen van het politieke. Politiek en machtsverhoudingen wel het kader waarin deze hele situatie kan ingepast worden en het is nu het moment om dat expliciet te doen.

4.3. MACHT BINNEN EEN POSTKOLONIAAL KADER

Een bruikbaar concept om de situatie in Suriname verder te kaderen vind ik vind ik 'macht' binnen een postkoloniaal kader. De hele geschiedenis en ook het alledaagse leven in Suriname is doordrongen van het

koloniale en dat is bij de Surinaamse doven niet minder. Het is door de kolonisering en meer specifiek de slavernij en de gastarbeiders-periode dat er creoolse, Hindoestaanse en Javaanse mensen - waaronder dus ook doven - aanwezig zijn in Suriname. Vandaag zijn de boslandcreolen en de indianen de meest achtergestelde groep wat betreft het dovenonderwijs in Suriname. Hoofdoorzaak van doofheid lijkt er in het binnenland erfelijke doofheid te zijn, misschien wel gestimuleerd door het leven in kleine leefgemeenschappen in het woud. Het blijkt hier en daar dat dove mensen redelijk goed geïntegreerd kunnen zijn binnen hun eigen leefgemeenschappen - beter dan doven in de stad - en dat ze blijkbaar soms ook gebarentalen ontwikkeld hebben. Deze 'achterstelling' van dove indianen en boscreolen moet dus waarschijnlijk gerelativeerd worden en geldt enkel met betrekking tot het onderwijs. Hier zie je dat de situaties waarin de doven terechtkomen en zelfs de oorzaak van doofheid, op verschillende manieren correleren met de etnische compositie ten gevolge van de koloniale periode.

Verder werd het Surinaamse dovenonderwijs opgestart door Nederlandse zusters binnen hetzelfde koloniale kader. In de nationalistische periode na de tweede wereldoorlog werden er immers veel dovenscholen in ontwikkelingslanden opgericht, meestal door de missies. Het kerkelijke is vandaag alleen nog maar aanwezig in de nazorg, in de persoon van de blanke frater Alfons. De koloniale verhouding bleef echter wel, ook na de onafhankelijkheid. Je ziet dat bijvoorbeeld in het steunen op Nederlandse ontwikkelingssamenwerking. Toen Nederland de ontwikkelingshulp opzegde in de moeilijke jaren '80, steunde de Kennedystichting op Belgische ontwikkelingshulp. Verder zie je het in de onderwijsmethode die geadopteerd wordt op de school. Na de onafhankelijkheid in 1975 blijft men immers vasthouden aan de orale methode van Sint Michielsgestel. Toen men ongeveer twintig jaar later hiervan loskwam, koos men voor een andere, alweer *Nederlandse* methode, namelijk het Nmg met Guyot als voorbeeld. Deze keuze voor de Nederlandse gebaren is een specifiek postkoloniale situatie. Het gaat niet alleen om de - voor het dovenonderwijs typische - machtsverhouding van de gesproken talen boven gebarentalen die je terugziet in de keuze voor een gebarenmethode in plaats van een gebarentaal. Er is ook een machtsverhouding van de ene gebarentaal over de andere, namelijk de Nederlandse Gebarentaal boven de Surinaamse.

Interessant in dit opzicht is een tekst van Constanze Schmaling (2003), een Duitse linguïste. Ze schreef over de impact van een Westere opvoeding en American Sign Language (ASL) (of beter gezegd: Signed English) op de Dovengemeenschap in Noord-Nigeria. Net zoals er een 'superieure' westerse officiële taal zoals Frans, Engels of Spaans wordt ingevoerd in gekoloniseerde landen, wordt dit ook in het dovenonderwijs gedaan: "Just as African languages are often treated as local dialects, sign languages in Africa are frequently referred to as 'local signs' or 'local gestures' and not as developed languages." (Schmaling 2003: 305) In Kano State (Nigeria) gebruikt de Dovengemeenschap Hausa Sign Language (HSL). In het dovenonderwijs gebruikt men echter een gebarensysteem, Signed English (SE), gebaseerd op gebaren van ASL. SE is er echter noch voor de horende leerkrachten, noch voor de 'native' doven de moedertaal. SE wordt er gemodificeerd, niet juist gebruikt en doven leren de plaatselijke gebarentaal (HSL) pas na de schoolloopbaan. SE heeft dus geen nut buiten de dovenscholen, ook niet tussen de doven omdat die HSL gebruiken. Verder past SE niet in de Nigeriaanse context. Talen groeien immers in

een bepaalde culturele en historische context. Het begint al bij “a for apple”. Appels zijn niet meteen Afrikaans en omgekeerd zijn er ook geen gebaren in SE voor zowat de hele Hausa culturele vocabulaire: dranken, voedsel, kleren, planten, bomen, beroepen en religieuze termen. Er ontstaan mengvormen en vaak worden er toch SE-gebaren overgenomen die niet passen bij de culturele context. Een extra probleem is de attitude van de doven. Hoewel ze nooit echt met ASL in aanraking zijn gekomen, maar wel met SE, zou ASL een ‘echte’ gebarentaal zijn en de lokale gebarentaal zou geen waarde hebben⁸⁶. De gelijkenissen met Suriname zijn duidelijk, vooral wat betreft het ontstaan van mengvormen van gebarentalen en het ontbreken van aangepastheid aan de context. Betty probeerde daar wat aan tegemoet te komen door voor specifieke Surinaamse feestdagen nieuwe gebaren te bedenken. Ook betreffende de ‘status’ van de NGT tegenover de SGT is er een overeenkomst, vooral wat betreft de houding van de kinderen waar blijkbaar de Nederlandse gebaren gemakkelijk gingen overheersen.

Om terug te komen op het koloniale aspect: blanken worden dus minder zichtbaar aanwezig in de Surinaamse ruimte maar hun aanwezigheid blijft voelbaar: het Westen als imaginaire realiteit. Vandaag zien we dat niet alleen terug in de methode op de school maar ook in de internationale interesse in Suriname. Waar in de westerse wereld van vandaag belangrijke thema’s zijn hoe om te gaan met Cochleaire Implantaten en andere biotechnologische ontwikkelingen, de toenemende integratietrend en de alternatieve enculturaties in de Dovenwereld, hebben in de postkolonie andere dingen belang. Toch worden ook de ontwikkelingslanden steeds meer ingeschakeld in internationale trends. Tegenwoordig is er bijvoorbeeld een groeiende belangstelling voor onderzoek naar gebarentalen en ontwikkelingssamenwerking tussen dovenorganisaties uit ‘rijke, westerse landen’ en ‘ontwikkelingslanden’. In de Kennedyschool zie je dit terug in de interesse van en in de Nederlandse taalkundige die onderzoek komt doen en die bijscholing en advies komt geven. Bij Jehovah’s Getuigen zie je eigenlijk precies hetzelfde gebeuren: enkele Nederlanders gaan naar daar, geven advies en werken samen met Surinamers om iets te veranderen aan de situatie. Enkel de uitkomst is radicaal anders maar perfect te plaatsen in de internationale context van bewustwording. Ook de bovengenoemde teloorgang van plaatselijke gebarentalen door het invoeren van ASL - of NGT in dit geval - is een thema in de internationale Dovenpolitiek en geen ontwikkeling die specifiek door de Getuigen betreurd wordt.

Na de focus op de meer brede postkoloniale situatie is het belangrijk de aandacht te richten op een andere ongelijke verhouding: die tussen horenden en doven. De drievoudige machtsverhouding van blank, horend en volwassen over zwarte dove kinderen is na enkele decennia gebleven. Het onderwijs kwam dus terecht op de schouders van horende leerkrachten die eerst blank waren en later zwart, maar die wel ‘blanke’ methodes volgen. Verder blijven deze leerkrachten horend. De enige dove leerkracht is een ondergeschikte klasassistente van wie ook wordt verwacht dat ze actief meehelpt aan het leren spreken. Deze dubbele machtsverhouding van horende volwassenen over dove kinderen lijkt een constante die je zelfs terugvindt in de werkgroep nazorg, waar de doven nochtans volwassen zijn. Je kan het merken aan uitingen zoals “de doven, dat zijn onze kinderen”. Dit was ook zeer duidelijk te voelen bij de Hindoestaanse baas van het timmerbedrijf die zichzelf als vaderfiguur profileerde (zie 2.1.3.1.). Dit alles is

niet om te zeggen dat macht gelijk staat aan *actieve onderdrukking*, maar wel dat er verhoudingen zijn die worden gedomineerd door machtsverschillen *of deze machtsverschillen nu gewild zijn of niet*. Er blijft een ongelijke machtsverhouding, ook al is het zeer goed bedoeld. Het zijn bijvoorbeeld nog steeds de horenden, zoals Anjana en Betty, die meer weten over gebarentalen en zelfs Dovencultuur dan de doven zelf. Nog een voorbeeld is het overschakelen van het logo van Saamhorig van 'audiologisch', 'horend-gecentreerd' naar 'cultureel' of 'doof-gecentreerd'. Dit gebeurde immers niet door de doven maar door Betty. Het zijn steeds de horenden die meer weten dan de doven. Horenden ageren zowel als de 'onderdrukkers' als als de 'bevrijders'. Een kolonisatie en dekolonisatie dus, maar niet heus, aangezien het telkens door (meestal blanke) horenden gebeurt. Ook al is men zich duidelijk steeds meer bewust van het belang van de rol van de doven, in werkelijkheid voelen zowel de doven als de horenden zich (nog) niet helemaal in staat om de doven een grotere rol toe te kennen. Het probleem is niet dat doven geen leiding kunnen geven, maar dat ze het nooit hebben kunnen doen, zoals de ouderling van Jehovah's getuigen me vertelde. Zij proberen dit probleem expliciet aan te pakken door vorming te bieden en bijvoorbeeld dienaars op te leiden en ook in de nazorg leert men de doven meer verantwoordelijkheid op te nemen.

We zien hier een meervoudige koloniale verhouding. Er is niet alleen het kolonialisme van Nederland uit, maar ook van horend over doof en dit is een wereldwijd patroon. Inderdaad, Ladd heeft het begrip 'kolonialisme' ook buiten het koloniale imperialisme bruikbaar geacht voor de beschrijving van Dovenculturen: "Although most people conceive colonialism as formed around economic power visited upon cultures less able to defend themselves, there is undeniably a case to be made for the concept of *linguistic colonialism*" (Ladd 2003:17). Hij geeft aan dat het niet louter gaat om controle en overheersing, maar ook om het opleggen van een culturele orde. "The more closely I examined Deaf cultures, the more obvious it became that these cultures were not only directly affected by majority cultures, but that their own cultural patterns had become shaped by both acquiescence to and resistance against, that cultural domination" (Ladd 2003:79). Doven nemen dus zelf actief en grotendeels onbewust deel aan het in stand houden van deze machtsrelaties, ook al proberen ze tegenwoordig ervan los te komen. Hun cultuur kan je daarom niet losmaken van dit politieke aspect van overheersing. Zoals uiteengezet in hoofdstuk 2 kwamen in het begin van de grote orale periode, de 'manueel' opgevoede doven in opstand, maar toen deze generatie 'uitstierf' was er over het algemeen vooral 'onderdrukte' rebellie, door het toch gebruiken van gebarentalen. Deze gebarentalen werden dan echter als minderwaardig gezien. Het indirecte gevolg was dat het zelfbeeld en de groepsidentiteit en daarmee ook de culturele kracht achteruit ging. Een bruikbare link is wat Foucault schreef, aangehaald door Rabinow (1986:206, eigen cursivering):

Foucault distinguishes between exploitation, domination, and subjection (1982: 212). He argues that most analyses of power concentrate almost exclusively on relations of domination and exploitation: who controls whom, and who extracts the fruits of production from the producers. The third term, *subjection*, focuses on that aspect of a field of power farthest removed from the direct application of force. That dimension of power relations is where the *identity of individuals and groups* is at stake, and where order in its broadest meaning is taking form. This is the realm in which *culture and power* are most closely intertwined.

Het gaat dus niet om een loutere tegenstelling doof-horend. De doven hebben er zelf ook aan deelgenomen. Deze machtsrelatie is een gevolg van historisch gevestigde brede processen die individuele handelingen in belangrijke mate sturen. Ook Padden & Humphries haalden Foucaults klassieke analyse van gevangnissen en instellingen aan in “Inside Deaf Culture”. Alles is begonnen met het ‘afschieden’ van de doven in aparte dovenscholen.

Foucault describes asylums as organized not only by *silence* – both the oppressive silencing of its “inmates”, or pupils, and the reciprocal silence of the caretakers, usually those who are not deaf and do not sign well – but also by what he calls *perpetual judgment*, or the constant reminders to the inmates of the nature of their condition, what he calls “a sort of invisible tribunal in permanent session”. (...) Foucault observed in asylums a third principle of power and control. In addition to *silence* and *perpetual judgment*, he explains what he calls *recognition by mirror*, or the act of humiliating inmates by showing them that they are not as extraordinary as they believe because others have the same condition. In a repressive asylum, the effect is to dis-empower inmates by making them feel less unique, reduced in the end to being nothing more than insane. (...) Paradoxically, the very same quality of recognition, in a humanistic environment, can be used to liberate. This may be what makes schools for the deaf such compelling places. [Padden & Humphries 2005:31-33]

Met andere woorden, Foucault geeft enkele mechanismen aan waarin deze machtsrelaties naar voor komen. Het eerste is het ‘stil maken’, onderdrukken via onthouding van communicatie. Het tweede is het constant herinnerd worden aan de ‘handicap’ en het derde de collectieve identiteit. Deze laatste kan dan leiden tot zowel *disempowerment* als *empowerment*.

Het gevolg van dit alles is, zoals ik al heb uiteengezet, dat dove personen eerst zelf overtuigd moeten worden van de waarde en de ‘echtheid’ van hun taal. In Suriname is hieromtrent een belangrijke start gemaakt, al heeft het nog heel wat tijd nodig. Zowel kinderen als volwassenen in Suriname zien hun gebarentaal toch nog vooral als ‘taal voor de doven’. Ook de kinderen willen, ondanks alle frustraties op school, bijvoorbeeld geen dove leerkrachten door de minderwaardigheidsgedachten en -gevoelens. In Vlaanderen merk je dezelfde opvattingen bij dove kinderen (Maes et al. 2003). Verder moeten zowat alle doven er nog verder overtuigd worden van hun eigen capaciteiten. Je ziet dit in het toekomstbeeld van de kinderen, en bij de oudleerlingen zie je dit bijvoorbeeld in het weinige zelfvertrouwen dat ze uiten over zichzelf maar ook over andere doven. Het ‘can’t syndrome’, waarvoor de aanzet is gebeurd op school, is nog steeds aanwezig, soms meer nog bij de doven dan bij de horenden die in hen lijken te geloven. De doven in het bestuur van de nazorg nemen meer zelf de touwtjes in handen, maar slechts als deze in hun handen gelegd worden en niet door zich af te zetten tegen de horenden. De horenden van de nazorg gaan verder op vragen en noden van de doven en er lijkt een groot vertrouwen in het spel te zijn. Het grootste deel van de meeste organisatie komt bijgevolg op de schouders van de horenden neer. De doven hebben verder vaak een groot vertrouwen in het onderwijs en vooral in de onderwijsvorm: het gebruik van een gebarensysteem. Problemen met horenden lijken vooral gepercipieerd te worden in de bredere maatschappij en de oorzaak hiervoor is ‘aangeleerde hulpeloosheid’ (cf. De Meulder 2005:75).

De machtsverhoudingen en het langzaam veranderen hiervan, de gedeelde visualiteit, de gedeelde taal enzovoort, constitueren mede de Dovencultuur in Suriname en dit zonder dat deze cultuur kan gelijk gesteld worden aan collectieve identiteit, politiek, taalidentiteit, een opsomming van gewoontes of een

geschiedenis. Cultuur is iets procesmatig dat onderhandeld wordt, elke dag opnieuw. Het beschrijven van een cultuur is dan het zoeken naar clusters in deze wirwar van processen. Het komt volgens Brumann (1999) neer op een zoektocht naar patronen tussen een te grote 'boundedness' en een te grote 'randomness' van culturele handelingen. Het resultaat van een beschrijving ervan, zoals deze verhandeling, is dus altijd aanvechtbaar, het 'bewijzen' van cultuur is niet mogelijk en er zijn geen 'natuurlijke grenzen'. Elke beschrijving van een cultuur blijft een constructie. Ook deze beschrijving is gelocaliseerd, gesitueerd, onder andere in machtsrelaties waaraan mijn dus onderzoek niet ontsnapt maar in is ingebed.

Deze hele verhandeling is immers ontstaan uit machtsverhoudingen en de postkoloniale situatie. Ik ben ten eerste blank en kom (in Surinaamse ogen) uit het koloniserende land. De financiering van mijn onderzoek gebeurde door een reisbeurs om stage of onderzoek te doen in ontwikkelingslanden. Ik ben doof, maar ik kan spreken⁸⁷, ben vlot in het schrijven en lezen van het Nederlands, de meerderheidstaal dus en ik ben hooggeschoold in het horende onderwijs. Op die manier ben ik, of ik dat nu wil of niet, 'bevoordeeld' ten opzichte van veel doven in eigen land en zeker tegenover die in Suriname. Het was interessant te merken hoe dove kinderen en volwassenen - maar ook hun horende entourage - hierop reageerden. Het zullen trouwens alleen de horenden in Suriname zijn die deze verhandeling kunnen lezen en begrijpen. Kortom: ik heb stemmen van de doven in Suriname trachten in te brengen, maar uiteindelijk zijn deze gekaderd in een monoloog die zij zelf niet eens kunnen lezen. Ook mijn eigen gedachten in deze monoloog zijn op hun beurt gekaderd in machtsrelaties en westerse opvattingen die ik zowel heb proberen in te brengen als opzij te zetten. Daarom is dit eindwerk een goed voorbeeld van hoe antropologie processen beschrijft - namelijk kolonisatie en globalisering - en er tegelijk zelf onderdeel van is. In die zin is etnografie fictie.

Fictie is echter niet tegengesteld aan 'waar' (antropologie als ware fictie). Dit oxymoron betekent dat antropologische waarheden steeds partieel zijn; ze zijn ook steeds paradoxaal: antropologische kennis bevordert en subverteert de bestaande machtsverhoudingen. Deze kennis is steeds ingebed in een context van machtsverhoudingen, van ongelijkheid en uitsluiting: kennis en macht zijn nauw met elkaar verbonden. [Van Wolputte 2005:15]

En zo is de cirkel rond, of zoals Kofi Agawu schrijft in zijn karakterisering van de kennis over Afrikaanse muziek, iets dat ook toepasselijk is op deze verhandeling.

There are more or less ethical ways of representation, more or less precise ways of storing information, and more or less imaginative ways of constructing explanatory theories. These orders are not just logical or epistemological but political, practical, pragmatic, and ideological. And although there is a danger of overpoliticizing scholarly procedures, the greater danger lies in denying that politics plays a role in the construction of knowledge. [Agawu 2003:69]

SLOTBESCHOUWING

Zoals vermeld op het einde van mijn theoretische analyse is etnografie voor mij een soort ‘ware fictie’. In mijn etnografisch en historisch onderzoek heb ik het dagdagelijkse leven van dove personen in Suriname trachten te schetsen op deze manier. Dit onderzoek speelde zich af op verschillende vlakken: de school, het internaat, de oudleerlingenvereniging en de Getuigen van Jehovah. Het speelde zich af door de hele ruimte van Paramaribo, met de Kennedystichting als centrum. Ik ben niet op zoek gegaan naar ‘een cultuur’, al had ik die neiging wel in het begin, maar naar gebeurtenissen, handelingen, processen, mensen, gesprekken enzovoort. Ik ben echter ook verder gegaan dan het louter beschrijven en op zoek gegaan naar een patroon. Ik wilde met deze verhandeling immers niet alleen een beschrijving of verslag geven in de zin van ‘cultuur als gemiddelde’, maar ook een analyse. Daarom heb ik de gehele situatie over de verschillende vlakken heen, in enkele algemene patronen samengevat en verbonden aan een metafoor, de havenmetafoor. Deze patronen waren kennis, macht en postkolonialisme. Deze machtsverhoudingen worden deels voortdurend opnieuw geconfirmeerd maar ook deels geherdefinieerd. Dove personen in Suriname zijn - vanuit de haven die de Dovengemeenschap is - anders, beter en vaker gaan zeilen op de zee van Paramaribo.

Naast het benadrukken van verschillen en de unieke situatie in Suriname is het ook belangrijk om de gelijkenissen met andere Doven culturen te beseffen. Inderdaad, in Suriname is er een specifieke culturele en historische context, maar er zijn thema's die altijd en overal terugkomen in de opvoeding van doven. Deze gelijkenissen zijn de lezer ongetwijfeld opgevallen met de inleiding in het achterhoofd, waar ik een korte karakterisering van de dovensgeschiedenis trachtte te geven. Gelijkenissen zie je in de ‘typische’ geschiedenis van dovenonderwijs, van orale methode naar gebarensysteem en het feit dat doven zich langzaam trachten te emanciperen. Een wereldwijde gelijkenis is dat doven steeds meer zelf de touwtjes in handen trachten te nemen. Waar zich dat in de westerse wereld vertaalt naar het willen doen van hogere studies, vertaalt het zich in Suriname naar het zelf een eigen leven willen leiden op een zelfgekozen manier. Een vergelijking die ‘insiders’ misschien zouden maken is misschien de gelijkenis tussen het dovenonderwijs hier in het Westen, 50 jaar geleden. Ook Surinamers leven echter vandaag en Suriname is ingeschakeld in een globale situatie met vooral Nederland ‘dichtbij’. Men voelt de invloed van internationale tendensen zoals de afschaffing van het oralisme en de vernieuwde belangstelling voor gebarentalen. Wat wel opvalt, is dat er vaak meer gelijkenissen zijn met andere ontwikkelingslanden dan met Nederland.

Onderzoek in plaatsen zoals Suriname is mijns inziens belangrijk in de toekomstige theoretisering van Doven cultuur. Vandaag de dag is de benadering van Doven cultuur immers erg geschiedenis-gericht (cf. Ladd) en ook erg westers gericht. Klassiekers zoals Ladd en Padden & Humphries handelen immers over Doven culturen in respectievelijk Engeland en Amerika. Er bestaan wel meer onderzoeken naar Dovengemeenschappen, maar deze komen vooral uit linguïstische hoek. In een meer wereldwijd

perspectief lijkt verder onderzoek naar Dovenculturen in bijvoorbeeld ontwikkelingslanden zeer bruikbaar. Dit is juist zo omdat er naast de grote gelijkenissen tussen nationale Dovenculturen ook belangrijke verschillen zijn. Er is weinig specifieke kennis over dovenonderwijs en Dovencultuur in ontwikkelingslanden (Woodford 2000). Men kan er niet zomaar de methodes en modellen van de westerse wereld inpassen. Dit wetenschappelijk onderzoek is ook belangrijk voor de ontwikkelingslanden zelf. Het kan helpen in het emancipatieproces en tegelijk kan het helpen om bepaalde mechanismen in een wijdere context te situeren. Verder zijn zulke onderzoeken waardevol voor een meer algemeen en meer gediversifieerd beeld van Dovenculturen. Met een bredere kennis kan men meer in de diepte gaan in beschouwingen over wat Dovencultuur nu eigenlijk is. Interessant in dit opzicht van ‘verbreding’ en ‘verdieping’, lijkt ook om meer Doven gemeenschappen te bestuderen die *los* van dovenscholen zijn ontwikkeld. Immers, zoals in hoofdstuk twee benadrukt, is de geschiedenis van veel Doven culturen nauw met de school verbonden. In Suriname moet je daar al niet ver voor gaan: in het binnenland zijn enkele van die kleine gemeenschappen te vinden. Hiermee wil ik ook weer benadrukken dat deze verhandeling gaat over de Doven cultuur die is ontstaan in Paramaribo, niet over alle doven in Suriname.

Minstens een groot deel van dergelijk onderzoek zou door Dove onderzoekers moeten worden gedaan. Als het (bijna) altijd door horenden wordt gedaan, zou zulk onderzoek immers bestaande machtsrelaties gewoon confirmeren, als het - weer - de horenden zijn die meer weten over Doven gemeenschappen dan doven zelf. Personen aan alle zijden moeten een stem krijgen, zowel zij die meer neigen naar een medische visie als zij die meer neigen naar een culturele visie en ook zowel de horenden als de doven. Het probleem is dat telkens de eerste stem veel luider klinkt en meer invloed heeft. Ik pleit ervoor dat zoveel mogelijk verschillende verhalen zoveel mogelijk ruimte krijgen. De antropologie van het alledaagse kan hierin een belangrijke rol spelen.

NOTEN

¹ In deze verhandeling zal men merken dat doof soms met 'D' wordt geschreven, soms met 'd.' Dit is een onderscheid ingevoerd door Woodward in 1978. Doof met hoofdletter daarentegen geeft aan dat men het heeft over een dove die een gebarentaal hanteert en zodoende deel uitmaakt van de Dovencultuur. Aangezien het onderscheid internationaal aanvaard is zal ik het invoeren in deze eindverhandeling. Ik zal hiermee echter erg voorzichtig zijn. Als ik 'doof' met een kleine d schrijf heb ik het over dove personen in het algemeen. Doof met 'd' is dus 'breder' dan doof met de D. Iemand die doof is is niet noodzakelijk Doof, maar *kan het wel zijn*. Als ik dus de kleine d gebruik impliceer ik hier niet mee dat deze personen niet 'Doof' zijn. Over dit onderscheid meer in hoofdstuk 2. Doven*cultuur* wordt wel altijd met een grote D geschreven, omdat het hier bij uitstek gaat over een culturele benadering. Dovenonderwijs daarentegen wordt met kleine d geschreven omdat er niet noodzakelijk in gebaren wordt onderwezen.

² Alle persoonsnamen die ik gebruik zijn pseudoniemen.

³ Het gebaar voor 'doof' dat ze hier bespreekt heb ik ook nooit zien gebruiken in de stad.

The sign for *deaf* in Kosindo is: grab you right ear with your right hand, wiggle it quickly three times or more, and shake your head simultaneously, then wave two hands (palms down) in the signing space with short, sharp, repeated movements. A very nice example for diversity in culture: in Saramaccan they don't have a word for *deaf*, they describe deaf people as 'people who, when they are born, cannot speak'. So in their culture, by choice of words, it is plain that they look upon deaf people not as handicapped, but just as people who speak with their hands, because their ears don't work. No big deal. (Van den Bogaerde 2005)

⁴ 'Home sign' is een soort eenvoudige gebarentaal (eerder een pantomimesysteem) dat vaak wordt ontwikkeld in de communicatie met maar één dove of tussen enkele doven.

⁵ Het is dus *niét* zo dat gebarentalen door onderwijzers of lesgevers ontwikkeld worden als leer methode, integendeel. Gebarenmethodes worden bedacht (meestal door gebaren te 'lenen' uit gebarentalen), gebarentalen daarentegen zijn historisch gegroeid.

⁶ Nu is deze Abbé nog steeds erg belangrijk in de geschiedenis van het dovenonderwijs. Hij wordt geprezen omdat hij de noodzaak van gebarenonderwijs inzag, ook al gebruikte hij geen gebarentaal maar een gebarenmethode (*signes méthodiques*) en erkende hij niet dat gebarentalen volledige talen zijn mét een *grammatica*.

⁷ Hij kwam eerst terecht in Engeland en bezocht scholen van de Braidwoods, die de orale methode gebruikten. Gallaudet had er geen constructieve contacten en ook niet veel vertrouwen in deze methode en vertrok na een ontmoeting met Abbé Sicard (Epées opvolger) naar Frankrijk.

⁸ Ook vandaag nog is er veel overeenkomst tussen de Franse en de Amerikaanse Gebarentaal, waar in het gesproken Frans en Engels veel minder gelijkenissen zijn. Dit is een mooi voorbeeld van de eigen geschiedenis van gebarentalen.

⁹ Het Franse manuele dovenonderwijs had verschillende dove leraren, dichters en directeurs zoals Berthier, Pelissier, Forestier, Massieux en Bébian voortgebracht maar enkele grote oralisten kwamen op het toneel.

¹⁰ Dit komt dan in de plaats van gebarenonderwijs waar spraaklessen gewoon één onderdeel van het curriculum innemen.

¹¹ Subsidies werden hen bijvoorbeeld ontzegd.

¹² Het 'cascadesysteem' oftewel 'watervalstelsel' houdt in dat dove kinderen eerst worden gestimuleerd om zoveel mogelijk te spreken, als dit niet lukt dan 'vallen ze af' naar klasjes waar men gebruik maakt van een gebarensysteem. In feite worden de 'orale' leerlingen veel meer gestimuleerd om bij te leren. Dit watervalstelsel is ook eigen aan het (Vlaamse) horende onderwijs maar in het dovenonderwijs heeft het desastreuze gevolgen.

¹³ Vandaag komt deze integratiegedachte vooral uit de hoek van de 'disability movements' die pleiten voor een zo goed mogelijke integratie van personen met een handicap. Doven kan men niet over dezelfde kam scheren omdat zij een andere taal gebruiken en een verminderde toegang hebben tot de meerderheidstaal. Het gaat bij hen niet louter om een fysische of sociale barrière maar vooral om een cultureel-linguïstisch verschil.

¹⁴ Dit was nog voor Milaan, na een opstand tegen de orale methode op de Parijse school. De opstand werd onderdrukt maar de Parijse Dove elite kwam op banketten samen met politici, journalisten enzovoort. Na Milaan protesteerden deze Doven dat ze de gebarentalen terug wilden op de scholen.

¹⁵ Hiermee is ook verklaard waarom er regionale varianten zijn in gebarentalen: deze regionale varianten komen meestal overeen met de streken waarin een dovenschool gevestigd is en worden dan verdergezet in plaatselijke clubs.

¹⁶ Voor de leek is een uitleg over het verschil tussen doof en slechthorend hier misschien op zijn plaats: slechthorend wil eigenlijk zeggen dat men een gehoorverlies heeft tot 90 à 95 dB. Vanaf dat cijfer is men audiologisch gezien doof, heeft men dus geen of zeer weinig gehoorresten en heeft men vaak niets of minder aan aangepaste gehoorapparatuur. Ik zal echter vooral 'doof' als verzamelnaam voor doven en slechthorenden hanteren, en alleen waar het verschil tussen doven en slechthorenden er toe doet, zal ik expliciet over slechthorenden hebben. Een verschil kan bijvoorbeeld zijn dat slechthorenden, door een minder groot gehoorverlies, vaak beter in staat zijn om te leren spreken. Dit heeft dan allerlei gevolgen.

¹⁷ De meeste dove kinderen hebben horende ouders, daarom staat de 'hun' tussen aanhalingstekens.

¹⁸ Enkele documenten over de school kreeg ik van een Belgische frater, die jarenlang directeur van de stichting is geweest. Deze man heb ik bezocht en geïnterviewd nog voor mijn verblijf in Suriname.

¹⁹ Er was bijvoorbeeld een uitstap naar de STVS (Surinaamse Televisie Stichting), het belangrijkste Surinaamse televisiestation. De uitleg werd erg gesimplificeerd maar uitleg op uitstappen is vaak erg specifiek. Een meer extreem voorbeeld was een bezoek van de brandweer op de school. Er tolkte een juf die de gebaren voor bijvoorbeeld 'mama', 'papa', 'in', 'nieuwe' niet wist en dit aan de leerkrachten in het publiek moest vragen. Onnodig erbij te vermelden dat de uitleg van de brandweer erg verarmd werd doorgegeven.

²⁰ In de taallessen werden er bijvoorbeeld vaak meer gebaren gemaakt maar buiten de taallessen wordt er meestal slechts van enkele kerngebaren gebruik gemaakt.

²¹ Dit is zend- en ontvangstapparatuur waardoor men de stem van de leerkracht rechtstreeks in het oor ontvangt en men minder last heeft van achtergrondgeluiden.

²² Toch komt dit aspect niet vaak uitdrukkelijk tot uiting. Het viel me hier en daar wel op dat van slechthorende kinderen vaker wordt verwacht dat zij U.G.O. aankunnen. Het is echter niet door iedereen bevestigd dat dit zo is en het lijkt ook geen vast patroon te zijn. Ik vermoed ook dat deze grens tussen slechthorend en doof tijdens de streng orale periode sterker was.

²³ Een voorbeeld is dat zelfs de oudste leerlingen het niet volledig begrijpen als er wordt getolkt in de Groningse variant van de NGT zoals stagiaire Nathalie (met dove ouders) probeerde op een uitstap naar de MAS (een zeevaartbedrijf). Dit terwijl de Groningse variant toch deze is die ze op school - officieel gezien - aanleren.

²⁴ Dit wil zeggen dat men tijdens het gebaren meedoet met de mond (en soms de stem: 'voicing') door het corresponderende woord van de gesproken taal mee te zeggen.

²⁵ Hier wordt mee bedoeld dat er in het dovenonderwijs van doven altijd verwacht wordt dat zij niets kunnen, waardoor doven niets zelf mogen doen. Dit wordt dan een 'self-fulfilling prophecy', want als je nooit iets mag doen kan je het ook niet en ga je zelf geloven dat je niets kunt.

²⁶ Op het internaat waren waren Sylvana (18), Talisa (15) en Alagua (13) eens TV aan het kijken. De rest was zich aan het klaarmaken voor de tekenles. Het was een film met Nederlandse ondertiteling dus ik greep de kans om te vragen of ze deze begrepen. Alagua en Sylvana zei dat ze het een beetje begrepen en Talisa zei dan weer van niet. Alagua ging naast de TV staan om te 'vertalen' wat er stond. Ze bleef daar enkele zinnestjes staan en gebaarde wat ze begreep. Simpele zinnestjes kon ze lezen, van andere zinnen begreep ze slechts een woord. Sylvana deed daarna hetzelfde. Het ging eigenlijk te snel voor hen. Ik geloof niet dat ze het echt begrepen want ik heb nog een tijd bij ze gezeten voor de TV en gelet op Sylvana haar reacties. Ze reageerde alleen op grappige beelden en niet op grappige zinnen.

²⁷ Officieel duurt een schooldag in Suriname van 8 uur tot half 1, met een pauze tussen 10 en half 11. Om 8 uur wordt de dag geopend met de vlaggenparade. Vaak duurt het echter tot half 9 voordat de les echt begint en ook de pauze durft wel eens uit te lopen. Om half 1 als het tijd is zijn leerkrachten dadelijk verdwenen. Afleiding tijdens de lessen is er ook niet ongewoon. Juffen gaan vaak langs bij een andere juf als ze een uurtje geen les moeten geven. Dit terwijl die andere juf dan wél les is aan het geven en deze les dus vertraagd wordt door de babbel. Ook tijdens de spreekles praten de twee spreekjuffen voortdurend met elkaar ook al kunnen ze elkaar niet zien, want er is een tussenschot. Niet alleen vanwege de leerkrachten maar ook van de kant van de kinderen is er vaak vertraging. Verschillende kinderen zijn vaak of altijd te laat op school, zeker op maandag omdat de internen dan van thuis moeten komen. Kinderen zijn soms ook erg traag in hun oefeningen. Tenslotte zijn er dingen zoals een verhuis van een afdeling binnen de school, waar de jongens van de technische afdeling steeds moesten aan meehelpen. Dit zijn allemaal dingen die in een westerse school minder gemakkelijk gebeuren en waardoor het aantal uurtjes effectieve les drastisch vermindert.

²⁸ Juf Carol probeert de kinderen de leerstof bij te brengen door vraagjes en antwoorden te laten noteren. Op toetsen stelt ze dan net dezelfde vragen. Op een morgen zat ik met een van haar leerlingen in een zetel op het internaat:

Jennifer (13) was nog een lesje aan het leren van biologie. Ze keek eerst in haar schrift, pakte dan een papertje en deed haar schrift dicht. Ze gaf het schrift aan mij en ik moest bijhouden of haar antwoorden

juist waren. Ze schreef op: *onkruid*. Daaronder: *pompoen – meloen - komkommer*. Daaronder: *De mensen maken een huisje waar de poe tegen kan groeien. Later zie je de poe's dan hangen*. Bij de laatste zin had ze ineens moeite na het woord 'tegen'. Met andere woorden: ze heeft gewoon de antwoorden vanbuiten geleerd. Ze snapte die zin over de poe's (een soort groente) ook helemaal niet. Ze vroeg haar schrift terug, las die zin nog eens en deed de gebaren van de woorden die ze kende. Ze zei me dat ze het niet begreep.

²⁹ Sommigen kwamen pas op school toen ze acht jaar waren omdat ze uit het regenwoud komen of gewoon omdat hun ouders er niet aan dachten om ze naar school te laten gaan. Zo waren de kinderen van het geboortjaar 1991 verspreid over zes opeenvolgende leerjaren, te beginnen bij het derde leerjaar. Dit is niet ongewoon voor ontwikkelingslanden, in Brazilië bijvoorbeeld is er dezelfde situatie met kinderen uit het Amazonewoud en in China met kinderen uit de bergen.

³⁰ De leerkrachten zijn niet echt thuis in de Dovenwereld en zeker niet in Dovencultuur, maar ze erkennen dat er iets in die zin moet bestaan. Enkelen gingen de psychologische toer op en zeiden dat doven erg zwart-wit denken en veel roddelen. Fenomenen zoals het gebruik van naamgebaren en cultuurspecifieke elementen zoals "doof applausje" (met de handen wapperen in plaats van klappen) kenden de meeste leerkrachten wel. Een volgens mij veel meer zeggende uitspraak was er een van het schoolhoofd, Karishma: "Als ze naar Kennedy komen is het juist alsof ze elkaar al jaren kennen, of ze nu van Afrika komen of het binnenland of weet ik veel waar." Dit is inderdaad iets dat typisch is voor Doven over de hele wereld. Ook de sociaal assistente verbond het begrip Dovencultuur aan een soort 'onderlinge verbintenis': "de kinderen hebben hun geheimpjes". Zowel op de school als op het internaat wordt beseft dat de kinderen onderling alles aan elkaar kunnen vertellen in hun eigen taal die de horenden niet begrijpen, ook al hebben ze een uitvoerige cursus gevolgd of geven ze, in het geval van Brigitta en Anjana, zelf een cursus. Juf Rachna van de technische afdeling zei dat de jongere jongens veel leren van de oudere jongens die er al een aantal jaar zitten: "Doven kunnen het beter van elkaar leren". Meerdere juffen noemden zichzelf ook stom als ze een gebaar verkeerd deden of niet wisten. Dit alles getuigt in mijn ogen toch van een zeker respect voor de gebruikte gebarentaal. Het feit dat er in Nederland een gebarentaal is die ook is vastgelegd, is volgens mij van groot belang geweest voor het 'erkennen' van de taal door de juffen.

³¹ Zij herhaalt elke dag met de kinderen reeds geleerde nieuwe woordjes, zowel in het Nederlands als de corresponderende gebaren. Daarna neemt juf Agnes het over en wacht Trees instructies af.

³² Vaak heb ik gezien dat de kinderen in de pauze naar Trees gaan in plaats van naar hun eigen juf. Kinderen durven bijvoorbeeld niet vlug iets vragen aan de juffen die onderling aan het babbelen zijn, maar wel aan Trees.

³³ Vroeger werkten er wel doven in het onderhoudspersoneel van de school en op het moment van mijn onderzoek werkte er op de audiologische dienst een doof meisje als assistente.

³⁴ De Kennedyschool en het Kennedy-internaat vallen onder deze stichting en hadden een eigen bestuur. Het is dus een hiërarchische structuur.

³⁵ Ook 'gehoorgestoord' of in de Engelse versie: 'hearing impaired' is een woord dat zeer breed is omdat het zowel doven als slechthorenden insluit. Echter veel doven en slechthorenden hebben dit woord niet graag want het impliceert een 'stoornis', wat nogal negatief klinkt.

³⁶ Van Uden is een belangrijke theoreticus in het Nederlands taalgebied, met betrekking tot het aanleren van taal aan dove kinderen. Deze idee over taalverwerving door 'het gesprek' komen van hem en is in de meeste Vlaamse dovenscholen nog steeds erg belangrijk (persoonlijke communicatie met M. Van Herreweghe).

³⁷ In een soort handleiding voor de opvoedsters van het internaat wordt het bestaan van gebaren niet genegeerd maar wel verworpen. Pantomime en gebaren die iedere mens maakt zijn toegelaten maar "(...) het gebaar om 'hele' begrippen uit te drukken moeten wij niet toestaan. De gebarentaal van doven onder elkaar volgt eigen wetten." Een 'combined system' (gebaren_{stelsel}) wordt eveneens verworpen omdat ze "de aandacht van de lippen afleiden". Ook schrijft men: "De gebaren beelden vooral het concrete uit; voor abstracte woorden is er vaak geen gebaar." Dit is een over de hele wereld vaak gemaakte misvatting.

³⁸ Dit gold in het bijzonder voor de doven omdat het Nederlands voor hen zeer moeilijk toegankelijk was, terwijl dit bij de slechthorenden wat gemakkelijker ging.

³⁹ Zelf is ze slechthorend maar ze wilde gebaren voor 'de doofstommen' omdat zij niet kunnen praten, met als argument 'dat er op voetbal ook wordt gebaard'. Het schoolhoofd antwoordde dat hij zou vergaderen erover, waarop Trees "wij willen *nu* gebaren" repliqueerde.

⁴⁰ Dit is een methode waar men gebaren en spreken combineert met vingerspelling, pantomime enzovoort, kortom met alle voorhande zijnde communicatiemiddelen.

⁴¹ Over de verschillen in grammatica werd met geen woord gerept en heb ik nog minder inzicht in kunnen verwerven dan in de verschillen in lexicon, aangezien ik geen taalkundige ben.

⁴² Het is belangrijk zulke uitspraken in zijn context te plaatsen en zodoende te relativiseren: individuen kunnen wel een zekere impact hebben op taalevolutie maar niet zo groot als uit sommige uitspraken mag lijken

(persoonlijke communicatie met M. Van Herreweghe). De situatie in Suriname is bijzonder complex en niet zo eenvoudig weer te geven. Zoals al vermeld is het ontstaan van mengvormen en het zeer snelle veranderen van gebarentalen niet vreemd in dergelijke contexten.

⁴³ Deze standaardisering werd opgelegd door de Nederlandse regering en gebeurt zonder daarom andere gebruikte gebaren te verwerpen (persoonlijke communicatie met M. Van Herreweghe).

⁴⁴ 'Knap' in de 'Hollandse' zin van het woord: 'slim'.

⁴⁵ Maartje De Meulder (2005: 96) vermeldde in dit verband enkele quotes van Sara, een van haar Dove informanten die lesgeeft die en het dovenonderwijs in Vlaanderen bekritiseert, dat op sommige vlakken niet erg verschilt van dat in Suriname:

Een spreekbeurt geven, onze mening vormen over een bepaald onderwerp in discussie met anderen, dat deden wij nooit. Wij konden hooguit zeggen of we met iets akkoord gingen of niet. [...] Er werd nooit gevraagd: en waarom vind je dat juist of fout Of: wat vind je daar nu zelf van? [...] Ze [*haar dove leerlingen*] zijn niet gewoon dat ze een mening *mogen* vertolken. En ze weten al helemaal niet hoe ze dat moeten doen. In de les Dovencultuur behandel ik soms een bepaald thema en dan vraag ik wat ze daarvan vinden. De meesten antwoorden met een bang gezicht: 'ik weet het niet'. Die passieve houding maakt mij kwaad.

⁴⁶ Een eigen oudervereniging wilden de ouders immers niet opstarten.

⁴⁷ Ook op een op school georganiseerde uitwisseling met een school voor horenden was dit zo. Op deze uitwisseling heb ik wel gezien dat de dove en horende kinderen elkaar gemakkelijk sloegen uit agressie en frustratiegevoelens.

⁴⁸ Er zijn minstens vijf gebarenvarianten in Vlaanderen en horenden die de Vlaamse Gebarentaal willen leren zien dit als grote belemmering. Ze begrijpen vaak niet hoe de dove dan onderling kunnen communiceren en hoe zij dit zelf dan ooit kunnen leren. In de onderlinge communicatie echter blijkt het bestaan van deze varianten niet echt een belemmering te zijn.

⁴⁹ De keuze voor een doof of horend lief kan ook wel samenhangen met gender. Hiermee wordt bedoeld: de keuze voor status (een horende man) door dove vrouwen of de keuze voor 'hiërarchie' (een dove vrouw) door dove mannen (persoonlijke communicatie met M. Van Herreweghe). Hierin heb ik echter niet veel inzicht kunnen verwerven in Suriname.

⁵⁰ Veel dove kinderen denken later te kunnen horen, omdat ze nooit of zelden dove volwassenen ontmoeten. Of deze wens van Miriam voortkomt uit zo'n geloof om later te kunnen horen of eerder uit een wens, is me niet duidelijk.

⁵¹ Er waren er maar enkelen die zeker van hun stuk leken over praten, zoals Miriam en Ruben.

⁵² Op school dragen ze het in de les omdat ze daar verplicht worden, maar in de pauze doen ze het uit en op het internaat ook. Op foto's van vroeger hadden ze allemaal hun apparaat aan en toen ik hiernaar vroeg bleek dat het vroeger ook op internaat verplicht was. Als de kinderen naar de tekenles gaan moeten ze het in principe ook aandoen maar de meesten 'vergeten' het altijd.

⁵³ Zeer typisch is immers het gebruik van naamgebaren. Dit is iets dat spontaan ontstaat bij doven. Voor namen bestaat geen gebaar en het vraagt tijd om een naam telkens helemaal te vingerspellen. Doven hebben dus meestal een eigen gebaar dat dan hun 'naamgebaar' is. Meestal is dit gebaseerd op uiterlijke trekjes of een gebeurtenis in het verleden. In Suriname is dat niet anders. Dat van Alagua is bijvoorbeeld het wijzen op haar oog omdat zij blauwe ogen heeft (terwijl ze een boslandcreool is met zeer donkere huid), terwijl dat van Aasia het gebaar voor luizen is omdat ze vroeger ooit luizen had. Dat van Jennifer is een naamgebaar dat wijst op een litteken van een operatie terwijl dat van Macario, Ruben en Jerrel de vorm van hun hoofd aanduiden. Typisch voor Suriname is dat als er weinig mensen van één etnie in een groep zijn, dit wel eens als naamgebaar wordt gebruikt. Arianna is de enige indiaanse bij de meisjes en haar naamgebaar is simpelweg het Surinaamse gebaar voor 'indiaan' en Raju heet 'Hindoestaan'. Het naamgebaar dat ze mij schonken was dat voor blanke in combinatie met 'hoorapparaat'. In Suriname is nog een specifiek fenomeen gaande. Alle kinderen hebben een nummer dat in hun kleren wordt genaaid om te weten van wie de gewassen kleren zijn. Veel kinderen, vooral de groteren, hebben een bepaalde eigengemaakte variant van dit nummer als naamgebaar. Voor buitenstaanders kan het erg onpersoonlijk overkomen dat hun naamgebaar vaak is afgeleid van een nummer maar de kinderen lijken dat niet erg te vinden. Velen hebben meerdere naamgebaren en niet allemaal houden ze van hun naamgebaar en vragen dan een ander te gebruiken. Ulrich's naamgebaar is het gebaar voor aap, omdat hij flaporen heeft, maar als je hem zijn naamgebaar vraagt geeft hij een dat is afgeleid van zijn nummer 20. Voor hen betekent dat gebaar dan echt die persoon en niet louter een nummer en het is voor hen neutraler dan sommige andere naamgebaren. Ook voor elke horende waar ze op de stichting veel mee in aanraking komen hebben ze een naamgebaar, dus ook voor leerkrachten en opvoedsters. Bij een nieuwe persoon duurt het even voor die persoon een vast naamgebaar heeft. Melissa (4) was nieuw op het internaat en haar naamgebaar was in

het begin gewoon het NGT voor 'nieuw'. Ze gebruiken deze naamgebaren eigenlijk vooral onderling. Tegen mij gebruikten ze die pas op het einde, toen ze zeker wisten dat ik ze zou verstaan.

⁵⁴ Dit is echter meer een psychologisch fenomeen te noemen dat voortkomt uit een te geringe blootstelling aan taal en te weinig informatie over alle aspecten in communicatiesituaties.

⁵⁵ Met jongvolwassen doven die ze kennen ligt het wel anders. Op het internaat kwam er bijvoorbeeld eens een pas 'afgezwaide' 19-jarige jongen langs en die is de hele middag blijven babbelen en foto's kijken. Met de wat oudere doven daarentegen is er weinig contact. Op een zaterdagavond deed de Kennedystichting zowel met het internaat als met de oudleerlingen mee met een trimloop. Volgens het internaatshoofd Anjana was het de eerste keer dat ze de oudleerlingen en internaatskinderen echt in groep bij elkaar brachten. Er waren 10 à 15 oudleerlingen en ongeveer 15 kinderen. Ik kon wel wat geïnteresseerde interacties zien, vooral met Willem en Marianne. Eerst liepen ze allemaal door elkaar maar later waren toch weer de internaatskinderen samen en oudleerlingen samen. Oudleerlingen komen soms langs op de school, bijvoorbeeld voor hoorapparaten. Sommige kinderen kennen hen wel of slaan er een kennismakend praatje mee maar dit duurt nooit lang. Ook op school, of buiten school bijvoorbeeld de tekenles, komen de kinderen wel eens in aanraking met andere dove volwassenen dan Trees. Op de tekenlessen was Igor (42) enkele keren aanwezig. Even waren de kinderen nieuwsgierig naar zijn doofheid maar ze leken tegelijk niet erg veel interesse te hebben en zelfs weinig respect. Sommige juffrouwen van het internaat behandelen dove volwassenen denigrerend of negeren hen en ik vermoed dat de kinderen dit overnemen. Soms is de band goed, die met Susanna bijvoorbeeld. Het leek me alsof het vaak zo is dat dove volwassenen makkelijker contact leggen met dove kinderen dan andersom:

Er zat in de groep van de kleine jongens ook een oudleerlinge van 33 jaar: Susanna. Ik heb wat met haar gepraat, ze stelde de gebruikelijke vragen: Getrouwd? Kindjes? Doof? Waar zijn je ouders? [...] Het viel me op dat zij gemakkelijk contact legde met de kinderen en ik vroeg of ze ze kende en ze zei van niet "maar ze gebruiken ook gebaren en zijn ook doof". Ze moeide zich ook met het huiswerk en probeerde wat uit te leggen enzo. Ze voelde zich blijkbaar op haar plek. Rien (13) kwam ook eens langs en stortte haar hart uit: het werd me duidelijk dat zij niet fijn vond dat er veel werd gevochten op de school en Susanna zei dat het vroeger niet zo was.

⁵⁶ Een nomadenvolk in Ierland, zij wonen in woonwagens en hebben een eigen cultuur.

⁵⁷ In Suriname is het bijvoorbeeld zo dat bij een huwelijk de vrouw de religie van de man overneemt indien ze van religie verschillen. Een Javaanse kan een moslim zijn maar bijvoorbeeld ook EBG (protestant). Een Hindoestaan kan hindoe zijn maar ook moslim.

⁵⁸ Wat wij een sinterklaasfeest noemen, noemen zij 'kinderdag'.

⁵⁹ Een wandelmars is een jaarlijkse straatloop waarin allerlei groepen meelopen.

⁶⁰ Dit is een soort enorme markt waar verschillende winkels en bedrijven een tent hebben staan. Een deel ervan is buiten, een deel in een overdekte hal.

⁶¹ Oorhangers zijn er al een luxe. Deze zijn duur dus worden er tweedehandsapparaatjes uit Nederland gebruikt. Niet veel mensen hebben er een. Op de rijles bijvoorbeeld waren een stuk of 20 doven en toch waren er maar enkelen die er een droegen. CI kennen de meesten niet eens en toen ik uitlegde wat het was waren ze er niet echt enthousiast over. Velen uitten dat ze er bang voor zouden zijn.

⁶² De hoofdreden die hiervoor wordt gegeven is dat het duur is om alleen te gaan wonen. Een enkeling geeft aan thuis te blijven wonen om ten dienste te kunnen staan van de ouders en dat hun ouders aan de andere kant op hun kinderen kunnen passen. Voor de doven komt er dan nog bij dat het gemakkelijker is als er een horende langs komt die ze niet verstaan, aldus Willem. Omgekeerd willen verschillende ouders dat hun dove kind thuis blijft ook al is het al volwassen.

⁶³ De interactie en communicatie met hun eigen kinderen wordt kort besproken in deel 2.1.3.3.

⁶⁴ Het kan niet steeds letterlijk vertalen genoemd worden, eerder 'in eigen woorden vertellen', 'op de hoogte houden' of 'bemiddelen' en dit kan als gevolg hebben dat informatie sterk vereenvoudigd en ingekort wordt. Dit kon ik bijvoorbeeld observeren in de rechtbank en het jubileum in De Surinaamsche Bank.

⁶⁵ 'Ze begrijpen niet' is een uitdrukking die vaak terugkomt. Het heeft niets te maken met een talig 'begrijpen' maar eerder om 'begrijpen waar het in het leven om draait'.

⁶⁶ Ik heb aan verschillende dove mensen gevraagd of ze graag een eigen café of clubhuis zouden willen.

Anthony droomt van een plek waar alleen doven kunnen komen. Volgens Willem is dit er niet omdat er geen geld is, maar hij wil het wel graag. "Ik wil. Bar belangrijk. Stad Domineestraat. Bar doof veel." Volgens frater Alfons dan weer zou er geen echte vraag naar zijn. In de verslagen van Saamhorig kon ik lezen dat er wel al over is gesproken maar al bij al lijken ze niet echt bezig te zijn met een eigen bar of clubhuis.

⁶⁷ Ook de vingerspelling was iets totaal nieuw en veel oudleerlingen hebben het proberen te leren maar de meesten kunnen het nog steeds niet vlot gebruiken en aflezen. Ik heb mensen zowel in de lucht als op hun arm als op de tafel zien schrijven met hun vinger en alleen Marianne gebruikte soms spontaan vingerspelling.

⁶⁸ Men past zich natuurlijk enigzins aan aan de communicatiesituatie: er zullen bijvoorbeeld meer visuele elementen worden gebruikt dan lexicale (persoonlijke communicatie met M. Van Herreweghe). Grammatica verschillen maar er zijn ook veel gelijkenissen.

⁶⁹ U.G.O. (computer en typles) wordt wel als 'hoger' aanzien als poetsen, naaien en timmeren. Afgezien daarvan is het verschil in niveau eigenlijk zeer gering want ook de mensen met een U.G.O. opleiding zijn op de Kennedyschool geschoold en doen uiteindelijk erg routineuze klusjes op het werk.

⁷⁰ Veel doven houden niet van dit begrip omdat het impliceert dat doven automatisch niet zouden kunnen praten. Ook heeft 'stom' in het Nederlands een dubbele betekenis.

⁷¹ Men zet zijn wijsvinger op het oor en daarna op de mond: niet kunnen horen en niet kunnen spreken.

⁷² Dit wordt vooral problematisch wanneer de kinderen in de puberteit komen, zoals Mina maar ook de 14-jarige dochter van Thelma, de poetsvrouw van het internaat. Deze heeft een ouder vriendje en loopt telkens van huis weg. Deze kinderen functioneren ondanks de eigen communicatieproblemen met de ouders, soms wel als tolk met de buitenwereld. Willem liet zijn kinderen echter pas tolken als hij iets echt niet begreep en dan meestal slechts in één richting. Maar er is ook het tolken in de andere richting, waarbij de kinderen de stem van hun ouders worden. Zo moest het 5-jarige dochtertje van een dove vrouw mij de naam vertellen van haar babybroertje omdat de vrouw het zelf niet kon zeggen of schrijven.

⁷³ Inderdaad, ik hoorde van Anjana dat doven wel eens bij haar kwamen klagen in de zin van: "waarom ben ik nu doof?" Ze vertelde dat sommigen zich duidelijk 'minder' voelen. Ook profiteren de dove poetsvrouwen van het internaat wel eens, bijvoorbeeld door als ze te laat komen te zeggen: "maar ik ben toch doof!". Nog een voorbeeld: Toen Nathalie (de stagiaire) aan Janice (28) vertelde dat ze dove ouders heeft, toonde Janice een diep medelijden. Dit terwijl Nathalie zelf er neutraal tegenover staat.

⁷⁴ Als er geen geluid kan binnenkomen is gehoortraining makkelijker. Maar dat dit zo zou zijn in westerse scholen strookt niet echt met de werkelijkheid.

⁷⁵ De enkele slechthorenden die op het gewoon onderwijs zaten hebben slechts een licht gehoorverlies en hebben eigenlijk geen contact met de oudleerlingen van de Kennedyschool. Een uitzondering is Anthony: hij zat op een school voor horenden, maar hij zat er niet graag:

Ik praat goed, juffrouw zegt: "Doof samen niet goed. Andere school." Maar andere school moeilijk voor mij. Veertien jaar: gestopt. Thuis. Zelf werk zoeken. (...) Ik was klein.. Moeder haalt me weg. Juffrouw zegt dat ik weg moet. [Hield je er niet van?] Nee. Juf moet mij Kennedyschool blijven! Maar dat is nu afgelopen...

⁷⁶ "Het bijzondere van deze huldiging is dat het gaat om mensen met een handicap. Volgens de waarnemend directeur Sigmund Proeve hebben deze drie heren ondanks hun 'handicap' bewezen een normale baan te kunnen aanvaarden en uit te kunnen voeren" (Times 2-12-2004), of ook: "Waarnemend directeur Sigmund Proeve is van oordeel dat de samenleving dit gebaar van de bank moet begrijpen en in navolging daarvan ook deze groep mensen de kans moet geven om op een eerlijke manier hun brood te verdienen zonder dat daarbij gediscrimineerd wordt wegens handicap" (De Ware Tijd 2-12-2004).

⁷⁷ Ebè is een nogal negatief woord in Suriname en betekent iets zoals 'dom'. Het duikt vaak op in hoe men over doven spreekt.

⁷⁸ <http://www.dewestonline.cq-link.sr>

⁷⁹ Normaal zitten doven bij een getolke voorstelling of lezing altijd vooraan en staat de tolk ergens waar de doven de tolk en de spreker(s) tegelijkertijd gemakkelijk kunnen zien. Ik weet niet of de plaatsing hier een specifieke reden heeft.

⁸⁰ Men wappert met de handen in de lucht in plaats van te klappen: een meer visueel applaus.

⁸¹ Net zoals een ouderling is een dienaar een bepaalde functie in de structuur van Jehovah's Getuigen. De dienaren die ik gezien heb deden bijvoorbeeld een slotgebed of gingen rond met de microfoon.

⁸² Als horenden Nederlands met gebaren doen als er een dove in de buurt is, is het niet noodzakelijk zo dat doven ook mee kunnen volgen. Horenden verkeren dan in de illusie dat hun communicatie voor doven duidelijk is terwijl dat vaak niet zo is. Het beste is daarom een gebarentaal te gebruiken (de plaatselijke) in plaats van een gebarensysteem. Maar dit ter zijde, het lijkt bij de Getuigen al erg belangrijk dat er een bepaalde openheid is en men lijkt onderweg te zijn naar een steeds vollediger gebarenomgeving.

⁸³ Lambeks tekst situeert zich binnen de antropologie van de religie en hij pleit voor de aandacht voor het politieke aspect hierin, maar zijn stelling is hier ook toepasselijk.

⁸⁴ Ik heb het hier natuurlijk alleen over gebarentalen die ontwikkeld worden door groepen doven, niet deze die eventueel door horenden worden gebruikt, zoals in bepaalde indianegroepen.

⁸⁵ Dit zijn grote evenementen die regelmatig worden georganiseerd in Paramaribo, men loopt of wandelt er met een grote groep een bepaalde afstand, ter ontspanning of voor een bepaald doel.

⁸⁶ Dit is zelfs in Vlaanderen soms zo: ASL wordt als beter of vollediger gezien en zou daarom beter geschikt zijn als onderwijstaal dan de VGT (persoonlijke communicatie met M. Van Herreweghe).

⁸⁷ Het is niet de bedoeling om mee te gaan met het medische model maar dit zijn verschillen die in de context van Suriname wel degelijk voelbaar waren, in hun omgang met mij.

REFERENTIES

- Agawu, Kofi
2003 Representing African Music. Postcolonial Notes, Queries, Positions. New York, London, Routledge.
- Baynton, Douglas
1996 Forbidden Signs. Chicago, University of Chicago Press.
- Brumann, Cristoph
1999 Writing for Culture: Why a Successful Concept Should Not be Discarded. Current Anthropology 40: S 1-27.
- De Meulder, Maartje
2005 Macht en onmacht op school: de invloed van een onderwijssysteem op dove kinderen en volwassenen: een etnografisch onderzoek. Ongepubliceerde eindverhandeling, Universiteit Gent.
- Devlieger, Patrick
2003 Rethinking Disability: the Emergence of New Definitions, Concepts and Communities. Antwerpen: Garant.
- Dunlop, Geraldine
2001 The Work of the Nambikkai Foundation in South India. *In: Deafness and Development. Learning from Projects with Deaf Children and Deaf Adults in Developing Countries.* Alison Callaway, red. Pp. 26-28. Bristol: University of Bristol Print Services.
- Eriksson, Per
1998[1993] The History of Deaf People: A Source Book. James Schmale, vert. Örebro: Daufr.
- Erting, Carol
1978 Language Policy and Deaf Ethnicity. Sign Language Studies 19, 139-152.
- Groce, Nora
1985 Everyone Here Spoke Sign Language: Hereditary Deafness on Martha's Vineyard. Cambridge, Massachusetts: Harvard University Press.
- Grushkin, Donald A.
2003 The Dilemma of the Hard of Hearing within the U.S. Deaf Community. *In: Many Ways to Be Deaf: International Variation in Deaf Communities.* Leila Monaghan, Constanze Schmaling, Karen Nakamura, and Graham H. Turner, red. Pp. 114-140. Washington, DC: Gallaudet University Press.
- Kennedyschool
1975 Werkplan voor leerkrachten van de Kennedyschool voor gehoorgestoorden.
? Website Kennedystichting. <http://www.cq-link.com/nonprofit/kennedystichting/>
- Knoors, Harry en Annet de Klerk
1999 De pedagogische waarde van aandacht voor dovencultuur. *In: Reflecties over Dovencultuur.* Verstraete Filip en Roos D'hoore, red. Pp 77-91. Destelbergen: VZW Cultuur voor Doven.

- Ladd, Paddy
2003 Understanding Deaf Culture: In Search of Deafhood. Multilingual Matters Ltd.
- Lambek, Michael
2000 The Anthropology of Religion and the Quarrel between Poetry and Philosophy. *Current Anthropology* 41: 309-320.
- Lane, Harlan
1984 When the Mind Hears: A History of the Deaf. New York: Random House.
- Loots, Gerrit
1999 Geschiedenis van de Dovencultuur. *In: Reflecties over Dovencultuur*. Verstraete Filip en Roos D'hoore, red. Pp 55-76. Destelbergen: VZW Cultuur voor Doven.
- Maes, Bea; Leentje Rymen en Pol Ghesquière
2003 Leren met gebaren. De betekenis van gebarencommunicatie in het buitengewoon onderwijs voor dove en slechthorende leerlingen. Gent: Fevlado-Diversus VZW
- Padden, Carol en Tom Humphries
1988 Deaf in America: Voices from a Culture. Cambridge, Massachusetts; London, England: Harvard University Press.
2005 Inside Deaf Culture. Cambridge, Massachusetts; London, England: Harvard University Press.
- Preston, Paul
1994 Mother Father Deaf: Living Between Sound and Silence. Cambridge, Massachusetts; London, England: Harvard University Press.
- Price, Richard
1979 Maroon Societies: Rebel Slave Communities in the Americas. Baltimore: Johns Hopkins University Press.
- Rabinow, Paul
1986 Representations are Social Facts: Modernity and Postmodernity in Anthropology. *In: Writing Culture: the Politics and Poetics of Ethnography*. Clifford and G.Marcus, red. Pp 234-261. Berkeley, University of California Press.
- Sacks, Oliver
1989 Seeing Voices: A Journey into the World of the Deaf. Berkeley, Los Angeles: University of California Press.
- Schmaling, Constanze
2003 A for Apple: The Impact of Western Education and ASL on the Deaf Community in Kano State, Northern Nigeria. *In: Many Ways to Be Deaf: International variation in Deaf Communities*. Leila Monaghan, Constanze Schmaling, Karen Nakamura, en Graham H. Turner, red. Pp. 302-310. Washington, DC: Gallaudet University Press.
- Smessaert, Isabelle
2005 Dovencultuur en empowerment bij Dove jongeren in het geïntegreerd onderwijs. Ongepubliceerde eindverhandeling, CVO VZW Vormingsleergang voor Sociaal en Pedagogisch Werk.
- Snijders, Armand
2000 Suriname. Landenreeks. Amsterdam: Koninklijk Instituut voor de Tropen.

Tervoort, Bernard

- 1978 Bilingual Interference. *In* Sign Language of the Deaf: Psychological, Linguistic, and Sociological Perspectives. I. M. Schlesinger en Lila Namir, red. New York: Academic Press.

Van den Bogaerde, Beppie

- 2005 Everybody signs in Kosindo too...? *Deaf Worlds, International Journal of Deaf Studies* 21: S103-107.

Van Herreweghe Mieke, Vermeerbergen Myriam, Boonen Diane

- 2004 De evolutie van gebarentaal in Vlaanderen. *In*: Gent in oktober: Gebundelde lezingen van het congres "Gebarentaal in Vlaanderen: lexicografische, onderwijs-pedagogische en socioculturele aspecten." M. Van Herreweghe & M. Vermeerbergen, red. Gent: Academia Press.

Van Wolputte, Steven

- 2005 Hedendaagse auteurs en thema's in de sociale en culturele antropologie. Ongepubliceerde cursus, Katholieke Universiteit Leuven.

Woodford, Doreen

- 2001 Pitfalls of Comparisons: Initiatives for Deaf Education in the Third World. *In*: Deafness and Development. Learning from Projects with Deaf Children and Deaf Adults in Developing Countries. Alison Callaway, red. Pp. 16-20. Bristol: University of Bristol Print Services.

Woodward, James

- 2003 Sign Languages and Deaf Identities in Thailand and Viet Nam. *In*: Many Ways to Be Deaf: International variation in Deaf Communities. Leila Monaghan, Constanze Schmalig, Karen Nakamura, and Graham H. Turner, red. Pp. 283-301. Washington, DC: Gallaudet University Press.

Wrigley, Owen

- 1996 The Politics of Deafness. Washington, D.C.: Gallaudet University Press.

BIJLAGEN

Bijlage 1 – Maskers

Dit zijn bij wijze van voorbeeld, enkele van de gebruikte maskers. In totaal waren het er een tiental.
Bron: www.traingosorry.com

Jan Epitacio (born 1981):

“One ear is covered with a metal plate... I can't hear. I put a zipper on my mouth - the hand in the wave is pulling it shut. The water represents silence and the need to use sign language. My larger than normal eyes are happy when I see sign language!”

Yekaterina Belorusets (born 1979):

"I was born in Russia. The black side of my mask shows the frustration of not understanding my family and being isolated from other deaf people. The white side of my face shows the freedom and happiness I feel now that I'm able to learn and communicate. I feel free."

Bijlage 2 – Cartoons

Enkele voorbeelden van gebruikte cartoons:

<http://othercartoons.homestead.com/chorus.html>

<http://dww.deafworldweb.org/pub/c/toons.html>

<http://othercartoons.homestead.com/kurtz.html>

That is what happened when you put down your hearing aid
...and forgot to turn it off!

<http://deafcartoons.homestead.com/deafside2.htm>

Bijlage 3 – Moppen

Hieronder de vier moppen die ik gebruikte als basis voor de toneeltjes:

- A deaf truck driver stops to pick up a hearing hitch-hiker on the road. The deaf driver starts to speed. Sure enough, a cop spots him and pulls him over. When the cop walks over to write a ticket, the deaf driver indicates that he is deaf. Rather than deal with trying to communicate with the deaf driver, the cop just motions to him that he better watch out and sends him off with just a warning. The hearing hitch-hiker has noticed all this and is quite impressed. After a while, the deaf driver grows tired and asks the hitch-hiker if he wouldn't mind trading places and driving for a while. When the deaf man falls asleep, the hitch-hiker decides to try out the deaf man's routine and starts speeding. Sure enough, a cop soon spots him and pulls him over. When the cop walks up to the car, the hitch-hiker motions that he is "deaf." At which point the cop starts signing back and says in sign language that his mother and father are deaf - which is why he is a fluent signer. The hearing hitch-hiker is found out and gets a ticket.
- A man sat on a train chewing gum and staring vacantly into space, when suddenly an old woman sitting opposite said, "It's no good you talking to me, young man, I'm stone deaf!"
- A businessman has an accountant who is deaf. One day, the businessman is looking through his books, when he notices that there is \$50,000 missing from his bank account. Concerned, he confronts his accountant about the money, however the accountant cannot hear, cannot read lips, and the businessman can't use sign language. So, the businessman hires an interpreter. The businessman says to the interpreter, "Ask him what happened to the \$50,000", so the interpreter signs the message to the accountant, the accountant signs back, and the interpreter says to the businessman, "He doesn't know what happened to the money." "Bullshit", says the businessman, "Ask him again". So, once again, the interpreter signs the message to the accountant, the accountant signs back, and the interpreter says to the businessman, "He doesn't know what happened to the money." Frustrated, the businessman opens his desk drawer, and pulls out a revolver. The businessman says to the interpreter, "Tell him to tell me where the money is, or else I'm gonna blow his bloody head off!". So, the interpreter signs the message to the accountant. The accountant signs to the interpreter "Okay, Okay, I took the money! I buried it in a tin can under the cherry tree in my backyard!" The interpreter turns to the businessman and says "He doesn't know what happened to the money".
- A deaf couple checks into a motel very late at night. After getting settled into their assigned room, they go to bed. But in the middle of the night, the woman has a headache, so she goes into the bathroom for aspirin. But she finds none, and remembers that the bottle of aspirin is still in the car. Afraid to go out alone at night, she awakens her husband and asks him to go get the aspirin from the car. The very groggy husband puts on his robe and toddles wearily outside. He finds the bottle of the aspirin in the car's glove compartment, and gets ready to go back to the room when he realizes something: he can't remember which room was his! He thinks and thinks and then gets an idea. He opens the car again and honks the steering wheel horn several times. Within a minute, all the motel's windows lighten up -except one window, and of course, he makes for the room with that window.